

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КІСЄЛЬ ЮРІЙ ГРИГОРОВИЧ

УДК 328.126(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПАРЛАМЕНТСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА
СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ**

Галузь знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність 052 – Політологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ю.Г.Кісель

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор Гошовська В.А.

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Кісель Ю.Г. Парламентські об'єднання: світовий досвід та сучасні українські тенденції.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія. – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2024.

Функціонування парламенту як впливового актора політичного процесу в демократичному суспільстві зумовлюється дієвістю його структурних одиниць – об'єднань як представницьких органів депутатського корпусу. Це підтверджується прикладом парламентів багатьох демократичних країн як через тісний зв'язок між здатністю парламентських об'єднань – фракцій, груп, коаліцій, парламентської більшості і меншості діяти за чітко визначеними функціональними повноваженнями та в інтересах громадян, так і спроможність парламенту в цілому впливати на поступальний розвиток держави і суспільства.

Щодо України, то, попри вагомую роль парламенту в державотворчих процесах, коли саме Верховна Рада України виступала в якості рушійної сили боротьби за незалежність, реалізації конституційного процесу, забезпечення законодавчого попиту держави і суспільства – ситуації, що чітко виявила себе в умовах протистояння російській широкомасштабній агресії – діяльність парламентських об'єднань потребує вдосконалення, подолання низки негативних явищ. Зокрема, мова йде про змінюваність та ситуативність процесу створення парламентської більшості, проблемність включення в парламентську діяльність депутатської меншості, невизначеність системи взаємозв'язків парламентських об'єднань з відповідними політичними партіями та суспільством тощо. Це актуалізує тему парламентських об'єднань у вимірі критичного аналізу досвіду функціонування у даному контексті Верховної Ради України та кращих

парламентських практик розвинутих демократій як можливого прикладу для ефективної реалізації вітчизняного парламентаризму.

Актуальність теми дисертації зумовлена основною метою роботи, а саме обґрунтуванням теоретичних та практико-політичних тенденцій функціонування парламентських об'єднань з урахуванням світового й українського досвіду та надання практичних рекомендацій щодо вдосконалення функціонування парламентських об'єднань Верховної Ради України.

У роботі з'ясовано сутність парламентських об'єднань як суб'єктів реалізації суспільно-політичних зв'язків між парламентом і громадянами, визначено тенденції функціонування парламентських об'єднань Верховної Ради України відповідно до практики парламентської діяльності в Україні та розвинутих демократичних країн світу. Дослідження побудоване з урахуванням теоретичних та практичних аспектів розгляду визначеної проблематики, а також використання низки політологічних, історичних, правових підходів та методів дослідження. У роботі використано системний, інституційний, політико-компаративістський, праксеологічний й інші підходи та застосовано систему загальноновизнаних у сучасній політичній науці пізнавальних принципів, зокрема принцип комплексності, історизму, об'єктивності. Невід'ємну частину авторської методології склали методи дослідження, серед яких – діалектичний, системно-структурний методи, а також методи аналізу документів та статистики, структурно-функціональний метод, інші. Під час класифікації та аналізу історіографічних джерел та наукової літератури використовувались історичний, хронологічний, логічний та емпірико-аналітичний методи дослідження.

Перший розділ дисертації «Теоретичні засади дослідження парламентських об'єднань» присвячено розгляду історіографії та джерельно-документальної бази дослідження, а також визначенню критеріального виміру парламентських об'єднань в науковому дискурсі зарубіжних й вітчизняних авторів. Сукупно

аналіз джерельної бази за темою парламентських об'єднань як суб'єкта дослідження з урахуванням світового досвіду і України довів не тільки важливість таких об'єднань в системі парламентської діяльності, але й багатоваріативність їх функціонального спрямування в сучасних парламентах, що потребує узагальнення і виокремлення як проблемних, так і перспективних тенденцій їх функціонування у вимірі вдосконалення вітчизняного парламентського процесу. Документальний та науковий вимір парламентських об'єднань дозволив їх класифікувати, зокрема виділити політичний, неполітичний та змішаний види, а також окреслити структурні елементи парламентських об'єднань, до яких віднесено фракції, депутатські групи, міжфракційні об'єднання, коаліції, парламентську більшість та опозицію. Запропоноване авторське бачення парламентських об'єднань як добровільного об'єднання народних депутатів різних фракцій та груп, які мають суміжні погляди щодо ключових аспектів їхнього згуртування, що засноване на політичній, неполітичній або змішаній моделі формування групових інтересів, метою якої є повна реалізація наявного особистісного потенціалу його учасників для досягнення пріоритетних політико-управлінських цілей.

Другий розділ дисертації «Досвід політичної діяльності парламентських об'єднань в країнах західної демократії» присвячено аналізу світових практик функціонування парламентських об'єднань. В якості об'єктів дослідження виокремлено, зокрема, досвід функціонування формальних та неформальних об'єднань Конгресу США як прикладу стабільної демократії. Доведено, що формальні й неформальні об'єднання забезпечують політичний плюралізм конгресової діяльності Сполучених Штатів Америки, втім, стабільність функціонування законодавчого й вищого представницького органу країни зумовлюється чіткою регламентацією діяльністю всіх його структурних компонентів. Іншим об'єктом аналізу формування та реалізації політичної

діяльності парламентських об'єднань обрано Європейський Парламент як наддержавну структуру, що функціонує з урахуванням перевіреної практики утворення міждержавних, міжнаціональних політичних утворень як виразників агрегованих інтересів громадян країн Європейського Союзу. До об'єктів наукового аналізу в аспекті вагомого для України досвіду політичної діяльності парламентських об'єднань в умовах нестабільної внутрішньополітичної ситуації віднесено й Національну Асамблею Республіки Польща, що, попри перманентне існування опозиційно діючих угруповань, виявилася національно орієнтованим органом в реалізації проєвропейських тенденцій розвитку суспільства і країни.

Третій розділ дисертації «Парламентські об'єднання в політичній практиці Верховної Ради України: сучасні тенденції» присвячено аналізу суб'єктності парламентських об'єднань в реалізації суспільно-політичних зв'язків між парламентом і громадянами, а також дослідженню сучасних тенденцій функціонування парламентських об'єднань Верховної Ради України з урахуванням кардинальних змін партійно-політичного складу парламенту VIII і IX скликань після чергових виборів 2014-го і 2019-го років. Зокрема, проаналізовано сутність монопартійної коаліції в парламенті, з'ясовано позитивні і негативні тенденції даного феномену в політичних процесах України.

Визначено специфіку діяльності парламентських об'єднань в умовах широкомасштабної агресії Росії проти України. Показано, що широкомасштабна агресія РФ проти України стала не тільки мобілізаційним чинником щодо дії фракції монобільшості в парламенті, а й виявила значний потенціал Верховної Ради України як провідного актора політичних, державницьких процесів в умовах війни.

Висновки дисертації узагальнюють положення, що були проаналізовані в розділах роботи, містять рекомендації, спрямовані на вдосконалення законодавчої бази функціонування парламентських об'єднань в Україні.

Ключові слова: парламент, Верховна Рада України, парламентаризм, світовий досвід, парламентські об'єднання, фракції, депутатські групи, міжфракційні утворення, коаліція, опозиція, суспільно-політичні зв'язки, демократія, монобільшість, влада, політичні партії.

ANNOTATION

Kisiel Yu.G. Parliamentary associations: world experience and contemporary Ukrainian tendencies.

The dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 «Social and Behavioral Sciences» on a specialty 052 «Political Science». – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service under the President of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2024.

The functioning of the parliament as an influential actor in the political process in a democratic society is determined by the effectiveness of its structural units – associations as representative bodies of the deputy corps. This is confirmed by the example of the parliaments of many democratic countries, both because of the close relationship between the ability of parliamentary associations – factions, groups, coalitions, parliamentary majorities and minorities – to act according to clearly defined functional powers and in the interests of citizens, and the ability of parliament as a whole to influence the progressive development of the state and society.

As for Ukraine, despite the important role of the parliament in the state-building processes, when the Verkhovna Rada of Ukraine acted as the driving force of the struggle for independence, the implementation of the constitutional process, ensuring the legislative demand of the state and society - a situation that clearly manifested itself in the conditions of opposition to large-scale Russian aggression - the activity of parliamentary associations needs improvement, overcoming a number of negative phenomena. In particular, we are talking about the changeability and situational nature

of the process of creating a parliamentary majority, the difficulty of including a minority of deputies in the parliamentary activity, the uncertainty of the system of interrelationships of parliamentary associations with the relevant political parties and society, etc. This actualizes the topic of parliamentary associations in terms of a critical analysis of the experience of functioning in this context of the Verkhovna Rada of Ukraine and the best parliamentary practices of developed democracies as a possible example for the effective implementation of domestic parliamentarism.

Based on the relevance of the dissertation topic, the main goal of the work is to research the theoretical and practical-political trends of the functioning of parliamentary associations taking into account the world and Ukrainian experience, as well as to determine recommendations for improving the functioning of parliamentary associations of the Verkhovna Rada of Ukraine.

The work clarifies the essence of parliamentary associations as subjects of the implementation of socio-political relations between the parliament and citizens, the trends of the functioning of parliamentary associations of the Verkhovna Rada of Ukraine in accordance with the practice of parliamentary activity in Ukraine and developed democratic countries of the world are determined. The study is built taking into account the theoretical and practical aspects of the examination of the specified problem, as well as the use of a number of political science, historical, legal approaches and research methods. Systemic, institutional, political-comparative, praxeological, and other approaches were used in the work, and the system of cognitive principles generally recognized in modern political science was applied, in particular, the principle of complexity, historicism, and objectivity. Research methods, including dialectical, systemic-structural methods, as well as methods of document and statistical analysis, structural-functional method, and others, are an integral part of the author's methodology. During the classification and analysis of historiographical sources and

scientific literature, historical, chronological, logical, and empirical-analytical research methods were used.

The first chapter of the dissertation «Theoretical Foundations of the Study of Parliamentary Associations» is devoted to the consideration of historiography and the source-documentary base of the research, as well as to the determination of the criterion dimension of parliamentary associations in the scientific discourse of foreign and domestic authors. Collectively, the analysis of the source base on the topic of parliamentary associations as a subject of research, taking into account the world experience and Ukraine, proved not only the importance of such associations in the system of parliamentary activity, but also the multivariability of their functional direction in modern parliaments, which requires generalization and highlighting as problematic and promising trends in their functioning in terms of improving the domestic parliamentary process. The documentary and scientific dimension of parliamentary associations made it possible to classify them, in particular to distinguish political, non-political and mixed types, as well as to outline the structural elements of parliamentary associations, which include factions, deputy groups, inter-factional associations, coalitions, the parliamentary majority and the opposition. The proposed author's vision of parliamentary associations as a voluntary association of people's deputies of different factions and groups who have similar views on the key aspects of their cohesion, which is based on a political, non-political or mixed model of the formation of group interests, the goal of which is the full realization of the available personal potential its participants to achieve priority political and management goals.

The second chapter of the dissertation «The Experience of Political Activity of Parliamentary Associations in Western Democracies» is dealt with the the analysis of global practices of the functioning of parliamentary associations. In particular, the experience of the functioning of formal and informal associations of the US Congress as an example of stable democracy is highlighted as objects of research. It has been

proven that formal and informal associations ensure political pluralism of the congressional activity of the United States of America, however, the stability of the functioning of the legislative and higher representative body of the country is determined by the clear regulation of the activities of all its structural components. Another object of analysis of the formation and implementation of the political activity of parliamentary associations is the European Parliament chosen as a supranational structure that functions taking into account the proven practice of the formation of interstate, international political entities as expressions of the aggregated interests of citizens of the European Union. The National Assembly of the Republic of Poland, which, despite the permanent existence of opposition groups, turned out to be a nationally oriented body in the implementation of pro-European trends in the development of society and countries.

The third section of the dissertation «Parliamentary Associations in the Political Practice of the Verkhovna Rada of Ukraine: Current Trends» is devoted to the analysis of the subjectivity of parliamentary associations in the implementation of socio-political relations between the parliament and citizens, as well as to the study of modern trends in the functioning of parliamentary associations of the Verkhovna Rada of Ukraine, taking into account the radical changes in the party-political composition of the VIII and IX parliaments convocations after the regular elections of 2014 and 2019. In particular, the essence of the mono-party coalition in the parliament was analyzed, the positive and negative trends of this phenomenon in the political processes of Ukraine were clarified.

The specifics of the activity of parliamentary associations in the conditions of Russia's large-scale aggression against Ukraine have been determined. It is shown that the large-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine became not only a mobilizing factor for the action of the monomajority faction in the parliament, but

also revealed the significant potential of the Verkhovna Rada of Ukraine as a leading actor of political, state processes in the conditions of war.

The conclusions of the dissertation summarize the provisions that were analyzed in the sections of the work, contain recommendations aimed at improving the legislative framework for the functioning of parliamentary associations in Ukraine.

Keywords: parliament, Verkhovna Rada of Ukraine, parliamentarism, world experience, parliamentary associations, factions, parliamentary groups, inter-factional formations, coalition, opposition, socio-political relations, democracy, monomajority, power, political parties.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Публікації у наукових фахових виданнях України:

1. Кісель Ю.Г. Сутність парламентського об'єднання в політичному дискурсі. *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічні студії. № 35/2021. С. 184-193. (Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща). URL: <http://www.journal@fps-visnyk.lnu.lviv.ua>

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.35.22>

2. Кісель Ю.Г. Неформальні об'єднання у Конгресі США: досвід для України. *Науковий журнал «Політикус»*. Випуск 2. 2021. С. 100-108. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/12035/1/Kisiel%20Yurii.pdf>

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.17>

3. Кісель Ю.Г. Особливості партійного представництва у Верховній Раді України. *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічні студії. 2023. Випуск 51. С. 175-182. (Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща). URL: <http://www.journal@fps-visnyk.lnu.lviv.ua>

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.51.20>

Статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних

Web of Science Core Collection та/або Scopus:

4. Valentyna Goshovska, Iurii Kisiel, Lyudmyla Lukina, Olga Gorulko, Ihor Nehulevskyi. Development of democratic values as a basis for the consolidation of modern Ukrainian society. *Amazonia Investiga*. 2022. 11(57), С. 221-231. (Scopus)

URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2160>

DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.57.09.23>.

Публікації у зарубіжних виданнях:

5. Kisel, Y. Subjectivity and peculiarities of functioning of political associations in Ukraine. *Social and Human Sciences*. Polish-Ukrainian scientific journal. 2021. № 01 (29). URL: https://issn2391-4164.blogspot.com/2021/04/social-and-human-sciences-polish_30.html

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Кісель Ю. Види політичних об'єднань та їх вплив на політику України. *Практична політологія: тенденції і перспективи* : зб. матеріалів І-ї Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 17 березня 2-21 р.) /за заг. ред. В.А.Гошовської. Київ.: НАДУ. 2021. С. 30-35. URL: <http://academy.gov.ua/parliaments/?lang=ukr&tip=dop&tipn=Page&page=3>

7. Кісель Ю.Г. Неформальні об'єднання як приклад учасницької демократії (на прикладі Конгресу США). *Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства: монографія* / авт. кол.: В.А.Гошовська [та ін.]: за ред. В.А.Гошовської. Київ : НАДУ, 2021. 220 с. С. 132- 147. Наукова школа вітчизняного парламентаризму. Серія «Бібліотека народного депутата».

8. Кісель Ю.Г. Реалізація стратегії взаємодії влади, бізнесу і громадського суспільства: загальна **короткострокова програма** підвищення кваліфікації державних службовців. 2022. / укладачі: Гошовська В.А., Кісель Ю.Г., Дудко І.Д. (затверджено на НМР ННІ публічного управління та державної служби КНУ імені Тараса Шевченка, протокол № 4-22 від 25.05.2022.).

9. Кісель. Ю.Г. Цінності та соціальна відповідальність політичної еліти. Елітознавство: **підручник** / В.А. Гошовська [та ін.]. 2-е видання, перероблене та доповнене. К.: КНУТШ, 2022. 220 с., С. 138-149. (у співавторстві).

10. Гошовська В.А., Кісель Ю.Г. Формування проєвропейської коаліції з досвіду сейму Республіки Польща. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* : матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 7–8 черв. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. 467 с., С. 17-19. URL:

<https://ipacs.knu.ua/pages/dop/316/files/dbca2488-6b24-4608-9db6-0931798c158b.pdf>

11. Юрій Кісель. Монобільшість як дієвий фактор політичних процесів в умовах воєнного стану. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу* : матеріали щоріч. Всеукр. круглого столу (Київ, 23 листоп. 2022 р.) : / за ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. 152 с., С. 62-65. <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/63d065dc-20b2-4aac-b9f2-5a97a55ca011.pdf>

12. Кісель Ю. Парламентський контроль: функціональність, напрями реалізації в умовах воєнного часу (політико-правовий аспект). *Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей* : матеріали 10-го ювілей. щоріч. Всеукр. наук.-практ. круглого столу до Дня Соборності України (Київ, 25 січ. 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. К. : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2023. 169 с., С. 62-65. ULR: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/4c2653df-781c-46aa-91c0-b5009e44965f.pdf>

13. Юрій Кісель. Роль Конституції України у її цивілізаційному виборі. *Конституційний вимір українського цивілізаційного вибору* : матеріали IV-го Конгресу парламентаристів до Дня Конституції України (Київ, 28 черв. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2023. 84 с., С. 36-39. ULR: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/da0ed2fb-3d14-439a-9939-f48ea7aefb34.pdf>

14. Юрій Кісель. До питання про депутатський корпус Верховної Ради України як актора суспільних процесів в умовах війни. *Вітчизняний парламентаризм: виклики в сучасному геополітичному вимірі*: матеріали щоріч. Всеукр. круглого столу (Київ, 21 лист. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ: Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, а, 2023. 129 с., С. 63-65. ULR: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2080/files/66ebb283-22b2-4094-af88-ee41280504eb.pdf>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	15
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ОБ’ЄДНАНЬ	24
1.1. Історіографія та джерельно-документальна база дослідження	24
1.2. Парламентські об’єднання у вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі	37
Висновки до першого розділу	60
РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ОБ’ЄДНАНЬ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ДЕМОКРАТІЇ	63
2.1. Особливості функціонування формальних та неформальних об’єднань в Конгресі США.....	64
2.2. Європейський парламент як платформа міжнаціональних парламентських формувань	82
2.3. Досвід Національної Асамблеї Республіки Польща у форматі проєвропейської парламентської коаліції.....	100
Висновки до другого розділу.....	115
РОЗДІЛ 3. ПАРЛАМЕНТСЬКІ ОБ’ЄДНАННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ	118
3.1. Парламентські об’єднання як суб’єкти реалізації суспільно-політичних зв’язків	118
3.2. Парламентські об’єднання як структурні утворення депутатського корпусу Верховної Ради України VIII і IX скликання: порівняльний аналіз тенденцій формування і політичної взаємодії.	136
3.3. Парламентські об’єднання в умовах воєнного стану: специфіка функціонування, вплив на розвиток парламентаризму в Україні	154
Висновки до третього розділу	168
ВИСНОВКИ	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	179
ДОДАТКИ	209

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ВР – Верховна Рада

ЄК – Європейська Комісія

ЄП – Європейський парламент

ЄС – Європейський Союз

ЗУ – закон України

КНУ – Київський національний університет

КМУ – Кабінет Міністрів України

КСУ – Конституційний суд України

РФ – російська федерація

США – Сполучені Штати Америки

ЦВК – Центральна виборча комісія

ВСТУП

Актуальність дослідження. Функціонування парламенту як впливового актора політичного процесу в демократичному суспільстві зумовлюється дієвістю його структурних одиниць – об'єднань, які формуються з депутатського корпусу вищого законодавчого і представницького органу. Підтвердженням цього є приклад парламентської діяльності багатьох демократичних країн, що доводить тісний взаємозв'язок між здатністю парламентських об'єднань – фракцій, груп, коаліцій, парламентської більшості і меншості – діяти за чітко визначеними функціональними повноваженнями та в інтересах всіх громадян й спроможністю парламенту в цілому впливати на поступальний розвиток держави і суспільства.

Щодо України, то, попри вагому роль парламенту в державотворчих процесах, коли саме Верховна Рада України (далі – ВР України) виступала в якості рушійної сили боротьби за незалежність, реалізації конституційного процесу, забезпечення законодавчого супроводу державних та суспільних процесів – ситуації, що чітко виявила себе в умовах протистояння широкомасштабній російській агресії – діяльність парламентських об'єднань потребує вдосконалення, подолання низки негативних явищ. Серед яких – змінюваність та ситуативність процесу створення парламентської більшості, проблема включення в парламентську діяльність депутатської меншості, невизначеність системи взаємозв'язків парламентських об'єднань з відповідними політичними партіями та суспільством тощо. Водночас, саме від злагодженості процесу формування й функціонування парламентських об'єднань залежить зростання дієвості та спроможності парламенту ефективно реалізовувати покладені на нього повноваження. Зазначені фактори актуалізують тему парламентських об'єднань у вимірі критичного аналізу досвіду функціонування

в цьому відношенні ВР України та кращих практик парламентів сталих демократій як можливого прикладу для вітчизняного парламентаризму.

Важливо зазначити, що проблеми парламентських об'єднань знаходять певне відображення в сучасній науковій літературі. Так, вагомий внесок у наукове осмислення проблем парламентаризму, включно з проблемами структурної функціоналізації ВР України, зробили представники Наукової школи вітчизняного парламентаризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (засновниця і голова – доктор політичних наук, професор В.А. Гошовська), в арсеналі наукового доробку яких – значний обсяг навчально-методичних [1-10] й наукових [11-15] праць.

Напрацювання представників Наукової школи вітчизняного парламентаризму – помітна частина більш широкого спектру робіт зарубіжних й українських авторів щодо парламентських об'єднань, до кола яких варто віднести, насамперед, таких дослідників, як Дж. А. Алмонд, Б. Пауел, Л. Хейдар, Р. Кул, Л. Грін, Г. Кречмер, В. Бусленко, В. Венгер, У. Ільницька, В. Ковальчук, Н. Лікарчук, В. Литвин, А. Романюк, Р. Мартинюк, В. Мироненко, Т. Шмачкова та інших, орієнтованих на висвітлення окремих аспектів зазначеної теми.

Втім, попри наявну джерельну базу, проблематика парламентських об'єднань потребує подальшого дослідження, що зумовлюється:

1) необхідністю узагальнення існуючих наукових напрацювань задля виокремлення найбільш типових й дієвих тенденцій формування й функціонування парламентських об'єднань в діяльності парламентів сучасних демократичних суспільств, що відповідає потребам вдосконалення діяльності Верховної Ради України;

2) потребою модернізованого сприйняття проблем парламентських об'єднань в діяльності ВР України після Революції Гідності у зв'язку з кардинальною ротацією партійно-політичного складу та процесу утворення

оновлених структурних формувань депутатського корпусу ВР України внаслідок парламентських виборів 2014 та 2019 рр.;

3) необхідністю аналізу специфіки функціонування парламентських об'єднань ВР України в критичних умовах протистояння агресору та боротьби за незалежність і територіальну цілісність України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Дисертаційна робота виконувалася в рамках науково-дослідних робіт кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України, а також досліджень кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету ім. Т. Шевченка, зокрема: наукової теми «Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства» (державний реєстраційний номер 0120U101662), у результаті якої акцентовано увагу на ролі Конституції України у її цивілізаційному виборі; наукової теми «Цінності, стандарти, компетентність в парламентській діяльності» (номер державної реєстрації 0116U002770) – обгрунтовано сутність парламентського об'єднання в політичному дискурсі; наукової теми «Участь інститутів представницької влади у повоєнній відбудові України» (номер державної реєстрації 0123U102277) – розкрито сутність і специфіку діяльності неформальних об'єднань у системі інституцій учасницької демократії на прикладі Конгресу США.

Теоретико-методологічне та практичне значення, а також рівень наукової розробки проблематики визначають наступну мету і завдання дослідження.

Метою дисертаційної роботи є обгрунтування теоретичних і практико-політичних тенденцій функціонування парламентських об'єднань з урахуванням світового та українського досвіду, а також розробки рекомендацій щодо вдосконалення роботи парламентських об'єднань Верховної Ради України.

Відповідно до поставленої мети було визначено наступні **завдання**:

- здійснити аналіз історіографії та джерельної бази дослідження парламентських об'єднань;
- окреслити критеріальні виміри аналізу парламентських об'єднань в сучасному науковому дискурсі;
- визначити специфіку функціонування формальних й неформальних об'єднань Конгресу США як досвіду парламентських об'єднань в країнах західної демократії;
- охарактеризувати досвід міжнаціональних парламентських формувань на прикладі Європарламенту;
- окреслити досвід Національної Асамблеї Республіки Польща у форматі конструювання проєвропейської коаліції;
- визначити суб'єктність парламентських об'єднань в системі підтримки суспільно-політичних зв'язків Верховної Ради України;
- виявити тенденції функціонування парламентських об'єднань на прикладі Верховної Ради України VIII і IX скликань та розробити відповідні рекомендації щодо удосконалення їх діяльності.

Об'єктом дослідження є парламентські об'єднання.

Предметом дослідження є тенденції функціонування парламентських об'єднань в Україні з урахуванням світового досвіду.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дисертаційної роботи складають наукові підходи, принципи, методи дослідження, орієнтовані на формування цілісного сприйняття проблем функціонування парламентських об'єднань.

Системний та інституційний підходи до дослідження дозволили проаналізувати всю сукупність факторів, що формують парламентську діяльність з виокремленням специфіки внутрішньої будови парламенту з її структурними

елементами – парламентськими об'єднаннями та зовнішніми факторами парламенту як політичного інституту в системі реалізації державної влади.

Політико-компаративний підхід дозволив проаналізувати співвідношення загального, особливого і окремого в законодавстві і практиці України та інших країн щодо формування й функціонування парламентських об'єднань.

Застосування праксеологічного підходу дозволило визначити взаємозв'язок між тенденціями функціонування парламентських об'єднань та професійною підготовкою депутатського корпусу, ролі в реалізації парламентської діяльності суб'єктивного чинника – політичних лідерів тощо.

Наукова складова дослідження також забезпечена використанням у роботі системи пізнавальних принципів, характерних для сучасної політичної науки, зокрема історизму, комплексності та об'єктивності. Так, принцип історизму дозволив використати еволюційний підхід до діяльності парламентських об'єднань у відповідності до ключових напрямів розвитку політичної системи країни. Принцип комплексності сприяв багатовимірному підходу до сприйняття парламентських об'єднань, поєднуючи теоретичні та практичні уявлення щодо їх функціонування. Принцип об'єктивності дозволив неупереджено дослідити проблеми функціонування парламентських об'єднань як сукупності різноманітних та суперечливих за своїм характером явищ як внутрішньої, так і зовнішньої політики України.

Важливою складовою авторської методології є методи дослідження, серед яких на особливу увагу заслуговують: діалектичний – при визначенні тенденцій формування й функціонування парламентських об'єднань відповідно до конституційного процесу, політико-правових засад країни тощо; системно-структурний – компонентної складової парламенту; аналізу документів і статистичних даних – для дослідження нормативно-правової бази парламентських об'єднань; структурно-функціональний метод – для аналізу

інституціональної бази у сфері парламентської діяльності; історичний, хронологічний, логічний та емпірико-аналітичний – для класифікації та аналізу матеріалів першоджерел.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні функціонування парламентських об'єднань з урахуванням світового й вітчизняного досвіду.

уперше:

– з урахуванням компаративістського підходу до світової та вітчизняної практики функціонування парламентських об'єднань виявлено сучасні тенденції їх формування й діяльності у Верховній Раді України VIII та IX скликань в умовах суттєвих змін партійно-політичного структурування парламенту України після Революції Гідності. Зокрема, виявлено специфіку законодавчої діяльності, контролюючих й представницьких функцій парламенту в умовах монопартійної коаліції більшості та особливостей діяльності парламентських об'єднань в умовах широкомасштабної агресії Росії проти України;

– сформульовано авторське визначення парламентських об'єднань як добровільних об'єднань народних депутатів різних фракцій та груп, які мають спільні погляди щодо ключових аспектів їхнього згуртування, що засноване на політичній, неполітичній або змішаній моделі формування групових інтересів, метою яких є повна реалізація наявного особистісного потенціалу його учасників для досягнення пріоритетних політико-управлінських цілей;

удосконалено:

– теоретичну інтерпретацію сутності та ролі депутатських об'єднань в системі парламентської діяльності відповідно до наукового дискурсу зарубіжних й вітчизняних науковців;

– наукові підходи до правових засад функціонування парламентських об'єднань Верховної Ради України, що функціонують відповідно до сформованої

за часи незалежності законодавчої бази та, попри визначення порядку їх формування на прикладі парламентських фракцій, груп, міжпарламентських об'єднань, коаліцій, потребують подальшого вдосконалення у вимірі обсягу повноважень характеру взаємовідносин, підтримки взаємозв'язків тощо;

– характер та система реалізації суспільно-політичних зв'язків парламентських об'єднань з громадянами на засадах існуючої партійно-політичної системи, агрегації суспільних інтересів, досягнення та підтримки балансу інтересів діючих на рівні парламенту політичних сил;

отримали подальший розвиток:

– наукові підходи до політичного плюралізму та системи регулювання формальних та неформальних об'єднань демократичних парламентів на прикладі Конгресу США; досвіду Європейського парламенту у контексті міжнаціональних парламентських формувань та досвіду конструювання проєвропейської коаліції з урахуванням практики Національної Асамблеї Республіки Польща.

Практичне значення одержаних результатів дослідження зумовлене актуальністю обраної автором теми дисертаційної роботи, її науковою новизною, ґрунтується на основних положеннях дисертації, які можуть бути використанні в подальших наукових розвідках, спрямованих на вдосконалення функціональної спроможності парламентських об'єднань; дослідницькими службами й інформаційно-аналітичними центрами – з метою вдосконалення політико-правових засад і практики функціонування парламентських об'єднань. Висновки та положення дисертації можуть знайти використання в діяльності науково-дослідних установ, закладів вищої освіти для підготовки науково-методичних та навчальних матеріалів з політології, основ парламентаризму, публічного управління тощо; можуть сприяти підготовці підручників та навчально-методичних посібників із зазначених курсів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи знайшли апробацію у виступах на конференціях міжнародного і всеукраїнського рівня: I-й Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Практична політологія: тенденції та перспективи» (Київ, 17 березня 2021 р.); міжнародній науково-практичній конференції «30 років незалежності України: досягнення, виклики, перспективи» (Київ, 10 вересня 2021 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього» (Київ, 7–8 червня 2022 р.); 10-му ювілейному щорічному Всеукраїнському науково-практичному круглому столі до Дня Соборності України «Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей» (Київ, 25 січня 2023 р.); Четвертому конгресі парламентаристів до Дня Конституції України «Конституційний вимір українського цивілізаційного вибору» (Київ, 28 червня 2023); щорічному Всеукраїнському круглому столі «Вітчизняний парламентаризм: виклики в сучасному геополітичному вимір» (Київ-Канів, 21 листопада 2023 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 14 наукових праць, з яких 5 публікацій – у фахових виданнях, з яких 3 – у фахових виданнях України, 2 публікації – в іноземних наукових виданнях, одна з яких – у виданні, включеному до наукометричної бази даних Scopus; 6 публікацій – у матеріалах і тезах конференцій, 1 – у колективній монографії, 1 – у колективному посібнику, 1 – у загальній короткостроковій програмі підвищення кваліфікації посадових осіб органів державного управління та місцевого самоврядування.

Структура дисертації обумовлена визначеними метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, підрозділів до кожного розділу і висновків, загальних висновків, списку використаних першоджерел, додатків. Робота містить 3 таблиці, 2 рисунки, 5 додатків. Список використаних джерел включає 235 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 221 стор., з них основного тексту 164 стор.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

1.1. Історіографія та джерельно-документальна база дослідження

Напрямок дисертаційної роботи, пов'язаний з дослідженням теоретичних і практичних аспектів формування й функціонування парламентських об'єднань з урахуванням світового досвіду та сучасних українських тенденцій об'єктивно передбачає включення до джерельної бази роботи значного кола документальних, інформаційно-аналітичних матеріалів, а також науково-теоретичних публікацій, суттєва частина яких вперше вводиться в науковий обіг.

Змістовне наповнення дисертації, а також комплексність розділів і підрозділів роботи зумовлює авторський підхід до огляду й аналізу джерельної бази дослідження за наступними тематичними напрямками:

- аналіз та класифікація документальних джерел з проблематики утворення і функціонування парламентських об'єднань України:

- розгляд джерел, які відображають теоретичні аспекти дисертаційної роботи;

- аналіз джерельної бази щодо практики функціонування парламентських об'єднань, суб'єктів успішної парламентської діяльності, зокрема – Конгресу США, Європарламенту, Сейму Польщі;

- аналіз дослідницьких матеріалів, які характеризують функціонування парламентських об'єднань Верховної Ради України нинішнього періоду з урахуванням складу та реалізації парламентської діяльності ВР України VIII і IX скликань.

За авторською класифікацією, документальну базу дослідження з проблематики парламентських об'єднань складають:

1. Міжнародно-правові документи, пов'язані з діяльністю Верховної Ради України і її внутрішньополітичними акторами – парламентськими об'єднаннями.

2. Нормативно-правові та законодавчі документи, які становлять основоположну правову основу парламентських об'єднань Верховної Ради України, визначають принципи їх формування й функціонування;

Міжнародно-правові документи – це, переважно, резолюції на підтримку України в умовах російсько-української війни з боку ООН [26-29], низки міжнародних організацій – Міжпарламентського Союзу [30-31], Парламентської асамблеї Ради Європи [32-33], Парламентської Асамблеї НАТО [34-35], Європарламенту [36], включені до джерельної бази роботи з метою оцінки дипломатичної і міжпарламентської діяльності як Верховної Ради загалом, так і депутатських об'єднань зокрема.

Конституційно-законодавчі документи стосовно парламентських об'єднань України – це широкий пласт матеріалів нормативно-правового характеру, представлений в дисертаційній роботі:

- *законодавством базового характеру, яке забезпечує основоположні правові засади функціонування парламентських об'єднань [37-44];*

- *законодавством, яке пов'язане із політичним процесом, що формує умови та спрямування парламентських об'єднань та відображає розвиток внутрішньопарламентського процесу ВР України [45-52];*

- *законодавством регуляторного характеру, що визначає порядок утворення й функціонування парламентських об'єднань [53-58].*

Документальна база, яка відображає нормативно-правові засади парламентських об'єднань Верховної Ради України, складає суттєву частину теоретичного матеріалу по темі дисертаційної роботи, пов'язаного, насамперед, з осмисленням через дискурсивний аналіз критеріального виміру об'єднань як суб'єктів парламентської діяльності. Водночас в роботі, окрім політико-правових

актів, які констатують формальне тлумачення сутності парламентських об'єднань, використано відповідні довідники [59; 60; 61; 62], аналітичні розробки [63; 64], а також коло робіт зарубіжних й вітчизняних авторів, орієнтованих на інтерпретацію форм об'єднань депутатів сучасних парламентів. До переліку джерел дисертації включено, зокрема, роботи таких зарубіжних авторів, як Дж. Алмонд, Дж Пауел [16], Л. Хейдар, Р. Кул [17], К. Грін [18] Г. Кречмер [19], що формують уявлення про роль, принципи формування та специфіку функціонування об'єднань депутатів з урахуванням досвіду парламентів стабільних демократій. Цікавою, зокрема, в якості формування теоретичного підґрунтя дисертації є праця представників американської політичної науки Дж. Алмонда, Дж Пауела «Порівняльна політологія сьогодні: теоретичний вимір»(2008) [16], яка, попри її початкове видання ще на початку 2000-х рр. вважається класичним напрацювання в аспекті тлумачення груп інтересів як підґрунтя формування політичної (парламентської) діяльності.

До джерельної бази дисертації включено, своєю чергою, роботи вітчизняних авторів, орієнтованих на цілісний розгляд моделей парламентських об'єднань (В. Венгер [20]), або їх окремих інститутів – коаліції (В. Мироненко [24]), парламентської більшості (П. Мартинюк [23]), опозиції (У. Ільницька [21]) зі спробою порівняльного аналізу характеру об'єднань відповідно до характеру режимів і партійних систем при демократії (Т. Шмачкова [25]).

Комплексним осмисленням, зокрема, чинника парламентської коаліції з урахуванням досвіду зарубіжних країн і України вважається відповідна дисертаційна робота В. Мироненка [24], хоча стрімкий розвиток політичного процесу в Україні вимагає врахування тенденцій коаліційної роботи парламенту, які виявили себе впродовж часу після підготовки дослідження. Втім, подані й інші зазначені напрацювання, попри поліваріантність підходів, а також переважну орієнтованість дослідників на засади парламентаризму початкового

етапу ХХІ ст., дали змогу дисертанту сформулювати й оприлюднити власні підходи до бачення сутності парламентських об'єднань як наукової категорії [65].

Водночас ґрунтовну базу для авторського розуміння проблем парламентських об'єднань відіграли й напрацювання членів Наукової школи вітчизняного парламентаризму Київського національного університету (далі – КНУ) імені Тараса Шевченка, науковці-представники якої під керівництвом В. Гошовської, які підготували протягом останнього десятиліття низку фундаментальних праць за напрямом підготовленої дисертації. Серед таких – колективна праця «Парламентаризм» (2019) [1], підручник в 2-х томах «Основи вітчизняного парламентаризму» [2-3]; навчальні посібники «Елітознавство» [4]; «Цінності, стандарти, компетентність у парламентській діяльності» [8]; «Політична опозиція» [10] й інші напрацювання, які формують фронтальне відображення різноманітних аспектів сучасного парламентаризму. До кола вагомих наукових здобутків Наукової школи вітчизняного парламентаризму варто віднести й новітні колективні монографії [11; 12], які дають уявлення про тенденції й проблеми сучасної парламентської діяльності. На особливу увагу в цьому аспекті може заслуговувати колективна монографія науковців Навчально-наукового інституту (далі – ННІ) публічного управління та державної служби КНУ імені Тараса Шевченка «Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього» (2022), співавтори якої розгорнули дискусію з приводу гострих проблем парламентаризму, як особливої системи публічного управління (В. Гошовська [13]); еволюції парламентаризму в сучасній Україні (В. Крейденко [14]); трансформації представницького правління в умовах глобалізації (І. Рейтерович [15]).

Зазначені напрацювання як теоретичне підґрунтя наукового дискурсу з приводу парламентських об'єднань послугували також інтерпретації дисертантом проблеми їх суб'єктності як відображення іншого теоретико-правового виміру дисертації, пов'язаного з особливостями

внутрішньополітичних зв'язків в системі структури і функціонування парламенту України.

Варто зазначити, що розгляд даного питання, поряд із включенням до сфери аналізу низки політико-правових документів як конституціо-правової засади парламентських об'єднань, передбачає розгляд доволі широкого спектру питань демократії: її сутнісних показників та характеристик; визначення зв'язків між інститутами громадянського суспільства і внутрішньопарламентськими утвореннями; явищ транзиту перехідних суспільств, що ускладнюють і надають специфічних рис політичним процесам у суспільстві загалом і парламенті зокрема. Це передбачає й включення до джерельної бази дисертації відповідних аналітичних й наукових розробок, які умовно можуть розглядатися за такою класифікацією, як:

- аналітичні джерела і наукові праці, що дають уявлення про основоположні принципи демократії, специфіку розвитку суспільства на транзиторному етапі до демократії та особливості розвитку в цьому відношенні України,

- напрацювання, які стосуються взаємозалежності і характеру взаємозв'язків між політичними партіями і об'єднаннями депутатів в парламенті – фракціями, групами, коаліцією, а також специфічною позицією кожного окремого депутата, його інтересами і інтересами депутатського корпусу в цілому, що має висловлювати суспільні (загальнонаціональні інтереси).

Перша з названих підгруп джерельної бази представлена в дисертації роботами таких відомих теоретиків західної політичної науки, як Ф. Фукуяма [66; 67], С. Хантінгтон [68], а також низкою напрацювань інших західних і вітчизняних авторів, серед яких – Дж. Лінц [69], О'Доннелл, Ф. Шміттер [70], Дж. Валенсуела [71], В. Бортніков, А. Куницька [72], С. Вонсович [73], Ж. Зіллер [74], інші, орієнтовані на аналіз проблем демократії в сучасних суспільствах. Так, включення до

поля зору, зокрема, відомої праці Ф. Фукуями «Кінець історії і остання людина» [66], що вперше вишла друком 1992 року, на початку постбіполярних часів, уможливила не тільки визначення основоположних засад демократичного суспільства, пов'язаного з політичною участю громадян, розвитком громадянського суспільства, а й формування підходів до окреслення специфіки демократичного розвитку сучасної України відповідно до сучасних позицій й оцінок теоретика [67].

Другу підгрупу джерел складають розробки, які відображають різні аспекти формування внутрішньопарламентських впливів, пов'язаних, зокрема, з реалізацією політичних інтересів (Л. Радченко [75-76]); залучення до процесу формування внутрішньопарламентської діяльності політичних партій (І. Дудко [77]; Ю. Шведа [78]); характеру політичних тенденцій, що визначають процес формування парламентських об'єднань (В. Райкер [79]; Т. Гончарова [80]; Ю. Древаль [81]; О. Заславський, М. Соколова, О. Жерибор [82-83]); ролі суб'єктивного чинника в реалізації внутрішньопарламентських впливів (Дж. Ньюман, О. Моргенштерн [84]; В. Смірнова [85]) і т.і. Включення до джерельної бази, поряд з роботами вітчизняних авторів, іноземних дослідників, як, наприклад В. Райкера [79], Дж. Ньюмана, О. Моргенштерна [84], розширило можливості аналізу внутрішньопарламентських зв'язків Верховної Ради України з урахуванням наробок в цьому відношенні західної політичної думки. Так, специфікою підходів Дж. Ньюмана і О. Моргенштерна, зокрема, до проблеми формування парламентської коаліції є розгляд відповідного політичного процесу з урахуванням теорії ігрової та економічної поведінки як основи наукової розвідки зазначених авторів («Теорія ігрової та економічної поведінки», 2007 [84]).

Слід додати, що складову зазначеного блоку джерел формують й інтернет-матеріали довідникового й аналітичного характеру [86; 87; 88; 89], які поглиблюють загальне бачення та конкретизують підходи до напряму

дослідження, пов'язаного з теоретичними і практичними аспектами функціонування парламенських об'єднань України.

Мова може йти й про формування відповідного підґрунтя для аналізу практико-політичного виміру діяльності депутатських об'єднань Верховної Ради України та їх специфіки у порівнянні із світовими парламенськими практиками зазначеного напрямку.

Так, сутнісним напрямом джерельної бази дисертаційної роботи є аналіз документів і літератури, які стосуються досвіду формування та реалізації політичної діяльності парламентських об'єднань в країнах західної демократії, де спеціально виокремлено Конгрес США (як приклад одного з найбільш стабільних демократичних режимів), Європейський парламент (що представляє ефективно діючий наднаціональний представницький і законодавчий орган), Національну Асамблею Республіки Польща (як парламент країни посткомуністичного світу, яка, успішно подолавши транзиторний період, посідає місце стабільної і прогресуючої демократії).

Звертаючись до опису джерельної бази парламентських об'єднань Конгресу США зазначимо, що її основу в цілому, як і документальної бази зокрема складає Конституція Сполучених Штатів [90], що визначає повноваження, структуру, процес формування палат – Палати представників і Сенату, призначення керівних посад, розподілу впливів вищого законодавчого і представницького органу США. Складову джерельної бази по структурі Конгресу складають й регламенти палат, опис яких знаходить відображення як на офіційних сайтах Конгресу [91-93], так і окремо опублікованих документах [94], а також документи історичного характеру, зокрема, статті «Федераліст» [95] батьків-засновників американської революції, орієнтованих на роз'янення принципів позицій конгресової діяльності. До джерельної бази із зазначеної

проблематики віднесено й спеціальні дослідження, що визначають структуру і роль конгресу в політичному процесі США [96].

Варто зазначити, що типовим підходом до партійно-політичного структурування Конгресу США, як і більшості парламентів світу, є розподіл конгресменів на фракції згідно партійної приналежності. Втім, впливи фракцій, а також парламентських суб'єктів, як більшість/меншість, почасти можуть мати умовне значення як через незначну відмінність кількісного представництва обох партій в Палаті представників і Сенаті, наближеність позицій конгресменів по більшості питань внутрішньої і зовнішньої політики, так і надзвичайну роль, яку мають при прийнятті рішень неформальні – внутрішньофракційні і міжфракційні утворення (групи або т.зв. кокуси), що забезпечують тенденцію політичного плюралізму в реалізації на політичний процес різних груп інтересу.

Особливе значення неформальних парламентських об'єднань в реалізації конгресової діяльності викликає значний інтерес до них американських дослідників, що зумовлює викристання відповідних напрацювань до джерельної бази дисертації. Відповідна література розглядається в роботі з урахуванням низки аспектів, де особливе місце відводиться, насамперед, аналітичним джерелам, які відображають історичні витoki та етапи розвитку неформальних об'єднань в політичній практиці Конгресу. Прикладом зазначеного є колективні напрацювання «Організації членів Конгресу: їх мета та діяльність, історія та становлення» (2015) [97], а також «Організації-членів Конгресу та неформальні групи-члени: їх мета та діяльність, історія та формування» (2019) [98], що прослідковують процес розвитку неформальних утворень в їх історичній ретроспективі та у вимірі структурування Конгресу США останнього десятиліття. До даної групи джерел слід віднести й розробки, що аналізують організаційні засади та функціональну роль неформальних об'єднань у процесі прийняття рішень конгресового рівня. Прикладом останнього є розробки таких

авторів, як Ч. Колдуелл [99], М. Барнетт [100], С. Хаммонд [101], А. Стівенс, А. Міллер, Т. Манн [102] та інших, орієнтованих на дослідження різних аспектів діяльності Конгресу США із включенням до цієї діяльності неформальних груп-кокусів.

Крім того, аспектом наукової літератури з проблематики неформальних об'єднань Конгресу США є джерела, які відображають процес становлення регуляторних засад їх функціонування в загальному контексті адміністративних й політичних об'єднань конгресменів. Ці питання відображено в роботах таких дослідників, як Р. Ділгер [103]; М. Якобі [104]; А. Лав [105]; Д. Мейсон, Д. Грінберг [106]; Р. Ріплі [107]; П. Родрігес [108-109]; Р. Сінгх [110] та інших. Прикладом таких робіт є розробка Р. Сінгха «Піднесення та падіння організацій законодавчої служби в Конгресі Сполучених Штатів» (1996) [110], побудована на аналізові становлення процесу регулювання неформальних утворень в Конгресі США від початку 1990-х років.

Додатковий аспект наукових джерел зазначеного напрямку – це доробок американських авторів (Е. Бургін [111]; І. Гертцог [112]; Ч. Колдуелл [113]; К. Купер [114]; С. Хаммонд, Д. Малхоллан, А. Стівенс [115]; Дж. Віктор, Р. Нільс [116]), орієнтованих на аналіз існуючих груп-кокусів та їх функціональної спрямованості в системі сучасних внутрішньоконгресових зв'язків. Як приклад, доробки Е. Бургіна «Конгрес, охорона здоров'я і конгресові кокуси» (2003) ([111]; І. Гертцога «Жінки і влада на Капітолійському пагорбі: реконструкція жіночого кокусу Конгресу (2004) [112]; Дж. Віктора, Р. Нільса «Соціальна корисність неформальних інститутів: кокуси як мережі в Палаті представників 110-го конгресу США» (2009) [116] й інші роботи.

Складовою цієї групи джерел є аналітичні розвідки (М. Матішак [117], М. Савків [118]) стосовно функціонування українських кокусів, що, поряд з іншим доробком відповідного напрямку, формують комплексність уявлень про неформальні утворення Конгресу США.

Щодо об'єднань Європарламенту, то специфікою підходів щодо їх наукового осмислення є значна репрезентованість документального матеріалу в джерельній базі. Це зумовлюється еволюційністю Європейського Союзу, що призводило до змінюваності статутних угод інтеграційного об'єднання, а, відтак, функціональних повноважень його інститутів та відповідних їм регламентних засад. Частиною джерельної бази дисертації в цьому відношенні є статутні матеріали Маастрихтської, Ніщцької, Лісабонської угод країн-членів [119; 120; 121], а також процедурні документи щодо функціонування Європейського Союзу, включно з Європарламентом [122; 123]. До цієї групи документів доцільно віднести й інформаційний матеріал, який стосується Європейського парламенту і його складових [124-125].

Спеціальну частину документальної бази складають матеріали, які безпосередньо стосуються організаційних засад функціонування Європейського парламенту і його структурних об'єднань. Це: резолюції, спеціальні рішення, процедурні правила, [126; 127; 128], а також низка регламентних документів, орієнтованих на регулювання процесу формування і функціонування Європарламенту і Ради Європейського Союзу, фінансового забезпечення об'єднань Європарламенту (політичних груп і відповідних політичних фондів) [129-133].

Оскільки політичні групи формують провідне структурне об'єднання євродепутатів, частину джерельної бази дисертації, поряд з документальними матеріалами, складають наукові розробки вітчизняних й зарубіжних авторів, пов'язаних з проблематикою партійно-політичного структурування європейського парламенту, системи обрання і функціонування політичних груп, їх партійного представництва в Європейському парламенті VIII і IX скликання. Серед таких – напрацювання Г. Агафонові [134], Г. Вархов [135-136], Л. Коцан [137], Т. Краснопольської [138], О. Святун [139], М. Шалемби [140], а також – С. Хікса, А. Нурі, Дж. Роланда [141], Ф. Джейкобса, Р. Корбетта, М. Шеклтона [142] та інших

авторів. На особливий інтерес у цьому відношенні заслуговує, зокрема, дисертаційна робота Г. Вархова [136], яка є комплексним дослідженням системи формування партійних груп і блоків відповідно до тенденцій розвитку Європарламенту сучасного періоду.

Суттєвим додатком до зазначеного переліку робіт є політико-інформаційні джерела, пов'язані з аналізом основоположних програмних позицій загальноєвропейських політичних партій, які формують політичні групи, забезпечуючи, таким чином, науковий аналіз партійно-політичне структурування Європейського парламенту [143-152].

Звернення до проблематики парламентських об'єднань Національної Асамблеї Республіки Польща з тенденцією формування проєвропейської парламентської коаліції країни визначило відповідну дослідницьку базу, яка складається з вітчизняних та зарубіжних (переважно польських) джерел та включає в себе наступні складові:

- документальні матеріали, пов'язані з аналізом виборчого процесу Республіки Польща;
- наукові розробки стосовно партійно-політичного структурування парламенту Польщі;
- аналітичний матеріал із зазначеної проблематики дослідження.

Перша зазначена складова включає в себе Збірник виборчих законів [153], а також документальні матеріали, які відображають систему та результати виборів до Сейму і Сенату Республіки Польща на етапі 1990-2000-2010-х рр. [154-157]. Наступну складову джерельної бази становлять розробки науковців, орієнтованих на розгляд еволюції партійних систем Республіки Польща, становлення та розвиток політичних сил в постсоціалістичній Польщі, формування більшості та опозиції в Сеймі і Сенаті Республіки Польща і т.і. На спеціальну увагу у даному відношенні заслуговують напрацювання таких

авторів, як О. Балашова [158]; О. Білянський [159]; Є. Жеребецький [160]; І. Задорожний [161], О. Кукуруз [162], С. Стоєцький [163], І. Яковлева [164], а також Т. Саартс [165], Л. Томчак [166] та інших. На спеціальну увагу в цьому відношенні, зокрема, заслуговує робота польського автора Л. Томчак «Лівий демократичний альянс – від коаліції до партії, від уряду до опозиції. Парламентські партії та угруповання в Третій Республіці Польщі (2006) [166], орієнтованої на аналіз партійно-політичного структурування та формування проєвропейської коаліції Республіки Польща від початку 2000-х років. Новітнім дослідженням в цьому відношенні, що заслуговує на спеціальну увагу, є й дисертаційна робота української авторки О. Балашової «Еволюція партійних систем України та Республіки Польща (1989-2019)» (2021) [158], що відображає виборчий процес і ростановку партійно-політичних сил в Національній Асамблеї Польщі на етапі новітньої історії країни.

Додатковою сутнісною частиною дослідницьких джерел, що окреслюють бачення проблемних аспектів становлення проєвропейської коаліції Республіки Польща, становлять аналітичні матеріали стосовно програмних засад низки партій, які брали участь у виборах до парламента Польщі, впливаючи на результати виборчих перегонів [167-177].

Варто зазначити, що дослідницька платформа за проблематикою функціонування демократичних парламентів окреслює можливості більш фундаментального (в якості порівняння) аналізу практико-політичних аспектів функціонування депутатських об'єднань Верховної Ради України. Розгляд відповідної проблематики розглядається в дисертації з урахуванням багатоаспектної джерельної бази, де окрім документальної бази, що формує сутнісну частину дослідницького матеріалу*, на увагу заслуговують наукові напрацювання вітчизняних авторів. В колі таких – В. Гошовська [13],

---

* Див. стор. 22-23.

О. Державлюк [178], І. Дудко [179-180], О. Заславський [181], В. Колюх [182-183], В. Крейденко [14], Г. Максак [184], Р. Матейчук [185], Н. Пеньковський [186], М. Пивовар [187], О. Радчук [188] та інші дослідники, орієнтовані на аналіз різних аспектів функціонування адміністративних й фракційних/коаліційних об'єднань Верховної Ради України VIII і IX скликань. Серед робіт, які окреслюють проблемні аспекти парламентських формувань Верховної Ради України, особливе місце посідає доробок В. Колюха, в колі уваги якого – інституціоналізація коаліції і опозиції у вимірі специфіки сучасного партійно-політичного структурування парламенту [182-183]

До цього блоку джерел варто віднести й колективні напрацювання, які дають можливість порівняння тенденції формування й функціонування парламентських об'єднань ВР України на сучасному етапі з тенденціями парламенту попередніх скликань [10] або, з іншого боку, тенденціями парламентів демократичних країн [189; 190].

Водночас, враховуючи поточність сучасного періоду розгляду парламентських об'єднань ВР України, на увагу заслуговує інтернет-ресурс дослідницького характеру, що значно додає до аналізу питань із зазначеної проблематики. Умовно це коло джерел можна розділити за наступними сутнісними групами: інформаційний матеріал стосовно результатів виборів і партійно-політичного складу ВР України VIII і IX скликань [191-198]; аналітичні розвідки, орієнтовані на розгляд тенденцій функціонування й законотворчості ВР України в умовах монобільшості [199-204]; аналітичний матеріал, пов'язаний з законотворчою діяльністю ВР України від початку широкомасштабної агресії РФ та введення воєнного стану в Україні [205-212]; інформаційній й дослідницький матеріал стосовно міжнародної діяльності ВР України (парламентських об'єднань) в умовах російської агресії [213-220]; інформаційний матеріал, що засвідчує залучення парламентських фракцій,

депутатів ВР України до гуманітарної діяльності та підтримки фронту в умовах російсько-української війни [221-227].

Сукупно аналіз джерельної бази з теми парламентських об'єднань як суб'єкту дослідження з урахуванням світового досвіду і України доводить не тільки вагомість таких об'єднань в системі парламентської діяльності, а й багатоваріативність їх функціонального спрямування в сучасних демократичних парламентах. В колі уваги науковців – як теоретичні виміри проблематики парламентських об'єднань, так і практико-політичний вимір їх діяльності, що потребує узагальнення і виокремлення як проблемних, так і перспективних тенденцій їх функціонування у вимірі вдосконалення політичного процесу парламенту України. На порядку денному – комплексне дослідження парламентських об'єднань з урахуванням світового досвіду і України, оскільки предсталений науковий доробок в цілому дозволяє (передусім з урахуванням наявної документальної бази та новітніх досліджень місця та ролі парламентських об'єднань в сучасних демократичних парламентах) досягнути якісно нового рівня не лише осмислення, але й якісного висвітлення представленої тематики.

1.2. Парламентські об'єднання у вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі

Політична фрагментація, що притаманна будь-яким державам внаслідок демократичних виборів, поширюється в стінах парламентів, результативне функціонування яких зумовлене передусім його внутрішньою будовою та процесом виконання парламентської діяльності. З огляду на те, що парламент є колегіальним органом, особливого значення набуває питання організації

діяльності депутатів як представників певних політичних партій, громадських організацій або суспільних груп. Через це розбудовуються парламентські об'єднання як інтегровані, структурні елементи законодавчого органу, за допомогою яких виконуються головні законодавчі й представницькі функції. У результаті, після одержання мандата депутата парламенту більшість прагнуть об'єднатись із однодумцями з метою досягнення спільної мети.

Намагання, обраних до парламенту депутатів, згуртуватися зазвичай спричиняють утворення різних парламентських об'єднань, регулювання яких здійснюється в різних країнах світу відповідно до традицій, конституційно-правових або політико-правових норм. Практика передових країн світу свідчить про те, що статус об'єднань депутатів закріплюється переважно у регламентах парламентів або їх палат; також – в окремих законах. Однак, на рівні конституцій такий статус, як правило, не регламентується. Для більшості країн характерним є те, що регулювання депутатських об'єднань взагалі не передбачено в основних законах, хоча їх існування є реалією. Виключенням є конституції Болгарії, Греції, Данії, Естонії, Іспанії, Італії, Португалії, Румунії, Швеції. У цих країнах не лише закріплено на юридичному рівні сам факт існування парламентських об'єднань, а й містяться норми, які детально визначають умови щодо їх утворення та функціонування [25].

Схожими за своєю сутністю є політико-правові норми, які регулюють парламентські об'єднання в Україні. На сьогодні діяльність депутатських об'єднань у ВР України, а також участь парламентарів у їх роботі регламентується, перш за все, нормами Конституції України [37], законів України [38 – 39; 45 – 46], відповідних внутрішньопартійних та внутрішньофракційних документах.

Серед головних положень цих актів:

– конституційно закріплене право громадян не лише обирати, але й бути обраним до органів публічної влади (парламенту країни). В Основному законі

(ст.38) зазначається, що громадяни України мають право «брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [37];

– визначення правових засад партійно-політичного структурування парламенту через участь у виборчому процесі політичних партій, громадських об'єднань. В Конституції України зазначено, що «громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах» [37];

– окреслення функціональної спрямованості парламентських об'єднань, порядку та принципів їх формування та припинення діяльності [37; 38; 39].

Зазначені норми формують базові підходи щодо парламентських об'єднань, втім, не відображають єдиної цілісної концепції їх утворення та функціонування. Тому, поряд з офіційним (документальним) тлумаченням, утворюється платформа наукової дискусії з приводу сутності парламентських формувань, включно з колом супутніх вимірів партійно-політичного структурування ВР України.

Так, на обговорення, зокрема, заслуговує питання, які угруповання слід сприймати в якості об'єднань, і в чому специфічність таких об'єднань серед кола структурних підрозділів парламенту. Норми законодавства, які традиційно регламентують парламентську діяльність, а також наукові підходи дають підстави кваліфікувати депутатські (парламентські) об'єднання як внутрішні (робочі) органи парламенту, які створюються депутатами на індивідувальній (переважно партійно-політичній) основі. До кола таких (згідно Конституції України та відповідного законодавства) традиційно відносять депутатські

фракції (групи), міжфракційні об'єднання, коаліції, парламентську більшість та парламентську меншість на відміну від інших (адміністративних) органів парламенту (комітетів, підкомітетів, комісій), які формуються самим парламентом [63].

Парламентські об'єднання традиційно забезпечують партійно-політичні зв'язки між громадянами і парламентом, хоча ступінь цих зв'язків значною мірою залежить від зрілості партійної системи суспільства та її спроможності представляти на парламентському рівні суспільні інтереси.

Враховуючи те, що партійний процес в Україні все ще перебуває на стадії розвитку, парламентські партії, включаючи найбільш презентативні з них, виглядають твердження М. Вебера про об'єднання, які в основному прагнуть втілити свої партикулярні інтереси. Відповідно, можна погодитись з думкою, що реалізація політики за допомогою партій означає її реалізацію за допомогою зацікавлених груп [65, с. 185]. Отже, слушним вважається вивчення сутності внутрішніх парламентських об'єднань як груп інтересів, що відповідає потребам фундаментального осмислення провідних факторів процесу формування державної політики в Україні парламентського рівня.

Схематично можна представити сутність і структуру парламентських об'єднань у вигляді рисунка (див. : Рис. 1.1).

Джерело: авторська розробка.

Рис.1.1. Сутність та структура парламентських об'єднань.

Як видно з рисунку 1.1, парламентські об'єднання виникають у парламенті, який формується з політичних (парламентських) партій у більшості демократичних держав світу, і в Україні, згідно Виборчого Кодексу. Тобто, на основі існуючих громадських об'єднань (громадські організації, громадські рухи, громадські асоціації тощо та політичні партії) формується парламент, який об'єднує парламентарів з різними суспільними інтересами, тим самим всередині парламенту утворюються різні групи інтересів, об'єднані у парламентські фракції, міжфракційні об'єднання – коаліції, депутатські групи, парламентська більшість, парламентська меншість.

В цілому, науковці виокремлюють два основних підходи до тлумачення терміну «група інтересів» – організаційний та функціональний.

Щодо першого підходу, то вважається, що його критеріальним виміром є існування формальної структури об'єднання, яке доповнюється фіксованим членством його прибічників. Цей підхід є доволі вузьким, оскільки організаційні фактори звужують сферу наукових пошуків. Тому, здебільшого він поширений в

колі західного політичного простору, де об'єднання громадян впродовж тривалої історії виступають в якості інституціоналізованого актора процесу формування державної політики.

Широкий (функціональний) підхід передбачає сприйняття групи інтересів в якості добровільного об'єднання громадян, що утворюється навколо певного інтересу та діє у вимірі його реалізації. Власний інтерес в той же час стає іманентним фактором групи, який не тільки визначає основні принципи і склад групи, а й окреслює мету групової діяльності.

Група інтересів може функціонувати на організаційних (інституціоналізованих) засадах або поза них, що зумовлюється насамперед видом об'єднання.

Так, відповідно позиції Г. Алмонда та Дж. Пауелла, американських дослідників та авторів відомого твору «Порівняльна політика сьогодні: теоретичний вимір», групи інтересів можуть сприматися у розрізі чотирьох основних груп відповідно до структури, стилю діяльності, способу фінансування та бази підтримки з боку суспільства. Це:

1) неупорядковані групи, що мають стихійний характер та є реакцією на критичні обставини (фрустрацію), розчарування та інші сильні емоції. Це – вельми нестійкі утворення, які, за інтерпретацією авторів, несподівано виникають та несподівано сходять нанівець як реакція на дії уряду, що зачіпають глибинні емоції та утворюються без ніякої попередньої організації і попереднього планування;

2) неасоційовані групи, які, за класифікацією авторів, подібно неупорядкованим групам, мало коли мають чітку організацію. Втім, в їх основі, як правило, лежить спільність інтересів, пов'язаних з етнічною приналежністю, місцем проживання, віросповіданням, родом занять та, можливо, кровною спорідненістю. Внаслідок цих постійних економічних та культурних зв'язків

неасоційовані групи є більш стійкими, ніж попередні, хоча їх активність на політичному рівні залишається епізодичною;

3) інституціональні групи інтересів, що формуються на засадах політичних партій, бізнес-корпорацій, легістратур, збройних сил, бюрократії, церкви та часто надають підтримку особливим політичним групам або мають спеціальних співробітників, відповідальних за представництво інтересів групи. Інституціональні групи, як це визначають дослідники, є формальними утвореннями, втім, повз артикуляції інтересів, виконують інші політичні та суспільні функції. В якості корпоративних органів або більш дрібних одиниць в їх межах (парламентські об'єднання, угруповання офіцерів або духовенства, ідеологічних клік в бюрократії) подібні групи висловлюють свої власні інтереси або представляють інтереси інших суспільних груп. Вплив інституціональних груп інтересів зазвичай зумовлений силою їх початкової організаційної бази, наприклад, членів даного союзу або корпорації фірм, які входять до їх складу. При цьому групи, що спираються на якийсь урядовий інститут, мають прямий доступ до осіб, що визначають політичний курс;

4) асоціативні групи, які створені для презентації інтересів певної специфічної категорії громадян. Зокрема, до них відносять професійні спілки, різноманітні етнічні та релігійні об'єднання, а також комерційні палати і різноманітні асоціації промисловців. Особливим підвидом асоціативним груп є громадські об'єднання, добровільні асоціації та інші групи, покликані представляти інтереси у сфері політичного курсу або формулювання політичних перспектив. Всі ці організації функціонують з урахуванням чітких організаційних процедур для формулювання інтересів і вимог, володіють широким штатом постійних співробітників-спеціалістів та часто проявляють значну активність в репрезентації інтересів своїх членів в процесі опрацювання політичного курсу.

На думку авторів «Порівняльної політології», асоційовані групи є найбільш поширеним типом груп інтересів у країнах розвиненої демократії, які, за умов розвитку, здатні обмежити вплив неупорядкованих, неасоціативних та інституційованих груп [16].

Зазначене заслуговує на увагу, хоча на противагу неупорядкованим групам інтересу, які мають вельми опосередкований вплив на процес формування політики, решта типів є доволі поширеним феноменом сучасного політичного процесу, що реалізується з урахуванням політичних інтересів, як в країнах стабільної демократії, так і перехідних суспільствах. Мовиться про одну з основних складових політики, що виконує своєрідну інтегративну функцію, метою якої є зведення різноманітних групових інтересів до загального показника політичного консенсусу та суспільної єдності. На думку української дослідниці Л. Радченко, саме політичні інтереси передусім виражають ключові потреби суспільства у політичній сфері, що, у свою чергу, виступають «рушієм політичних дій суб'єктів» [76, с. 600]. На її думку, до політичних інтересів також належать інтереси, які спрямовані на згуртування зусиль або усіх, або переважної більшості членів певної спільноти, метою яких є «відстоювання і зміцнення їхніх соціальних позицій у суспільстві» [76, с. 600].

Такий підхід найбільше відображає характер об'єднань, пов'язаних з реалізацією політики, хоча класичні види парламентських об'єднань – це об'єднання, які формуються відповідно до політичних особливостей та об'єднання на неполітичній основі.

Розглянемо їх окремо.

1) Політична модель парламентських об'єднань. Її сутністю є реалізація політичної ролі парламенту як загальнонаціональної платформи формування державної політики. Важливим фактором моделі є визнання ефективності парламенту за умов об'єднання громадян саме за політичною мотивацією. Поза

увагою водночас у даному відношенні залишається правове регулювання неполітичних об'єднань депутатів. Тобто, внутрішньопарламентськими процедурами регламентується тільки діяльність фракцій – політичних утворень.

2) Неполітична модель фокусується на факторі обмеженої ролі як парламенту (законодавчого органу), так і суспільства в цілому в політичному процесі, що передбачає її застосування в країнах з недостатнім рівнем демократичних цінностей. Додатковий спектр – реалізація неполітичної моделі функціонування верхніх палат парламентів, що реалізують переважно представництво регіонів. Такий підхід набуває об'єктивного сприйняття, якщо роль політичного майданчику зберігає нижня палата, тоді як структурована за партійною ознакою верхня палата перебирає на себе роль аполітичного арбітру. Втім останнє набуває, скоріше, теоретичного виміру з урахуванням практики, що підтверджує політичне мотивування як правило не тільки нижньої, а й верхньої палати парламентів.

3) Змішана модель. Визначається фактором правового регулювання, а саме – умов створення, функціонування, припинення діяльності – як політичних, так і неполітичних парламентських об'єднань. До переваг моделі можна віднести той фактор, що вона (відповідно до правової системи кожної окремої держави) передбачає правове регулювання всіх сфер законодавчої діяльності парламентарів. Тобто, іншими словами, всі сфери парламентської діяльності набувають законодавчо закріплених форм.

Як правило, змішана модель реалізується в парламентах англо-саксонської моделі права, хоча не винятком є й її застосування в деяких державах континентальної правової системи [20].

Так, тенденції політико-правових засад діяльності парламентів вочевидь впливають на характер законодавчого процесу, важливими показниками якого

водночас є інституційні особливості акторів цього процесу – об'єднань, що представляють інтереси груп народних депутатів України.

Заслуговує на увагу більш детальний розгляд парламентських об'єднань, структурними складовими яких є: фракції, депутатські групи, міжфракційні об'єднання коаліції, парламентська більшість і парламентська меншість.

Розглянемо кожну окремо.

1) *Фракції*. Посідають провідну роль в структурах парламентів демократичних країн. Фракції формуються на партійній основі (депутатами від партії, що здобули місце в парламенті) відповідно статусу, який визначається регламентними документами. Виокремлюються два основних правових підходи об'єднання депутатів у фракції – добровільне (тобто, без врахування «доручення» виборців) або обов'язкове – з відповідним «дорученням» виборців [19, с. 29]. Тобто, відповідно світової практики парламентаризму, фракції можуть набувати характеру добровільного об'єднання депутатів на засадах спільної партійної приналежності і об'єднання як обов'язкової передумови функціонування законодавчого органу. Показово, що парламенти окремих країн набувають легітимності своєї діяльності тільки після офіційного оформлення депутатських фракцій.

Щодо Регламенту ВР України, то питання принципів організації фракцій набуло в ньому наступне тлумачення: «депутатські фракції формуються із числа народних депутатів, обраних за виборчими списками політичних партій та народних депутатів, які були висунуті політичною партією в одномандатних округах» [39]. При цьому до такої депутатської фракції – за умови дотримання засад та правил діяльності – можуть увійти і ті народні депутати, які були обрані в мажоритарних (одномандатних) округах – як самовисуванці, так і ті, які висувалися політичними партіями, які не потрапили до парламента.

Зазначений загальний підхід визначає основне репрезентативне призначення фракції. Однак, ця дефініція не розкриває інші правові властивості, зокрема, пов'язані із ступенем взаємозв'язку і взаємозалежності фракції і партії, яку вона репрезентує. Дане питання не має однозначного тлумачення та відображає як відповідні традиції діючих парламентів (включно з Верховною Радою України), так і наукове осмислення питання відповідно до потреб розвитку парламентів в сучасних умовах. Класичним підходом, зокрема, в цьому відношенні можна вважати трактування терміна «парламентська фракція», яке представлено у Великому тлумачному словнику сучасної української мови. Там зазначається, що мова йде про організовану групу депутатів (членів партії), яка проводить певну політичну лінію, яка вироблена безпосередньо цією партією [59, с. 1548].

У Юридичній енциклопедії парламентську фракцію визначено як «об'єднання депутатів – або на рівні однопалатного парламенту, або однієї з палат двопалатного парламенту, яке наділене повноваженням щодо реалізації парламентських функцій» [60, с. 439]. Ця дефініція не віддзеркалює партійної приналежності, хоча сутнісними коментарями до неї з боку авторів енциклопедії є те, що саме приналежність до політичної партії є основою для утворення фракцій в демократичних країнах. Можливим визнається й утворення фракції на засадах об'єднання представників декількох партій.

Заслуговує на увагу й тлумачення фракції іноземними авторами, зокрема, американськими дослідниками К. Хайдаром та Р. Кулом, схильними сприймати парламентську фракцію організовану групу членів представницького органу, які обрані від однієї партії (або декількох партій) та, «які не конкурували між собою на виборах» [17, с. 13]. Пріоритетом формування коаліції, за авторами, таким чином, є вибори та їх результати.

Акцент на названій властивості засвідчує стійкість внутрішньо-парламентської організації та обумовленості політичної будови законодавчого

органу результатами виборів. Адже ключова ідея коаліційного об'єднання представників різних політичних партій полягає в тому, що вони є близькими за ідеологією і виборчими програмами. Тому, провідним фактором такого об'єднання виступає, як правило, не партійна приналежність, а конкретні політичні позиції.

Схожу до цього ідею, але з іншою аргументацією висловлює німецький дослідник Г. Кречмер, який вважає, що фракція є органом самих парламентів (а не партій), а функціонування фракцій – складовою парламентської діяльності. На думку дослідника, фракція не є органом партії. Більше того, вільний представницький мандат прямо забороняє партіям давати вказівки своїм фракціям. Відповідно члени фракції отримують легітимацію через вибори, а не безпосередньо через партію [19]

Дещо в іншому контексті, а саме – на існуванні зв'язків фракції і відповідної політичної партії і водночас відносної автономності фракцій наполягає американський дослідник М. Грін [65], який вважає парламентську фракцію:

– організованою структурою всіх членів однієї партії у законодавчому органі, вповноваженою відповідно статуту «вимагати від своїх членів голосування відповідно до певної позиції та функціонування на основі колективного способу прийняття рішень більшістю членів фракції» [18, с. 602];

– суб'єктом організації власної діяльності, який розробляє власні внутрішні розпорядчі документи.

До виняткових повноважень фракції відносять також процес ухвалення внутрішньофракційних рішень, фракційний розпорядок, визначення інструментів забезпечення солідарності позицій та діяльності членів фракції.

Близьку до цього позицію висловлюють й упорядники аналітичної доповіді Національного інституту стратегічних досліджень, які відповідно до переважної

практики ВР України констатують, що формування та функціонування фракцій відбувається перш за все на політичній основі. До фракції можуть приєднуватися також й окремі безпартійні депутати, у яких співпадають політичні погляди на вирішення основних завдань [63]. Втім важливим аспектом сприйняття фракції як структурного елементу парламенту та форми об'єднання депутатів є те, що принципи їх формування та суб'єктності (зв'язків з партіями та ступінь автономності) еволюціонували від проголошення незалежності України відповідно до змінюваності політичної системи та партійно-політичного структурування суспільства.

Такий підхід заслуговує на увагу в аспекті специфіки українського політичного процесу, який характеризується транзиторністю до демократії. Втім потенційно депутатські фракції здатні відігравати значно автономнішу роль відповідно до закріплених за ними повноваженнями. Так, відразу після внесення змін до Конституції України в 2004 р. та відновлення цих положень після Революції Гідності в 2014 р., місце та роль парламентських фракцій як депутатських об'єднань саме за політичною ознакою, суттєво зросли. Показово, що окремо про це було зазначено у рішенні Конституційного Суду України, який прямо вказав на те, що депутатські фракції є однією з важливих характеристик структури сучасних парламентів, адже це дозволяє досягнути цілі та завдання, визначені виборчими програмами політичних партій [42].

Крім того, саме ці інституції безпосередньо впливають на створення парламентської більшості, різноманітних органів ВР України та формування КМУ.

Фракції, зокрема, висувають кандидатури на провідні посади ВР України, такі як – Голова, його заступники, голови комітетів і комісій ВР, а також – до персонального складу інших колегіальних органів. Як наслідок, надання цих прав

фракціям слугує передумовою того, що керівництво парламенту орієнтується в своїй діяльності на інтереси не окремих депутатів, а їх угруповань.

2) *Депутатська група*. Чинне законодавство [39] констатує, що позафракційні народні депутати можуть входити не лише до складу депутатських фракцій, але й об'єднуватися у депутатські групи. Кількість депутатів у групі не може перевищувати кількість осіб у найменшій парламентській фракції, сформованій на першій сесії. Вона обов'язково має реєструватися в Апараті ВР згідно ст. 60 Регламенту ВР України. Всі права такої групи прирівнюються до прав парламентської фракції.

Зазначений підхід врівноважує суб'єктність депутатської фракції і депутатської групи в парламенті, хоча дефініція «депутатської групи», як вважають деякі дослідники, є ширшим поняття «фракції», оскільки передбачає об'єднання депутатів на основі різноманітних інтересів, а не виключно партійної приналежності. Депутатські групи можуть утворюватися, зокрема, за регіональними, професійними та іншими груповими ознаками чи вподобанням [63]. У такому випадку депутатська фракція може розглядатись як різновид депутатської групи.

Варто зазначити водночас, що становище депутатських груп в історії українського парламентаризму не набуло однозначної статусності, а, відтак, набуває різнопланового тлумачення в політичному дискурсі. Першопочатково (до 1994 р.) депутатські групи були єдино можливою формою об'єднання депутатів у парламенті України. Показово, що від початку функціонування українського парламенту – під час роботи ВР I-го скликання – фракцій як таких взагалі не було. Наприклад, Народна Рада та група 239 сприймалися як більшість і меншість, а ні як фракції. Зазначимо, що парламентські фракції почали формуватися наприкінці каденції ВР України I-го скликання, хоча їх статус та повноваження так і не були врегульовані повною мірою.

Це підтверджується тим, що, зокрема, при внесенні змін до закону України [63] у 2001 р. у політичному дискурсі застосовувалися разом із поняттями «депутатська фракція» та «депутатська група», ще й поняття «група народних депутатів», а термін «фракція» сприймався у вимірі різновиду групи [53].

Надалі, втім, структуризація парламенту п'ятого та шостого скликань (із перетворенням політичної системи з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську на підставі відповідного закону [40]) фактично констатувала трансформацію депутатських фракцій не лише на провідну політичну, а й базову організаційну структурну одиницю ВР України.

Зокрема, парламентські фракції:

- відіграють визначальну роль під час розроблення й ухвалення законів й інших парламентських нормативно-правових актів;

- є активними учасниками формування всіх парламентських структур (постійних і спеціальних комісій, комітетів) та керівних органів парламенту.

Крім того, внесення змін до Конституції України у 2004 р. та запровадження пропорційної виборчої системи практично унеможливило створення та функціонування депутатських груп. Інститут депутатських фракцій набув імперативного характеру. Про депутатські групи мова взагалі не йшла, а позафракційні депутати отримали таке право лише після ухвалення Закону «Про Регламент ВР України» у 2010 р. [39].

Втім практика зростання впливів парламентських груп в політичній діяльності визначила не тільки об'єктивну потребу політико-правових засад їх організації, а також функціонування порівняно із парламентськими фракціями, а й тенденцій реалізації наданих повноважень в системі парламентської діяльності. Так, можна погодитись з тією точкою зору, що подальше зростання впливу парламентських груп як корпоративних утворень з урахуванням спільності поглядів та інтересів, потребуватиме певних обмежень, зокрема, у вигляді

заборони депутатських груп для захисту різних інтересів, що звужують спроможність коаліцій (парламентів) діяти на загальносуспільних засадах.

3) *Міжфракційне депутатське об'єднання*. Міжфракційні депутатські об'єднання – неформальні утворення депутатів, що формуються для реалізації певної мети, проте, не мають, як правило, повноважень, визначених стосовно фракції чи депутатської групи і тому, вони можуть не реєструватися в Апараті ВР України [39]. Однак, вони і не мають прав депутатської фракції чи депутатської групи, які передбачені Регламентом ВР України [39].

На думку аналітиків, міжфракційне об'єднання, як і депутатські групи – досить незвична і водночас помітна організаційна форма для сучасного конституційного дизайну ВР, яка має певні традиції [62]. Так, можливість створення міжфракційних об'єднань фактично була передбачена ще у першій редакції Регламенту ВР України 1994 року. Поняття «коаліція» тоді не було, і формування груп (фракцій) сприймалось як передумова реалізації процедурних або політичних процесів. Водночас було передбачено, що депутати і депутатські групи (фракції) можуть створювати депутатські об'єднання і неформальні групи (без відповідної реєстрації та прав), співпрацюючи між собою [54]. Тобто це була така організаційна форма, до якої можна було входити як окремим депутатам, так і цілим групам (фракціям), і яка навіть не мала чіткої назви – об'єднання чи неформальна група.

Зміни до Конституції 2004 року впровадили поняття «коаліція депутатських фракцій». Акцент на формування фракцій зумовлювався потребами створення коаліції, тоді як інші організаційні форми видавалися не надто потрібними. Однак у квітні 2010 року до Регламенту ВР України були внесені зміни, що запровадили депутатські групи і міжфракційні об'єднання [48]. Потім, 8 жовтня 2010 року, були внесені зміни до Регламенту, де, серед іншого, було впроваджено можливість створення міжфракційних об'єднань [49]. Це відбулося

через тиждень після визнання змін до Конституції 2004 р. неконституційними. Можливим поясненням є прагнення відновити Регламент, що відповідав Конституції 1996 р. Міжфракційні об'єднання в такому разі стали більш чітким відповідником депутатських об'єднань та неформальних груп.

Йдеться водночас й про відповідність міжфракційних об'єднань потребам політичного процесу, що забезпечує організаційні засади для реалізації платформи депутата поза фракції або депутатської групи. Специфікою міжфракційних об'єднань є їх чисельність (яка традиційно значно переважає кількість існуючих фракцій і груп, оскільки депутати можуть стати членами декількох міжфракційних утворень), ситуативність (утворення з метою просування певної ідеї або реалізації конкретизованих інтересів), демонстративність (для декларування певної політичної позиції, яка не співпадає з позицією більшості і опозиції в парламенті).

Таке спрямування міжпарламентських утворень, поряд з позитивними тенденціями, може набувати й негативних проявів, пов'язаних з проявом суб'єктивних інтересів, що – за аналогією з парламентськими групами – також потребуватиме більш чітких вимірів їх функціонування.

4) *Коаліції*. Під парламентською коаліцією слід розуміти своєрідну угоду між політичними партіями, представленими у парламенті, щодо формування Уряду, розробки та затвердження програми його діяльності, а також, що важливо, розподілу посад між її учасниками в органах публічної влади тощо.

З огляду на ознаки діяльності демократичних інституцій парламентська коаліція – об'єктивний феномен для переважного числа демократичних держав. До числа країн, в яких найчастіше функціонують коаліційні уряди, належать Бельгія, Німеччина, Данія, Індія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Туреччина, Швеція. У цих країнах одна партія надзвичайно рідко контролює

абсолютну більшість місць в парламенті, що робить коаліції життєво необхідними.

Відповідно до практики функціонування парламентів західних країн виокремлюють наступні типи коаліцій.

1. Закриті та відкриті. Закриті коаліції мають чітку ідеологічну спрямованість, відповідно до їх складу можуть входити тільки ті партії, які поділяють відповідні ідеологічні засади. У свою чергу відкриті коаліції виникають тоді, коли політичні актори змушені визнати необхідність співпраці з нагальних політичних питань – не звертаючи при цьому увагу на ідеологічні розбіжності [83].

2. За кількісним складом виділяють коаліції з мінімальною перевагою та коаліції зі значною перевагою. Хоча деякі дослідники зазначають, що цей фактор є дещо перебільшеним у контексті саме стійкості коаліцій. Водночас є достатньо багато досліджень, які вказують на те, що саме коаліції з мінімальною перевагою є стабільнішими, адже їх частиною не часто є партії з суттєвими ідеологічними розбіжностями [83].

Зазначимо, що законодавче регулювання коаліції в цілому не є характерним для країн західної демократії, оскільки питання формування коаліції є предметом політичних дискусій, торгів та компромісів, що вкрай важко піддаються саме правовому регулюванню. Винятком з цього правила є такі положення, які регулюють відставку кабінету або у випадку втрати довіри з боку парламенту, або після загальних виборів [83].

Специфічні риси характеризують водночас політико-правову базу парламентських коаліцій в Україні. Однак, відсутність тривалого досвіду регулювання відносин у цій сфері обумовило застосування своєрідного, у порівнянні з європейською практикою, нормативного підходу, за яким формування коаліції набувало конституційного закріплення. Затвердження

відповідного статусу фракції мало гарантувати, за позицією законодавців, обов'язковість створення коаліції та перетворення відповідного парламентського інституту на імперативний суб'єкт конституційно-правових відносин всередині ВР України. Відповідно для позначення парламентської коаліції вживається наступне поняття: «добровільне об'єднання депутатських фракцій, яке формується у ВР за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій» [24, с. 21]. Фактично мова йде про угоду між двома або кількома акторами у парламенті (політичними партіями), про спільне створення Уряду та відповідну участь у ньому.

Парламентська коаліція формується після проведення відповідних консультацій фракціями, за результатами яких організаційно укладається Угода про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України. У ній затверджується:

- узгодження політичних позицій, які сформували засади коаліції;
- порядок вирішення внутрішньо-організаційних питань діяльності коаліції.

Водночас саме утворення коаліції (коаліцій) на основі парламентських фракцій розглядається в якості легітимної основи функціонування парламенту. В офіційному тлумаченні відповідних положень Основного Закону України Конституційний Суд, як єдиний орган конституційної юрисдикції, безпосередньо встановив, що обов'язковою умовою повноважності українського парламенту є його фракційне структурування і формування коаліції депутатських фракцій [42].

Разом із тим, поряд із терміном «політична коаліція» науковці використовують і термін «політичний блок». Відповідно до визначення в Енциклопедії сучасної України, блок політичний – це «офіційно визнаний і юридично оформлений союз політичних партій (у парламентських демократіях)

або закріплена угодами лідерів спілка політичних сил у боротьбі за демократичні права (в диктаторських і авторитарних державах)» [62].

У більшості сучасних демократичних країн можливість утворення політичного блоку передбачена на законодавчому рівні; в інших таку можливість реалізується на рівні політичних традиції.

Утворення блоку політичного накладає на партії–учасниці зобов'язання, передбачає створення спільних керівних органів, визначення умов їх функціонування та ухвалення рішень, завдань функціонування, координацію політичних зусиль, інтелектуальних, фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів тощо.

Найбільш яскраво проявляється їх діяльність під час виборчого процесу, коли партійні фракції об'єднуються в блоки чи коаліції, які, як правило, не є стабільними для підтримання або відхилення законопроектів чи інших рішень.

Вони мають у своїй діяльності і відповідні складнощі, які пов'язані з перебігом політичного та економічного процесів, особливостями корпоративного та законодавчого регулювання їх організації та діяльності. Основні типи таких складнощів пов'язані із виходом зі складу блоку одного з його суб'єктів, або входженням до складу блоку нового суб'єкта, саморозпуском блоку, припиненням його діяльності чи діяльності одного чи кількох суб'єктів блоку реєстраційними органами держави [62].

Такий підхід відображає зовнішні (формальні) засади утворення політичних блоків при тому, що в полі зору дослідників – внутрішні фактори, які відображають взаємозв'язки його складових. За твердженням дослідниці Т. Шмачкової, політичний блок є достатньо стабільною системою відносин різних соціально-політичних груп, яка формується ними і базовими критеріями якої виступає консенсус і компроміс, баланс інтересів та рівноправність усіх її членів [25].

Отже, сутнісні принципи об'єднання – одна з важливих рис, що відрізняє коаліцію від блоку. Інша пов'язана з неформальним статусом блоку порівняно з коаліцією як провідною структурою парламенту, що забезпечує його функціонування. Блоки водночас можуть виступати в якості складових коаліції, спроможність якої діяти в якості ефективного механізму залежить від стійкості його структурних елементів (блоків).

З іншої сторони, як блоки, так і коаліції утворюються з метою втілення групових інтересів у політиці, що виокремлює дані типи об'єднань як типові елементи парламентського процесу.

5) *Більшість*. Встановлення конституційного статусу і важливості парламенту в системі органів державної влади напряду залежить від успішності його внутрішньої інституціоналізації, зокрема, утворення більшості як традиційної для конституційного досвіду структури представницької влади. На думку Р. Мартинюк, парламентську більшість можна визначити як таку, що має абсолютну більшість від конституційного складу депутатського корпусу і здійснює всі основні функції парламенту – законодавчу, установчу, контрольну [23].

Значення коаліційної більшості в системі парламентських інститутів за будь-яких обставин має визначальне значення. Особливої ролі цей фактор набуває в парламентарних і близьких до них змішаних форматах політичної влади, в межах яких уряд утворюється парламентським шляхом. Такі види організації влади можуть окреслюватися у наукових джерелах як правління партій. Акцент у даному відношенні робиться на здатності правлячих партій до чітко інституціоналізованої форми діяльності, що сприяє формуванню коаліційної більшості та стабільного уряду і є провідним механізмом легітимізацій парламентаризму як системи правління. У парламентарних і змішаних республіканських видах правління інститут парламентської більшості

– це провідний інструмент для розробки політичної стратегії, формування уряду та реалізації за його допомогою зазначених орієнтирів.

Партійні фракції, які входять до більшості, об'єктивно формують урядові структури. Натомість, ті політичні сили (партії), які не увійшли до кабінету, вважаються опозицією. Формування коаліційної більшості в парламенті засвідчує про спроможність її учасників (партій) до координації їх політичних позицій. Подібні позиції, такі як основа функціонування коаліції, стають основою для розроблення стратегії державної політики, яку надалі мають втілювати в практику урядові структури.

б) *Опозиція*. Реалізація процесу стримування і противаги в системі «владної горизонталі» передбачає – в якості норми демократичних суспільств – контролювання органів виконавчої влади. Практика контролюючих функцій парламенту значною мірою впроваджується через інституціоналізацію парламентської опозиції, головним призначенням якої є критичне оцінювання діяльності правлячої більшості; визначення та встановлення вад у державній політиці; інформування та аргументування критичного аналізу діяльності глави держави (уряду); підготовка та винесення на розгляд парламенту (чи його палат) альтернативних рішень, які стосуються соціально-економічних та політичних сфер життєдіяльності соціуму.

Як зазначає У. Ільницька, парламентська опозиція – це своєрідна діяльність, спрямована на контролювання функціонування уряду (або глави держави) та завоювання у майбутньому влади [21].

Представники Наукової школи вітчизняного парламентаризму слушно зазначають, що поняття «опозиція» слід розглядати не лише у широкому, але й вузькому розумінні. У першому випадку – це фактично протидія будь-якій панівній силі, форма суспільного протесту [10, с. 19].

А ось у другому випадку це політична партія (або коаліція чи рух), яка є парламентською меншістю. Водночас вона має всі шанси прийти до влади на наступних виборах. Тобто, мова йде про політичну опозицію як політичний інститут [10, с. 19].

Інший підхід наводять автори видання «Політична наука. словник: категорії, поняття і терміни», у розумінні яких парламентська опозиція – це парламентська (депутатська) група або фракція, яка не згодна з політичним курсом виконавчої влади та/або глави держави [61]. Крім того, ця група активно виступає проти діяльності уряду або глави держави по ключовим питанням державної політики [61].

Безумовно, за своєю природою політична опозиція несе у собі своєрідні альтернативи розвитку держави, наявність яких є важливим для ухвалення збалансованих політичних рішень та врахування думки максимальної кількості виборців. Крім цього, інституалізована опозиція відіграє не останню роль в питанні стримувань та противаг у сфері державно-владних відносин. Як наслідок, це позитивно впливає на вибудову діалогу між різними гілками влади, що, у свою чергу, забезпечує конструктивне вирішення суспільно значимих проблем.

Існує водночас й інша точка зору, згідно якої опозиція виступає як постійний суперник коаліції і тому може призводити до певного напруження в політичному середовищі. Але загрозу це несе лише у тому випадку, якщо опозиція не впливає на ситуацію в країні та не має формальних й інституціоналізованих можливостей артикулювати та відстоювати свою думку, свої позиції й інтереси.

Показово також, що в більшості країн західної демократії фактично відсутні норми, які прямо регламентують діяльність опозиції. Однак, більшість завжди звертає увагу на необхідність дотримання прав меншості. Як правило,

більшість сама зацікавлена в тому, щоб співпрацювати з опозицією та надавати достатніх прав для опозиції.

Зазначені тенденції знаходять відображення в політичній практиці ВР України, хоча нестабільність політичного процесу та гострота протистояння політичних сил у парламенті на етапі незалежності неодноразово доводили об'єктивну необхідність інституціоналізації опозиції як складової ефективної парламентської діяльності.

Отже, дієвість парламентських об'єднань відповідно практики залежить як від чинника добровільності (базованої на спільності політичних інтересів його суб'єктів), так і політико-правових засад функціонування, які відповідають потребам державного розвитку. В більшості держав вимоги до подібного об'єднання визначено законодавчим шляхом або затвердженою регуляторною практикою. З однієї точки зору, вони є безпосереднім результатом реалізації прав особи на свободу об'єднання для досягнення мети і поставлених завдань; з іншої – вони є інституційними структурами парламенту, формування та діяльність яких має прямий вплив на його функціонування. Базовим підґрунтям для їх утворення є добровільний вступ і вихід, що демонструє наявність політичної волі й ідеології у парламентарів і політичних партій.

Висновки до першого розділу

1. Визначений напрям дисертаційної роботи щодо теоретичного обґрунтування і практичного формування й функціонування парламентських об'єднань з урахуванням світового досвіду та сучасних українських тенденцій, об'єктивно зумовив включення до джерельної бази роботи значного кола документальних, інформаційно-аналітичних матеріалів, а також науково-теоретичних публікацій, представлених у роботі напрацюваннями як вітчизняних, так і зарубіжних авторів за напрямками – теоретичних аспектів

парламентських об'єднань; практики функціонування парламентських об'єднань суб'єктів успішної парламентської діяльності – Конгресу США, Європарламенту, Сейму Польщі; аналізу функціонування парламентських об'єднань ВР України сучасного періоду з урахуванням складу та реалізації парламентської діяльності ВР України VIII і IX скликань.

Сукупно аналіз джерельної бази за темою парламентських об'єднань як суб'єкту дослідження з урахуванням світового досвіду і України доводить не тільки вагомість таких об'єднань у системі парламентської діяльності, а й багатоваріативність їх функціонального спрямування в сучасних демократичних парламентах, що потребує узагальнення і виокремлення як проблемних, так і перспективних тенденцій їх функціонування у вимірі вдосконалення політичного процесу парламенту України. Однак, сучасне узагальнене дослідження з представленої тематики фактично відсутнє. Це робить вкрай актуальним проведення відповідної роботи за даним напрямом, тим більше що наявний науковий доробок дозволяє піднятися до якісно нового рівня осмислення зазначеної тематики та вирішення поставлених завдань.

2. Документальний та науковий вимір парламентських об'єднань дає змогу визначити їх класифікацію, зокрема, політичний, неполітичний та змішаний види, які є найпоширенішими, відповідно, у державах з континентальною системою права, у державах з недостатнім рівнем плюралізму й внутрішньо-парламентської демократії, у державах англосаксонської системи права та Східної Європи.

З'ясовано, що структурними елементами парламентських об'єднань є фракції, депутатські групи, міжфракційні об'єднання, коаліції, більшість та опозиція, що підтверджується практикою діяльності парламентів демократичних суспільств, включно з ВР України.

Проаналізовано структурні елементи парламентських об'єднань й уточнено сутність поняття «парламентське об'єднання», під яким розуміється добровільне об'єднання народних депутатів різних фракцій та груп, які мають суміжні погляди щодо центрального аспекту їхнього згуртування, що ґрунтується на політичній, неполітичній або змішаній моделі формування групових інтересів задля повної реалізації наявного особистісного потенціалу його учасників для досягнення пріоритетних цілей державного значення.

РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Дослідження проблеми формування і ефективного функціонування парламентських об'єднань з урахуванням перспектив якнайкращого врядування діяльності ВР України неможливо без розгляду позитивного досвіду в цьому контексті західних демократій, що, попри кризові явища (як тенденцій функціонування представницьких і законодавчих органів влади впродовж окремих історичних періодів) в цілому довели свою стійкість як актори політичного процесу, що були сформовані і діяли протягом своєї історії у вимірі демократичного захисту інтересів громадян, яких вони представляли. На особливий інтерес в аспекті діяльності парламентських об'єднань заслуговує Конгрес США, специфікою діяльності якого на етапі найновітнього часу стало формування, поряд з формальними, конституційно визначеними, й неформальних об'єднань зі здатністю останніх активно впливати на процес прийняття політичних рішень.

Іншим, науково доцільним прикладом аналізу формування та реалізації політичної діяльності парламентських об'єднань, об'єктивно стає Європейський Парламент як наддержавна структура, що функціонує з урахуванням перевіреної практики утворення міждержавних, міжнаціональних політичних утворень як виразників агрегованих інтересів громадян Європейського Союзу.

До об'єктів наукового аналізу в аспекті вагомому для України досвіду політичної діяльності парламентських об'єднань в умовах нестабільної внутрішньополітичної ситуації традиційно відносять й Національну Асамблею Республіки Польща, що, попри перманентне, від 1990-х рр., існування, зокрема, в Сеймі як нижньої палати парламенту країни опозиційно діючих угруповань, виявилася національно орієнтованим органом, що сприяв поступальним проєвропейським тенденціям розвитку суспільства і країни.

2.1. Особливості функціонування формальних та неформальних об'єднань в Конгресі США

Формальна структура Конгресу США як вищого законодавчого та представницького органу Сполучених Штатів, традиційно розглядається у двох вимірах. Перший – це конституційно структурований поділ Конгресу на дві окремі палати – Палату представників і Сенат (ст.1, § 1) [90]. Другий – функціональна структура палат, кожна з яких певною мірою регулюється конституційно, втім діє, головним чином, відповідно сформованих самими палатами правил [91].

Двопалатність американського Конгресу – принциповий підхід до організації законодавчого органу з боку батьків-засновників американської Конституції, які вбачали в цьому: 1) задоволення суперечливих вимог штатів щодо представництва; 2) фрагментацію політичної влади федерального уряду з метою її обмеження [91]. Окрім, зокрема, забезпечення представництва кожного штату на законодавчому рівні основною метою стверженої структури було запобігання тиранії з боку Конгресу через можливість останнього швидко приймати рішення без його можливого оскарження з боку однієї з палат [96 р.46-49]. Так, загальним баченням батьків-засновників американської Конституції щодо формальної структури Конгресу у вимірі збереження демократії ставала роздробленість влади, де поділ Конгресу на дві палати розглядався як об'єктивний чинник поєднано з поділом федерального уряду на три гілки та поділом влади між федеральним урядом і штатами.

Оскільки обидві палати здобували за Конституцією рівні законодавчі повноваження і мали стати симетричними за рівнем влади, зазначена структура здобула від Дж. Медісона системне сприйняття симетричної двопалатності [95]. Водночас двом палатам від початкових етапів діяльності Конгресу

пропонувались різні ролі, де Палата представників мала представляти інтереси усього американського народу, а Сенат – інтереси штатів. Призначення Палати представників – забезпечити всебічне публічне обговорення проблем держави, врахування різних точок зору, включаючи такі, що суперечать позиції уряду. Сенат покликаний забезпечити наступність діяльності Конгресу та рівне представництво штатів.

Обидві палати обираються на засадах загальних, прямих, рівних виборів при таємному голосуванні; строк повноважень сенаторів - 6 років, членів Палати представників – 2 роки.

Палата представників обирається на основі мажоритарної системи відносно більшості без вимоги кворуму і включає 435 депутатів.

Сенат обирається незалежно від чисельності населення по два від кожного штату на основі тієї ж виборчої системи. Кожні два роки перевибирається 1/3 сенаторів. Їхній склад становить 100 членів.

Формально головою Сенату є віце-президент, який має право підписувати прийняті палатою законопроекти, хоча права голосу в ординарній ситуації він(вона) не має. За умов відсутності віце-президента, функції головуючого виконує тимчасовий голова (*pro-tempore*), що обирається з кола найстарших за віком сенаторів від партії, що отримала більшість голосів в результаті чергових перевиборів до Конгресу США. Віце-президент може запропонувати на цю посаду й іншу кандидатуру як лідера фракції, що формується на засадах партій-більшості Сенату Сполучених Штатів.

Так, члени кожної палати утворюють фракції; визначають лідерів, які практично керують палатами. Формування фракцій, за стверженою традицією, відбувається за партійною належністю конгресменів, хоча в Конституції чинник партійної належності фракцій не розглядається, і, більше того, батьки-засновники американської Конституції не передбачали існування партійних

розбіжностей у вищому законодавчому органі США. Зазначене, втім, як об'єктивний чинник активно використовується партією-більшістю як платформа обрання за партійною належністю формального голови палати і водночас (в тій же особі) лідера фракції.

Слід зазначити в якості показового чинника, що хоча формально спікер Палати представників є головою усієї палати і, до певної міри, діє у такому вимірі (залишаючись організатором законодавчого процесу), традиційно діяльність спікера є орієнтованою насамперед на позицію власної партії. Вагомо, що спікер Палати представників є однією з найбільш впливових посадових осіб Конгресу. Спікер головує в палаті і керує фракцією більшості, визначає порядок розгляду законопроектів, направляє внесені законопроекти в комітети, виносить остаточні рішення за усіма процедурними питаннями. Йому належить право надавати чи не надавати слово члену палати.

Враховуючи вагу спікера в конгресі, президент і члени кабінету, як правило, прагнуть встановити з ним ділові контакти та інформують його про актуальні проблеми. Особливо вагомого значення набуває роль спікера у відносинах з адміністрацією у випадках, коли президент належить до однієї партії, а Палату представників контролює інша.

Важливу роль, поряд з фракціями як політичними (партійними) об'єднаннями в діяльності Конгресу відіграють, своєю чергою, адміністративні структури – постійні і тимчасові комітети, комісії і підкомісії, діяльність і компетенція яких суворо визначена в регламентах палат. Можливе утворення й об'єднаних комітетів двох палат з розробки проектів законів, проведення спільного обговорення низки питань. За даними офіційного сайту, на рівні січня 2022 р. в Палати представників Конгресу США (117 скликання, 2021-2022) діяло 29 відповідних структур [92], тоді як Сенат працював з 24-ма постійними і

спеціальними комітетами [93]. Для подолання розбіжностей між палатами утворюються погоджувальні комісії.

Перелік повноважень Конгресу сформульований в розд.8 ст.1 Конституції США виключно чітко. Це стосується як предметів ведення, за якими парламент вповноважений приймати закони, так і процедурних питань, пов'язаних із визначенням формальних структур, залучених до законодавчої діяльності. Однак цей перелік не можна вважати остаточним, оскільки парламентська компетентність набула розширення як шляхом тлумачення так званих «уявлених повноважень», так і практики парламентської діяльності, що виявила нових акторів конгресового політичного процесу.

Так, наукового розгляду заслуговують у даному контексті, поряд з формальними, неформальні об'єднання, які утворюються з ініціативи конгресменів та діють, з огляду на регуляторні або традиційні норми, як структурні формування Конгресу США.

У Палаті представників поряд з *неформальними утвореннями (групами) членів* Палати представників та Сенату, а також відповідними утвореннями в обох палатах конгресу особливу роль відіграють *організації члени Конгресу* (Congressional Member Organizations, CMOs), які отримали назву кокусів (тих, що об'єднують прихильників) і широко використовуються в США та країнах Британської спідружності. Однак, за статусом вони скоріше неформальні організації членів Конгресу, порівняно з формальними партійними кокусами.

Утворення неформальних груп, як і участь в них членів Палати представників і Сенату, зумовлюється різними причинами. До таких відносять політичні мотиви або ситуативні позиції відповідно до партійних або особистих інтересів конгресменів. Мовиться, зокрема, й про обмін інформацією або ідеями, сприяння взаємодії конгресменів, коли реалізація відповідних контактів є обмеженою. Окремі групи можуть набути реєстрації в Комітеті з питань

адміністрації Палати представників. За таких обставин вони набувають статусу Організації-члена Конгресу (СМО) і можуть, на підставі законодавчої підтримки конгресменів (як членів Палати представників), користуватись певними привілеями, як, наприклад, особистими офісними ресурсами. Враховуючи той чинник, що реєстрація груп-членів в Сенаті не відбувається, членство в СМОs Палати представників можуть набувати й сенатори. Організації-члени, які не набули реєстрації на рівні Палати представників (Комітету з питань адміністрації), відносяться до неформальних утворень. Отже, термін «неформальна організація-член» може використовуватись як щодо СМОs, так і неформальних групи конгресменів.

Зазначимо, що процес формування й дії неформальних утворень в Конгресі США пов'язується, як правило, з др.пол. ХХ ст., хоча історично неформальні зібрання конгресменів задля реалізації спільних орієнтирів поза офіційних утворень (комітетів, партійних фракцій) почали виявляти себе набагато раніше. Показовою є, наприклад, функціонування в Конгресі таких груп, як «Яструби війни» і «Невидимі», що підтримували війну 1812 року проти Великобританії [101, р. 36]. Інший приклад може пов'язуватись Товариством помірності як утворення кількох членів Конгресу у 1833 році з метою пропагування ідеї утримання від алкогольних напоїв. Характерно, що це формування залишалось активним до кінця ХІХ ст., що підтверджувало його активність [101,р. 36-37]. У 1840-х роках на рівні Конгресу США діяло неформальне утворення (група) аболіціоністів, що відстоювала відміну і заборону рабства [101, р. 38-39].

Показовим прикладом неформальних утворень конгресового типу на етапі ХХ століття вважається, зокрема, Демократична дослідницька група (DSG), утворена 1959 року. За думкою багатьох аналітиків, її можна вважати першою неформальною структурою сучасного типу, утвореною демократами Палати представників помірною й ліберального крила для протидії впливу

консервативних демократів, які стояли на той час на чолі багатьох комітетів [102]. Початково, на етапі організації групи у 1959 році, її членами були 40 осіб, тоді як на початку 1970-х років членство DSG зросло до 170 членів (що сплачували внески), в середині 1970-х рр. – до 225 членів, а в 1980-х роках – до 250 членів. [102].

Серед напрямів діяльності DSG на початковому етапі її функціонування була організація брифінгів для конгресменів з питань підготовки й стратегії реалізації законодавства. Надалі, з отриманням впливу в Палаті представників, DSG зосередилась також на політичному й дослідницькому аналізові із запрошенням до цього процесу оплачуваних спеціалістів. Водночас брифінги для членів DSG та обмін інформацією щодо процесу голосування по законопроектів перетворились на традицію з комунікації членів групи, насамперед тих, хто не працював в комітеті з законодавства [102].

Дослідники Конгресу визначили значний вплив DSG на законодавчий процес шляхом великої кількості проведення брифінгів з метою вироблення спільної стратегії законодавства. Це не могло не приваблювати однопартійців і опонентів, які використовували законодавчий звіт DSG для детального аналізу запланованих для обговорення в залі законопроектів, поправок до них, а також для використання інформації щодо проведення відповідних дебатів.

«За статистикою Комісії з адміністративного огляду Палати представників, до 1977 року 37% конгресменів та 66% експертів-помічників у сфері законодавства звертались до інформаційних матеріалів DSG з приводу запланованих дебатів. Відповідну інформацію використовувала й більша частина помічників законодавців для роботи в комітетах, а також підтримки зв'язків щодо публічних питань» [101, р. 1].

Щодо інших показових прикладів неформальних утворень, то до кола таких слід віднести «Групу по середам», утворену у 1963 році з метою обміну

інформацією про чинне законодавство 14-ма поміркованими і ліберальними конгресменами-республіканцями Палати представників на чолі з Ф. Бредфордом Морсом. Членство цієї групи згодом зросло до 30 членів. Крім того у 1966 році, завдяки спільним зусиллям сенаторів Джейкоба Джавіца, Джозефа Кларка і Джорджа Макговерна, а також конгресмена Палати представників Роберта Кастенмайера, було утворено групу з позапартійних членів Конгресу «За мир через право», орієнтовану на просування їх позицій щодо зовнішньої і оборонної політики в умовах ескалації війни у В'єтнамі. Як зазначав один з членів групи, конгресмен Пол МакКлоскі, «...значною функцією об'єднання є те, що вона формує джерело знань і надає можливість самоінформування поза офіційну діяльність комітету... По суті, мовиться про організацію руйнівного типу. Вона руйнує сталі зв'язки між адміністрацією та головами комітетів з їх монополією на інформацію» [99, р. 631].

У 1960-х рр. зазначені групи (DSG, MCPL) були поодинокими сталими об'єднаннями, чисельність яких впродовж наступних десятиліть почала поступово зростати.

Напочатку 1970-х рр. чисельність неформальних утворень зросла до п'яти за рахунок т.зв. Конференції конгресменів Великих озер (1970) та Конгресу Чорного кокусу (CBC, 1971) [100]. Напочатку 1980-х рр. вона вже становила 59 організацій, не включаючи класових клубів-кокусів.

Зазначене зростання пов'язується аналітиками із сформованим незадоволенням з боку конгресменів застарілими інституційними приципами поведінки – вимушеності підтримувати норми старшинства, стажування та законодавчої спеціалізації в рамках комітетної діяльності. Неформальні об'єднання формували альтернативні підходи до конгресової діяльності з більшими можливостями для індивідуального самовизначення в політиці,

формування спеціальних інтересів учасників групи та міжпартійної співпраці з колегами-однодумцями [99, р.633; 101, р. 19].

До зазначеного слід додати й суттєві зміни в системі внутрішньої і зовнішньої політики США, коли (на тлі завершення війни у В'єтнамі та зусиль щодо налагодження взаємодії державних структур із суспільством в умовах активних антивоєнних рухів) роль Конгресу в політичних процесах країни почала набувати особливої активності з ініціативністю в цьому відношенні конгресменів.

Наступним етапом в цьому процесі стали 1990-ті роки, що виявили потребу – за умов надзвичайної складності процесів нового світового порядку – активного включення Конгресу в процес формування й реалізації політики. Отже, саме 1970-ті і 1990-ті рр. стали етапами кількісного зростання системи неформальних об'єднань Конгресу США із набуттям останніми якісно нового формату їх функціонування. Супутніми до цього стали зусилля конгресової адміністрації врегулювати процес інституціоналізації неформальних об'єднань та унормувати їх діяльність відповідно до потреб часу.

Цього, зокрема, вимагали як окремі конгресмени, так і політичні організації, справедливо стверджуючи, що неформальні утворення, кількість яких помітно зросла протягом 1970-80-х рр., значною мірою діяли поза встановлених правил етики та поза прямого нагляду з боку Конгресу США [97].

Так, з вересня 1977 року Комісія з адміністративного нагляду Палати представників почала здійснювати заходи з посилення відповідальності неформальних груп-членів за витрати державних коштів. З цією метою комісією були розроблені відповідні рекомендації для неформальних утворень. Крім того комісія розробила рекомендаційні критерії щодо здобуття неформальними організаціями-членами статусу організацій законодавчої служби (Legislative Service Organizations, LSOs) та визнання їх на рівні Палати представників [98].

В липні 1979 року були оприлюднені перші правила щодо регулювання процесу функціонування неформальних утворень, які, зокрема, врегульовували право на отримання матеріальної підтримки на офіційні витрати, включно з наймом допоміжного персоналу, а також право на користування офісними приміщеннями, обладнанням тощо [98].

Водночас, з огляду на позицію експертних структур, визначені норми щодо витрат державних коштів не підпадали під ліючі правила Палати представників, і в цьому відношенні неформальні групи могли завадити функціонуванню Палати [104, р. 8]. Як зазначала з цього приводу одна з позаконгресових організацій у її зверненні до Комітету з питань адміністрації Палати представників, сутність проблеми полягала в тому, що за умов, коли законодавцям особисто й їх штабам заборонено отримувати певні привілеї, тепер вони отримали таке право як група. Мовилося про право неформальних груп на отримання коштів необмеженого обсягу на спеціальні цілі від лобістських структур; право не інформувати про надходження коштів як внесків, наданих на організацію кампанії; право на отримання внесків від іноземних агентів, грантів не-тендерного спрямування від федеральних установ тощо... Всі ці привілеї заборонялись Палатою представників у вимірі діяльності конгресменів як індивідуальних осіб [97].

У вересні 1981 року було сформовано спеціальний підкомітет з питань організації законодавчої служби Комітету з питань адміністрації Палати представників, який провів слухання і розробив кілька рекомендаційних положень в аспекті регулювання LSOs. Головне, що положення вводили заборону на отримання організаціями (LSOs) доходів або внесків (готівкою чи у натуральній форм) з будь-яких можливих джерел надходження (окрім Конгресу чи особистих рахунків його членів). Винятком могли бути привілеї освітніх стажувань, стипендії або волонтерські програми (спрямовані на підтримку

інтернів, членів наукових співтовариств або волонтерів). LSOs мали право на поширення будь-якої звітної інформації, підготовленої іншими особами або організаціями за умов, якщо аналіз або інші дослідницькі матеріали, а також агенти їх підготовки мали відкритий характер [12].

Впродовж 1980-х та початку 1990-х років кількісні показники неформальних організацій-членів Палати представників продовжували зростати при тому, що кількість LSOs залишалася відносно стабільною. За показниками 101-го Конгресу, наприклад, у 1990 році було зареєстровано 30 LSOs і 63 неформальних угруповань Палати представників [98]. Актуальним питанням водночас цих об'єднань залишалась їх фінансова звітність, яка, за даними окремих конгресменів та політичних організацій, мала оманливий характер, була неповною або подавалась із запізненням. Порухення норм фінансування неформальних груп не наслідувалось при цьому будь-якими санкційними заходами з боку Палати представників [106].

В колі уваги окремих конгресменів та політичних організацій – й сумнівність зв'язків LSOs із зовнішніми групами та афілійованими фондами. Цю позицію підтримували й ЗМІ, акцентуючи увагу на негативних проявах реалізації кадрових рішень або характеру витрат в межах LSOs, пов'язаних з ознаками непотизму та кроніму; спрямування коштів платників податків на цілі, які вимагають спеціального схвалення або є взагалі неприйнятними для неформальних утворень [108-109]. За думкою деяких дослідників до того ж, діяльність неформальних утворень у вимірі LSOs почала виявляти децентралізаційні впливи на процес формування політики Конгресу [107, р. 253-260].

Відповіддю на зазначені критичні зауваження Комітет з питань адміністрування Палати представників підготував в серпні 1993 оновлені вимоги до фінансового контролю щодо діяльності LSOs, які були введені в дію з 1 січня 1994 року.

Ці вимоги, зокрема, включали:

- підпорядкування питань фінансового контролю щодо LSOs Офісу фінансів Палати представників, включно з витратами на заробітну плату та витратами інших категорій. До цього відносилась й заборона проводити окремі банківські рахунки LSOs поза межами фінансової діяльності Конгресу;
- введення зобов'язання LSOs від січня 1994 р. представляти бюджетну документацію сукупно з іншими статутними документами, які містять заяву, інформацію про мету, список членів та персоналу о'єднання;
- поширення на співробітників LSOs характерних правил етики членів Палати представників;
- обов'язковість річних звітів LSOs з інформацією про грошові витрати організації [110, р. 94].

Чергові вибори до Палати представників 1994 року, наслідком яких стала зміна керівництва Палати представників, стали поштовхом до чегових реорганізаційних змін в діяльності неформальних об'єднань. Мова іде передусім про ліквідацію неформальних груп у статусі LSOs та створення на їх основі так зв. організацій членів Конгресу (Congressional Member Organizations, CMOs). Варто зазначити, що на рівні 1994 р. в Палаті представників було зареєстровано 28 LSOs, значна частина яких, а саме – 16 користувались офісними приміщеннями Палати, у тому числі в офісних будівлях Форд Хауз (Ford House).

6 грудня 1994 року Ньют Гінгріч як новообраний спікер Палати представників оголосив рішення конференції депутатів-республіканців Палати представників про заборону LSOs. За членами Палати представників залишалось право формувати для реалізації своїх інтересів групи, втім, без їх інституціоналізованого фінансування [98]. Відповідно позиції аналітиків, такі дії Н. Гінгріча допомогли йому як спікеру централізувати контролюючі функції у Палаті, утворити більш ієрархічну структуру Конгресу та посилити таким чином

впливи лідерів партій та конференцій. Зазначене відповідало й поставленій меті щодо більш централізованої і раціоналізованої діяльності Палати представників [110, р. 95].

Проти такого рішення виступили не тільки представники партії меншості, а й члени провідних на той час LSOs – Демократична дослідницька група, Чорний кокус Конгресу, Іспаномовний кокус Конгресу, кокус Конгресу з питань жінок, інші. Так, Демократична дослідницька група, що користувалась послугами 18 штатних працівників та мала у 1993 році бюджет у 1,6 мільйона доларів, звернулась у грудні 1994 року з листом до новообраного спікера, в якому 150 підписантів кваліфікували рішення про заборону LSOs [105]. Попри зазначене водночас Палатою представників 104 Конгресу були прийняті рішення на ліквідацію LSOs через скасування сертифікацій цих структур та введення в дію вимоги на припинення їх фінансової діяльності та звільнення офісів [94].

Оновленими підходами щодо неформальних об'єднань стали нові положення комітету з адміністрації Палати представників від 8 лютого 1995 року про статус організацій-членів Конгресу (CMOs) та норм регулювання їх діяльності. Положення, зокрема, констатували, що організація-членів Конгресу (СМО) – це неформальна організація, члени якої можуть користуватися офіційними ресурсами для реалізації спільної діяльності. Організація не може мати корпоративної або юридичної реєстрації, окрім персонального членства. Організація не займається працевлаштуванням та призначенням від свого імені персоналу; не може мати призначених для неї офісних приміщень [103].

До вимог ініціаторам СМО додавалась: необхідність подати заяву про мету формування з її назвою; інформацію про прізвища та напрям діяльності посадовців, а також особистих співробітників (включно зі спільними співробітниками), орієнтованими на питання СМО. Учасникам заборонялось використовувати власні офіційні надбавки в якості коштів об'єднання або

кредитувати СМО. Групи членів Конгресу позбавлялись права використовувати для підтримки організацій-членів кошти або ресурси зовнішніх груп та осіб. Водночас конгресменам не заборонялось використовувати на цілі об'єднання власні заощадження [103].

Реорганізаційні зміни мали наслідком або ліквідацію LSOs або зміну їх статусного становища, враховуючи, що 8 (з попередньо зареєстрованих 28) почали діяти як неформальні групи членів, а 15 отримали статус СМО. Додатково, чотири LSOs були розформовані, причому одне об'єднання з цього кола набуло статусу приватної некомерційної структури, а функціональні повноваження іншого – передані конференції республіканців Палати представників. Ще одне об'єднання увійшло до складу Демократичного кокусу Палати представників [112, р.77; 114].

За думкою деяких дослідників, реорганізаційні зміни середини 1990-х рр. могли засвідчувати про зведення нанівець або, принаймні, значне обмеження в кількості та обсягу впливів неформальних об'єднань в діяльності Конгресу. Однак, як показала практика, загальні чисельність неформальних груп та СМОs наприкінці ХХ-го та протягом перших десятиліть ХХІ століття набула тенденції зростання, що засвідчувало про збереження вагомості та значення відповідних об'єднань в конгресовій діяльності США. Дані засвідчують, що впродовж зазначеного періоду кількість різних типів неформальних об'єднань збільшилася більше, ніж удвічі з 350 таких структур на рівні Конгресу 108-го скликання (2003-2005) до 854 структур на рівні Конгресу 115 скликання (2017-2019) [98]. Показовим є й те, що значне коло конгресменів продовжували вважати неформальні об'єднання та СМОs важливою платформою для реалізації представницьких функцій та законодавчих ініціатив.

Так, фактом стало те, що від початку ХХІ ст. неформальні організації членів продовжували активно використовуватись в якості платформи взаємодії

конгресменів у вимірі державної політики або з представницьких міркувань. Групи продовжували активно виявляти себе в законодавчій діяльності (через законодавчу ініціативу, підтримку або блокування законопроектів), забезпечували професійну підготовку членів групи та штатних працівників з політичних питань, сприяли поширенню інформації серед громадськості. Обмін інформацією з метою опрацювання стратегії у законодавчому процесі залишався й традиційним виміром самих груп членів як платформи налагодження їх взаємодії. З цієї ж метою для розробки й реалізації стратегії неформальних об'єднань запрошувались зовнішні спікери й групи підтримки [101, р. 80-109; 111].

Так, діяльність неформальних об'єднань кінця ХХ та перших десятиліть ХХІ століття сформувала певну традиційну й нормативно закріплену платформу їх діяльності з окресленням сфери реалізації їх повноважень – від доволі вузького законодавчого інтересу до більш широкої орієнтованості, що може стосуватись інтересів окремого географічного регіону, економічних чи політичних сфер національного рівня. Серед функціонального спрямування неформальних об'єднань та СМОs, зокрема, й досягнення певних цілей у виборчому процесі як тенденції, що зумовлюється гнучкістю й широким спектром можливостей відповідних структур.

Узагальнюючи в цьому відношенні спроможність неформальних об'єднань впливати на конгресовий процес, дослідники визнають, що такі об'єднання в змозі:

- набувати дієвості без закріплення спеціального законодавства або внесення змін до організаційних засад парламенту Конгресу або партій;
- впливати на склад групи відповідно до окресленої мети діяльності;
- змінювати обсяги повноважень членів групи відповідно до питань, до яких залучені її члени, за умов відсутності кількісних обмежень щодо груп,

які можуть функціонувати, або кількості груп, членами яких можуть стати конгресмени;

- виявляти себе в якості платформи вирішення питань та залагодження розбіжностей у позиціях структурних компонентів Конгресу – комітетів, партійних фракцій або палат;
- скоординувати позиції інформувати по питанням, правові повноваження щодо яких з боку комітету є нечіткими або фрагментованими;
- інформувати членів членів групи та надавати їм необхідний аналітичний матеріал за допомогою брафінгів та інших засобів комунікації;
- орієнтувати увагу політиків і громадськість до питань, які, з погляду членів групи, потребують вирішення;
- поширювати комунікативні зв'язки групи з виборчими округами [113; 115; 116].

Розгляд діяльності неформальних груп та СМОs дозволяє водночас визначити не тільки позитиви, а й суперечливі аспекти їх функціонування з огляду на проблеми конгресової діяльності. Йдеться про значне зростання чисельності неформальних об'єднань, формування відповідних структур з кожної конкретизованої проблеми як завади злагодженому законодавчому процесу.

До проблем зазначеного типу дослідники відносять:

- спроможність неформальних об'єднань конкурувати за системою впливів з формальними структурами – фракціями, комітетами та керівництвом Конгресу;
- утворювати перешкоди щодо законодавчого процесу або навіть підривати його шляхом фрагментації процесу формування й реалізації конгресової діяльності;
- сприяти реалізації особистісним інтересам внаслідок вагомості впливів неформальних об'єднань в законодавчому процесі;

- ситуативно породжувати конфлікт інтересів в діяльності конгресменів за умов їх одночасного членства у неформальних об'єднаннях, які суб'єкто можуть виступати в якості представника і опонента одного й того ж питання;
- посилювати негативний імідж законодавчої влади, враховуючи що рішення Конгрес можуть знаходитись під впливом особливих інтересів [107; 110; 113].

Визнання суперечливих аспектів діяльності СМОs зумовило, як передбачається, наступні організаційні зміни їх статусу з формуванням від 114 Конгресу (2015-2017) визнаних організацій-членів (Eligible Congressional Member Organizations, ЕСМОs), як обмеженої кількості неформальних об'єднань з особливими повноваженнями.

Серед таких, зокрема, право на формування офіційного персоналу від імені неформального об'єднання зазначеного типу, а також право перераховувати на спеціальний рахунок нижньої палати Конгресу представницькі кошти членів ЕСМОs на заробітну плату і витрати персоналу відповідного об'єднання. Статус ЕСМОs могли отримати СМОs, зареєстровані в Конгресі попереднього скликання, з урахуванням низки організаційних вимог до персоналу групи, в тому числі призначення в якості адміністратора групи одного з членів Палати представників тощо. Перший склад правомочних організацій-членів (ЕСМОs) був затверджений Комітетом з питань адміністрації Палати представників 2015 року і становив на період на етапі 2017-2019 р. чотири структури [98].

Варто додати, що правомочність новоутворених організацій-членів пов'язується не тільки з оновленими організаційними засадами, а з визнанням особливого статусу їх впливів в системі конгресової діяльності. В колі уваги дослідників водночас й спектр діяльності ЕСМОs в колі неформальних утворень, який почав виявляти себе у різноформатних категоріях з урахуванням мети й специфіки діяльності

Загалом, зупиняючись на особливостях діяльності неформальних організацій-членів, включно з тими, що класифікувались, як СМОs, дослідники виокремлюють наступні категорії, орієнтовані на:

- політичні позиції представників певної групи в межах однієї політичної партії;
- специфічні інтереси з широкого кола питань, які об'єднують однодумців більш ніж одного комітету чи фракції;
- інтереси конкретної галузі промисловості;
- інтереси певного регіону;
- інтереси конкретного штату або округу;
- інтереси окремих груп виборців, зокрема, національних меншин, жінок, ветеранів [101, р. 31-35].

Так, об'єднання конгресменів в групи в межах політичної партії пов'язується, як правило, з прагненням обміну інформацією задля розробки законодавчої стратегії однопартійців, які поділяють спільні політичні позиції. Представники таких груп можуть опрацьовувати широке коло питань, причому діяльність груп однодумців може стати «впливовим фактором у формуванні порядку денного», окреслюючи водночас стратегічні орієнтири реалізації політики [101, р. 87-92].

Неформальні утворення, орієнтовані на реалізацію специфічних (особистих) інтересів, на кшталт кокусу спортсменів, орієнтовані, як правило, на акцентування уваги громадськості та Конгресу на конкретизовані питання (переважно) внутрішньої політики, пропонуючи – шляхом формування порядку денного – оновлене бачення підходів до їх вирішення.

Неформальні об'єднання, пов'язані з інтересами окремих галузей, до яких, наприклад, відноситься Конгресовий автомобільний кокус, Конгресовий суднобудівний кокус, Конгресовий сталевий кокус, об'єднують конгресменів

орієнтованих на лобіювання інтересів конкретизованої галузі підприємництва. Відповідна лобістська діяльність спрямована водночас й на підвищення рівня обізнаності Конгресу щодо проблем галузі з метою розробки й реалізації відповідної законодавчої стратегії.

СМОs, орієнтовані на інтереси регіонального рівня, зокрема, Коаліція Північно-Східно-Середнього Заходу в Конгресі чи кокус Заходу в Конгресі, або СМОs окремого штату чи округу.

Специфічне спрямування має діяльність СМОs, пов'язана з інтересами окремих груп виборців. Зокрема, групи національної меншини такі як Чорний кокус Конгресу, Іспаномовний кокус Конгресу або Іспаномовна конференція Конгресу, діють, як правило, у вимірі формування позиції громадськості і Конгресу щодо проблем певних національних груп, просування відповідної законодавчої політики. Функціонування СМОs зазначеного типу, як правило, виходить поза межі юрисдикції одного комітету і пов'язується з таким форматом діяльності, як свідчення перед комітетами, підготовка законопроектів і поправок до них. Окрім цього загальнонаціональні СМОs прагнуть впливати на формування законодавчого порядку денного і таким чином – реалізацію відповідної їх потребам політики [101, р. 96-100].

До зазначеного типу неформальних об'єднань відносять й український кокус Конгресу (Congressional Ukrainian Caucus, CUC), утворений 1997 року на двопартійній основі Палати представників. Місією групи визнано розвиток двосторонніх відносин України і США. Група орієнтована на поглиблення зв'язків української і американської громадськості, надання підтримки українському суспільству у сфері становлення демократії та проведення ринкових реформ, інформування членів Конгресу щодо розвитку України і т.і. [118].

Додатково до українського кокусу Конгресу в 2015 році утворюється двопартійна неформальна група – Український кокус Сенату США (Senate

Ukraine Caucus, SUC), орієнтована на розвиток політичних, економічних, культурних зв'язків двох країн. У колі уваги кокусусу, (після початку агресії РФ) й надання військової та безпекової допомоги Україні [117].

Так, неформальні утворення, попри конституційно закріпленій статус формальних інституцій, дійсно виявляють суттєвий вплив на політичні процеси сучасного Конгресу США. Відповідно реальної практики вони перетворились на традиційну частину конгресової діяльності, стаючи платформою плюралістичних підходів, а, отже, різних точок зору, нових ідей до реалізації. Важливим аспектом зазначеного стає при цьому наявність доволі чітких регуляторних норм функціонування неформальних об'єднань – від засад організаційного й етичного характеру до фінансового контролю їх діяльності. Це обмежує прояви можливих негативних тенденцій з боку неформальних об'єднань, передбачає врахування плюралістичних підходів до реалізації політики, а, отже, новітні виміри представництва, що (поряд з конституційними нормами і формальними засадами функціонування парламенту) збільшує потенціал Конгресу у захисті інтересів громадян США.

2.2. Європейський парламент як платформа міжнаціональних парламентських формувань

Європейський парламент (далі – ЄП) – складова інституція Європейського Союзу (далі – ЄС); має унікальні наднаціональні представницькі функції, внутрішню будову та принципи функціонування. ЄП представляє інтереси 27 країн, які об'єднують близько 500 мільйонів громадян держав-учасниць ЄС.

Структура і порядок функціонування Європейського парламенту (далі – ЄП) регулюються як загальними засадничими документами ЄС – Договором про

заснування Європейського Економічного Співтовариства (за Лісабонським Договором, це Договір про діяльність ЄС), а також внутрішнім Регламентом, прийнятим відповідно до даного Договору.

ЄП – це представницький орган держав-членів ЄС, чисельність якого відповідно Лісабонського Договору не повинна перевищувати 751 представника громадян ЄС (750 членів плюс президент). Вихід Великої Британії з ЄС змінив, однак, підходи до формування представництва країн-членів в Парламенті, чисельність якого, відповідно спеціального рішення Європейської Ради (далі – ЄР) від 28 червня 2018 року була скорочена з 751 до 705 членів [126-127] з певним перерозподілом представлених в інституції національних делегацій.

Загалом, представництво громадян в ЄП є «дегресивно пропорційним», з мінімальним порогом у шість членів на кожну державу-члена. Жодна держава-член не може мати більше 96 місць. Концепція дегресивної пропорційності означає, що, хоча загальна кількість місць розподіляється на основі чисельності населення держави-члена, більш чисельно населені держави-члени мають бути недостатньо представленими для того, щоб сприяти більш широкому представництву менш населених держав-членів: чим більше країна, тим менша кількість місць щодо її населення. Ця концепція набула спеціального визначення в рішеннях ЄР, прийнятих згідно статті 14(2) Договору про діяльність ЄС з моменту набрання чинності Лісабонського договору.

Відповідно до оновлених підходів формування складу ЄП від 2018 року розподіл національного представництва країн-членів було узгоджено на наступні рівні: Німеччина – 96; Франція – 79; Італія – 76; Іспанія – 59; Польща – 52; Румунія – 33; Нідерланди – 29; Бельгія, Греція, Угорщина, Португалія, Швеція, Чехія – 21; Австрія – 19; Болгарія – 17; Фінляндія, Данія, Словаччина – 14; Ірландія – 13; Хорватія – 12; Литва – 11; Латвія, Словенія – 8; Естонія – 7; Кіпр, Люксембург, Мальта – 6 [124].

За загальною структурою ЄП є однопалатним; його внутрішня будова орієнтована на реалізацію законодавчих і представницьких функцій що забезпечуються з урахуванням функцій постійнодіючих внутрішніх підрозділів, а також керуючих політичних діячів. До керівних осіб, а також структур, які забезпечують реалізацію ЄП політичних функцій (Ст. 14 Договору про ЄС – TEU, Статті 223, 224, 226, 229, 231, 232 Договору про функціонування ЄС – TFEU; Процедурні правила ЄП) [122-123; 128] слід віднести – голову (президента) ЄП, заступників голови, конференцію голів, бюро, парламентські комітети, квесторів, генеральний секретаріат, фракції (парламентські політичні утворення).

Вищою посадовою особою ЄП є його *Голова (Президент)*, який обирається на 2,5 року, тобто половину строку легістрації ЄП, тобто на два з половиною роки, будучи наділеним (відповідно до регламентних норм) нормотворчими (підпис бюджету та більшості законів), адміністративними (контроль за дебатами та діями Парламенту), представницькими (на рівні інституцій ЄС, та на міжнародному рівні). З 1952 по 2022 рр. на посаді Голови ЄП перебувало 32 особи. У січні 2022 року на посаду Президента ЄП обрано мальтійську політичну діячку Роберту Мецолу.

Важливі керівні функції ЄП покладені на Бюро як першого колегіального органу, до складу якого під головуванням Президента входять 14 заступників та 5 квесторів. До функцій Бюро віднесено фінансові, організаційні та адміністративні питання, які відносяться до внутрішньої організації Парламенту, секретаріату та його органів [128].

Іншим колегіальним органом, орієнтованим на регулювання порядку денного, є Конференція голів, склад якої формується з Голови ЄП, Конференція голів парламентських груп (керівників парламентських груп) та Конференція

голів парламентських комісій, а також двох представників від незалежних депутатів.

Комісії (комітети) Європарламенту – окремі структурні підрозділи загального або спеціалізованого характеру (постійні, тимчасові, слідчі), що виконують законопроектні, а також організаційні, контрольні функції в системі діяльності ЄП. Станом на січень 2022 р. в Європейському Парламенті зареєстровано 20 комітетів і 3 підкомітети, які створюються в рамках постійного комітету і звітують йому. До складу комітету може входити від 25 до 81 члена Парламенту, які обирають свого голову, бюро і секретаріат [125]. Комітети формуються з урахуванням географічного чинника, а також пропорційно чисельності політичних груп, що діють на кшталт політичних фракцій у національних парламентах. Формування політичних груп відбувається за принципом політико-ідеологічної приналежності депутатів до загальноєвропейських політичних партій, які по суті формують платформу діяльності політичних угруповань в самому Парламенті.

Слід зазначити, що політичні впливи європейських партій на представницькі структури в межах європейського інтеграційного процесу почали виявляти себе від започаткування інтеграційних утворень, коли 1953 року Загальна асамблея Європейського об'єднання вугілля і сталі, як попередниця ЄП, формально визнала існування в своїй структурі трьох політичних груп (група християнських демократів, яка з часом трансформувалась у фракцію Європейської народної партії; група соціалістів, яка перетворилась у Прогресивний альянсу соціалістів і демократів; група лібералів, яка стала Альянсом лібералів і демократів за Європу). Ці групи формувалися в межах Асамблеї внаслідок делегованого представництва членів національних парламентів, втім, від самого початку депутати об'єднувалися не на основі національної приналежності, а на основі ідеологічної близькості [136; 137].

Розвиток інтеграційних процесів на європейському континенті в другій половині ХХ ст. сприяло подальшому поглибленню співпраці загальноєвропейських політичних партій і представницьких структур ЄС (від 1958 р. – Європейської Парламентської Асамблеї; від 1962/1987 – Європейського парламенту) як засади подальшої інституціоналізації політичних партій загальноєвропейського рівня та поступового юридичного закріплення їх статусу на рівні ЄС. Особливим етапом даного періоду стали, зокрема, перші загальноєвропейські (на противагу представництву від національних парламентів) вибори до ЄП 1979 р., що визначили особливе значення партійної належності (а, звідси й ролі партій) у формуванні депутатського корпусу ЄП.

Аналізуючи загалом партійну систему ЄС, дослідники виокремлюють три етапи її становлення. Це:

1945 – сер 1970 рр – перший етап, пов'язаний з утворенням перших структур міжпартійної співпраці;

середина 1970-х рр. до 1992 р. – другий етап, що характеризувався інтеграцією партійних об'єднань соціалістів, лібералів та християнських демократів у відповідні федерації. Формуються міжпартійні зв'язки між такими політичними утвореннями, як консерватори, регіоналісти, зелені, крайньо ліві та крайньо праві партії;

1992 р. до сучасного періоду — третій етап, сутнісними рисами якого стало правове унормування діяльності наднаціональних партійних об'єднань, поглиблення їх організаційної та ідеологічної інтегрованості через фінансе регулювання [136, с. 80].

На спеціальну увагу в цьому відношенні водночас заслуговує саме третій період – від Маастрихтської угоди 1991 р. (Угоди про утворення ЄС), що став початком не тільки активізованих інтеграційних процесів в межах ЄС, а й поступального процесу співпраці європейських партій і Парламенту ЄС.

Показово, що саме в Маастрихтському договорі (ст.138-А) вперше було визнано роль та значення політичних партій як важливого фактора інтеграції в рамках Співтовариства [119], що сприяло взаємодії між загальноєвропейськими партіями та партійними групами Європарламенту. В Ніщцькому договорі це положення було доповнене зобов'язаннями для Єврокомісії підготувати законодавчі пропозиції відносно статусу і правил фінансування політичних партій [120], створивши підґрунтя для Рішення Ради ЄС від 4 листопада 2003 р. «Про статус і порядок фінансування політичних партій на європейському рівні» [129].

Документ набув чинності в лютому 2004 року, залишаючись надалі базовим щодо правового регулювання діяльності європейських політичних партій. В документі визначено статус партії як об'єднання громадян або об'єднання (союз) політичних партій, сформованих в одній з держав-членів ЄС з метою реалізації політичних цілей і завдань.

Загальноєвропейською політичною партією вважається структура, яка відповідає наступним критеріям:

- має статус юридичної особи в одній з держав-членів ЄС, де перебувають органи керівництва даної партійної структури;
- має бути представленою мінімально у чверті держав-членів ЄС або в парламентах національного чи регіонального рівня, або в місцевих асамблеях чи одержати як мінімум 3 % голосів у чверті держав-членів за результатами останніх виборів до ЄП;
- формувати свою програму та реалізовувати в своїй діяльності основоположні принципи ЄС , такі як свобода, демократія, верховенство закону;
- брати участь у виборчому процесі до Європейського парламенту або мати відповідний намір [129].

Виконання зазначених вимог забезпечує партії статус європейської з відповідним частковим фінансуванням з бюджету ЄС та, крім того, легітимізує її як учасника наступних загальних виборів до ЄП. Починаючи від червня 2004 р., після чергових виборів, європейські партії почали фінансуватися із загального бюджету Союзу, враховуючи, що 15% відповідних коштів розподілялися порівну між партіями, а решта – пропорційно до кількості отриманих мандатів партійців серед європейських парламентарів [136, с. 102].

Згодом, у 2007 році, обсяги фінансування політичної діяльності з бюджету ЄС були збільшені з урахуванням включення до списку тих, хто отримував фінансову підтримку, фондів як своєрідних аналітичних центрів європартій. Відповідне рішення Ради ЄС та ЄП № 1524/2007 було прийнято 18 грудня 2007 р., що поклало початок інституціоналізацію політичних фондів на європейському рівні [130]. Серед завдань таких фондів визнавалась реалізація наукової діяльності, проведення дискусій, донесення до кіл громадськості позицій політичних партій тощо [136, с. 103].

Наступний етап політико-правового забезпечення статусу європейських партій та формування системи їх координації з боку ЄС пов'язується з Лісабонським договором від 13 грудня 2007 (чинним від 1 грудня 2009) та Хартією основоположних прав ЄС як складової Лісабонської угоди, що визначили особливу роль партій у формуванні європейської політичної свідомості та представництва громадян. У Лісабонському договорі до того ж констатувалось, що ЄП та Рада ЄС відповідно до встановленої процедури регулюють діяльність політичних партій на європейському рівні, насамперед, через їх фінансування [121].

Супутнім до цього став подальший розвиток нормативно-правового регулювання політичних партій на Європейському рівні, де на спеціальну увагу заслуговує Регламент Європарламенту та Ради ЄС від 22 жовтня 2014 р. (№

1141/2014) з подальшими змінами Регламенту Європарламенту від 3 травня 2018 року (Директива Європейського Парламенту та Ради 2018/673 № 1141/2014 про статус і фінансування європейських політичних партій та політичних фондів) – документи, що визначили систему реєстрації і фінансування політичних партій і фондів з формуванням відповідно структури – Органу по європейських політичних партіях та фундаціях, вповноваженого здійснювати контроль за їх діяльністю у відповідності до затверджених організаційних засад та ціннісних орієнтирів ЄС [132-133].

Розвиток політико-правових засад функціонування загальноєвропейських політичних партій об'єктивно сприяв їх чисельності як фактору ідеологічного забезпечення міжнаціональних парламентських формувань. Станом на 2015 рік в ЄП було представлено 14 загальноєвропейських політичних партій [136], об'єднаних у межах загальної чисельності депутатів ЄП 8-го (2014-2019 рр.) і 9-го (2019 р.) скликань у 8 і, відповідно, 7 міжнаціональних фракційних груп (див.: Табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основний партійний склад та ідеологічні орієнтири політичних сил ЄП (вибори 2014; 2019)

№ п/п	Політичні групи в ЄП	Вибори 2014р.	Вибори 2019р.	Ідеологічні орієнтири
1.	Європейська народна партія (скороч.з англ. EPP). 12	216	182	Правоцентризм, християнська демократія, ліберальний консерватизм, єврофедералізм, пан'європеїзм
2.	Прогресивний альянс соціалістів і демократів (скороч. з англ. S&D)	185	154	Лівоцентризм, соціал-демократія
3.	Транснаціональний союз Альянс лібералів і демократів за Європу (з червня 2019 – Політична група «Оновлена Європа»)	69	108	Лібералізм, консервативний лібералізм, соціал-лібералізм, єврооптимізм
4.	Фракція ЄП «Зелені - Європейський вільний альянс»	52	74	Зелена політика, регіоналізм, права національних меншин, єврооптимізм
5.	Політична група «Ідентичність і демократія»	36	73	Ультраправі політичні погляди, націоналізм, євроскептицизм (за оцінками фахівців), сувереністська ідеологія (згідно з підходом політичної сили)
6.	Фракція ЄП «Європейські консерватори та реформатори»	77	62	Консерватизм, євроскептицизм
7.	Політична група «Європейські об'єднані ліві / Ліво-зелені Півночі»	52	41	Демократія, соціалізм, фемінізм, екосоціалізм, єврокомунізм, ліві політичні погляди
8.	Позафракційні	20	57	Різні політичні орієнтири
9.	Фракція ЄП «Європа свободи та прямої демократії»	42		
	Разом	749	751	

Джерело: авторська розробка на основі [140].

Порівняння ідейно-політичної структури ЄП, принаймні на рівні 8 і 9-го скликань (попри певні кон'юнктурні зміни настроїв європейської громадськості щодо підтримки загальноєвропейських політичних партій), дає можливість сприйняття політичних угруповань як стійких формувань, залучених до

формування політичної позиції ЄП. Зупиняючись спеціально на даному питанні, науковці схильні сприймати політичні фракції в ЄП в якості головних акторів політичного процесу, а також основної форми представництва європартій в ЄП.

Показово, що саме політичні групи – як самостійно, так і через участь голови об'єднання в роботі конференції голів, участі у пленарних засіданнях, а також через зв'язки з громадськістю, ЗМІ – стають виразниками спільної позиції певної групи виборців та провідником реалізації розробленої загальноєвропейською політичною партією програми діяльності. Метою партій є передусім участь у законотворчому процесі, що забезпечує вплив на зміст законопроектів та парламентських рішень. Впродовж тривалого часу партійні групи по суті залишались єдиними структурами, здатними забезпечити зв'язок загальноєвропейських політичних партій із інституціями Союзу.

Діяльність партійних груп в парламенті відбувається з урахуванням розбудованої організаційної структури, бюрократичного апарату, власних коштів з бюджету ЄП, обсяг яких формується пропорційно чисельності груп.

Відповідно до внутрішнього Регламенту, а також додаткових аналітичних матеріалів, політична група в ЄП може складатися мінімально з 23 осіб (якщо група представлена депутатами двох країн), з 18 осіб (для представників трьох країн), з 14 осіб (якщо група представлена депутатами чотирьох і більше держав) [128; 136].

Зазначені групи функціонують на ієрархічних засадах, яка водночас може бути більш чіткою для великих груп і більш вільною для малих. Структура партійних груп, включає, зазвичай, президію у складі президента і віце-президента, а також – політичне бюро, яке включає що включає главу національної делегації, главу та координаторів комітетів, певну кількість кооптованих рядових членів [134; 136].

Особливу роль у процесі формування політичної платформи групи відіграють загальні засідання членів групи, які дозволяють всім депутатам

висловити власну позицію, брати участь в обговорення поточних проблем з метою опрацювання компромісних рішень. Такі зустрічі завжди проводяться перед пленарними засіданнями і називаються «тижні партійних груп» [142, с. 89-90].

Політичні групи мають вирішальний вплив на процес обрання голови та заступників голови ЄП, а також призначення голів комітетів. До їх повноважень відносять й призначення спікерів (доповідачів) з найбільш важливих питань, а також інші функції, що зумовлює приналежність до них більшості членів парламенту. Однак існують й групи депутатів, які не є членами жодної з груп. Вони мають право представництва на Конференції голів, втім, без права брати участь в голосуванні, що обмежує їх вплив у Парламенті майже до нуля.

Голови політичних груп і голова ЄП утворюють Конференцію, яка відповідає за формування основних напрямів діяльності ЄП, а також:

- встановлює розподіл місць і функцій парламентських комітетів і делегацій;
- аналізує дискусійні питання;
- затверджує порядок денний пленарних засідань;
- схвалює проекти відповідних резолюцій.

До компетенцій цього органу також відносять міжінституціональні зв'язки ЄП, відносини з національними парламентами держав-членів і їх урядами.

У сфері зовнішньої політики Конференція голів підтримує зв'язки з іншими державами і міжнародними інститутами, формує склад делегацій до міжпарламентських структур. Збирається 3-4 рази на місяць [128; 138].

Кожен депутат ЄП має право набути членства лише в одній політичній групі, хоча Регламентом Європарламенту передбачається й можливість існування «позафракційних» депутатів. Водночас, за Регламентом, окремі члени можуть утворювати міжгрупи або інші неофіційні групи членів з метою проведення неформального обміну думками з конкретних питань у різних

політичних групах, залучення членів різних парламентських комітетів та сприяння контактам між членами та громадянським суспільством.

Міжгрупи, а також інші неофіційні угруповання повинні бути повністю прозорими у своїх діях. Вони не можуть організовувати заходи в третіх країнах, які збігаються з місією офіційного органу парламенту, включаючи офіційну делегацію зі спостереження за виборами.

За умови дотримання умов, викладених у внутрішніх правилах Парламенту, що регулюють створення таких угруповань, політична група може сприяти їх діяльності шляхом надання їм матеріально-технічного забезпечення [128].

Розглядаючи функціональне значення політичних груп в ЄП, аналітики схильні сприймати зазначенні об'єднання депутатів у вимірі незалежного політичного середовища ЄП як наднаціональної представницької структури країн-членів ЄС. В колі уваги аналітиків – й тенденція на формування європейської ідентичності або, з іншої сторони, формування реальних засад представництва політичної волі громадян ЄС за умов поглиблення інтеграційних процесів [124].

Останнє, втім, доцільно розглядати як відображення ідеологічних або ідейно-ціннісних орієнтирів європейських партій як платформи об'єднання виборців країн ЄС на засадах певних стратегічних або програмних орієнтирів. За позицією дослідниці Л.Коцан, відповідно до ідеологічної платформи політичних партій партійні групи в європарламенті доцільно розглядати з урахуванням наступних чотирьох блоків: «правий блок (християнські демократи, консерватори, країні праві), лівий блок (соціалісти, зелені, крайні ліві, радикали), центристський блок (ліберали) і блок євроскептиків» [137, с. 220].

Звертаючись, своєю чергою, до цього питання з урахуванням ідейного розмежування політичних груп на етапі, що передував виборам до ЄП 8-го скликання (2014-2019), дослідниця Г. В. Вархов, виокремлює сім основних політико-ідеологічних угруповань відповідно об'єднань політичних партій:

- «соціал-демократи як представники усіх провідних соціалістичних, соціал-демократичних та лейбористських національних європейських партій;
- правоцентристи: європейські християнсько-демократичні, консервативні партії;
- ліберали як партії ліберальної і центристської орієнтованості;
- ліві, представлені партіями соціалістичного і комуністичного спрямування;
- зелені та регіоналісти, представлені національними партіями екологів та регіоналістів;
- євроскептики та крайні праві: європейські націоналістичні партії та партії антиєвропейського спрямування» [135, с. 42].

Такий підхід заслуговує на увагу з погляду на структурну будову ЄП на етапі 2010-х рр., втім, не відображає повної специфіки ідеологічних орієнтирів політичних угруповань з урахуванням модифікації підходів до ідеологічних позицій європейських партій традиційної орієнтації. Йдеться про зближення або переплетення, зокрема, ідей традиційного лібералізму та консерватизму в суспільно-політичному середовищі Західного світу як тенденції, що почала відверто виявляти себе вже з др. пол. ХХ ст. на запит модернізованої соціальної структури суспільства на етапі постіндустріального етапу його розвитку, з одного боку. А з іншого, прагнення європейських політичних партій забезпечити якомога більшу підтримку виборців через певний симбіоз ідеологічних постулатів (див. Табл. 2.1) як відображення інтересів різних соціальних верств суспільства.

Зазначене виявляє тенденцію на зближення політичних угруповань ЄП поряд зі збереженням конкуренції між ними з урахуванням програмно-ціннісних засад європейських політичних партій, що зберігають відчутні відмінності орієнтирів своєї діяльності. На увагу заслуговує в цьому аспекті, як інформаційний матеріал, так і розробка дослідників щодо специфіки позицій

політичних груп ЄП відповідно до політичних партій, представниками яких вони є в ЄП.

Так, **група Європейської народної партії (ЕРП)** (як представниця відповідної партії) є прихильницею курсу на поглиблення інтеграції (зі стратегією на європейський федералізм) через реалізацію реформ, подолання кризових явищ, захист та посилення Європейської соціальної моделі в глобалізованому світі, створення конкурентноспроможної і демократичної Європи. В Маніфесті Європейської народної партії (ЕЕР) від 2019 наголошується водночас про захист кордонів Європи від нелегальної імміграції, боротьбу з тероризмом та організованою злочинністю, посилення безпеки, кліматичні зміни, наближення до інтересів громадян [143].

Група Прогресивного альянсу соціалістів і демократів (S&D) (політична фракція Соціал-демократичної партії в ЄП). Попри відсутність абсолютної одностайності соціал-демократів і та Партії європейських соціалістів щодо моделі розвитку ЄС як інтеграційного об'єднання, більшість представників обох партій підтримують ідею федералізму зі значними повноваженнями Брюсселя [134]. Програмно визнаною місією, баченням та цінностями групи визнано інклюзивне європейське суспільство, засноване на принципах свободи, рівності, солідарності, багатоманітності, справедливості [144].

Група Альянсу лібералів і демократів за Європу (ALDE), з червня 2019 – Політична група «Оновлена Європа» (Renew Europe), яка створена у 2004 році за ініціативою двох європейських політичних угруповань – Партії європейських лібералів, демократів і реформаторів та Європейської демократичної партії.

Відповідно офіційних джерел «Оновлена Європа» – це політична асамблея, орієнтована на поглиблення та захист європейської демократії: належної участі в політичному процесі ЄС усіх форм субнаціонального уряду країн-членів ЄС. Представники групи залишаються прихильниками інституційної моделі ЄС у

вигляді федерації, розуміючи під цим, насамперед федерацію культурного, політичного та ідеологічного плюралізму.

Серед проголошених пріоритетів групи:

- реалізація потенціалу кожної людини шляхом досягнення ліберальних і демократичних цілей; захист повною мірою особистої та економічної свободи, представництво найбільш слабких в політичних позиціях фракції та, кінцевому результаті, ЄС;

- підтримка ліберальних цінностей з урахуванням місцевих та регіональних інтересів, утворення нових можливостей для дії через пошук синергії, сприяння більш сильному і ліберальному Європейському Союзу [145].

Група Зелені – Вільний європейський альянс, Greens/EFA, сформована з представників Партії зелених країн ЄС, яка репрезентує ідею «народи без держав». Серед пріоритетних засад цієї партії визнано: повагу до прав меншин, протидію проявам расизму та ксенофобії, підтримку соціальної справедливості та прогресивної політики, сталий розвиток та охорона навколишнього середовища, мирне вирішення конфліктів та припинення війни. Ця група відстоює ідею більшого самоврядування регіонів та активного опору ядерній енергетиці [146 - 147].

Група Ідентичність і демократія, ID (праворадикальна політична група Європейського парламенту, заснована в червні 2019 року в ЄП дев'ятого скликання. Складається з націоналістичних, правих популістських і євроскептичних національних партій з десяти європейських країн). Група активно протидіє тенденції на утворення європейської наддержави, керованої бюрократією; підтримує ідею свободних та суверенних держав з більшою демократією, прозорістю та підзвітністю; пропонує підходи стосовно контролю над імміграцією проблемою [148].

Європейські консерватори і реформатори (ECR) (група сформована після виборів до Європейського парламенту 2009 року партіями консервативного спрямування). Програма групи сформована з урахуванням Празької декларації, що визначає пріоритетними цінності свободи людини, вільного ринку, співпраці між країнами-членами ЄС. Фракція критично ставиться до федеративного устрою в цілому і ЄС, зокрема. Серед основних намірів політичної групи – реформування методів діяльності ЄС [136].

Бачення Європи, за платформою європейських консерваторів і реформаторів, – це утворення робочих місць і процвітання – відновлення після пандемії Covid-19; захист громадян і кордонів; повага прав і суверенітету держав-членів; захист глобального оточуючого середовища за прийнятну ціну; підвищення ефективності та результативності Союзу; співробітництво з глобальними партнерами [149].

Група Європейські об'єднані ліві / Лівозелені Півночі, GUE/NGL (Політична група, яка представляє європейські комуністичні, соціалістичні та екосоціалістичні партії). Група виступає за перетворення ЄС на наднаціональну парламентську демократію з провідною роллю ЄП та підпорядкованої йому Єврокомісії, виступає за посилення ролі національних парламентів, впровадження транснаціональної виборчої системи з партійними списками, проведення загальноєвропейських референдумів [150]. Традиційним у позиції лівих є захист інтересів робітників, оточуючого середовища, фемінізму, миру та прав людини. Представників групи об'єднує обнакове розуміння шляхів забезпечення соціально справедливої та стійкої Європи, яка ґрунтується на міжнародній солідарності [151].

Група Європа свободи та прямої демократії, EFDD (фракція, утворена 2009 р.; формувала одне з політичних угруповань Європейського парламенту 8-го скликання. Складалась з коаліції 10 праворадикальних партій з превалюванням в

коаліції Незалежної партії Великої Британії. Припинила діяльність 2016 р.) Група відверто євроскептичного спрямування, що виступала з ідеями обмеження повноважень або навіть розпуску Європейського Союзу [152].

Зазначене в комплексі дає спроможність виокремити двовимірність специфічних політико-ідеологічних, а також програмно-орієнтовних засад політичних груп (фракцій) Європарламенту як передумови конкуренції між ними. Першим виміром об'єктивно визнається традиційний для європейських країн підхід сприйняття партій крізь призму ліво-правої орієнтації, відмінність яких розглядається з огляду на соціально-економічні питання. Другий вимір базується на факторі протистояння прихильників та противників подальшої інтеграції як євроатимістів і євроскептиків в політичній палітрі депутатів ЄП [141, р. 495]. На увагу водночас заслуговують засади дієздатності Європарламенту як інституції, що, попри достатньо високий ступінь децентралізації діючих на її платформі політичних угруповань, здатна приймати узгоджені рішення, що забезпечують реалізацію ЄП її функціональних повноважень. Зазначимо, що відповідно до Лісабонського договору повноваження Європейського Парламенту набули значного поширення, що відбилося в розширенні області спільного прийняття рішень, рівноправності з Радою при затвердженні бюджету Європейського Союзу, прийняття низки законодавчих, консультативних, контрольних, кадрових рішень в системі розробки і реалізації стратегії ЄС [121].

Серед визнаних підходів в аспекті спроможності парламенту приймати узгоджені рішення – традиційне превалювання на рівні Європарламенту двох найбільших партійних груп – Європейської народної партії і Прогресивного альянсу соціалістів і демократів, умовно, «великої коаліції», що, попри певний перерозподіл голосів (зокрема на рівні ЄП 8 і 9-го скликання, див. Табл. 2.1) утримують пріоритетну більшість в системі реалізації повноважень ЄП. В цілому,

кожній з цих груп, як це визнають дослідники, вдається контролювати не менш, ніж 30-35% місць у Європарламенті, тоді як решті політичних груп, – від 3 до 10%.

Водночас, хоча зазначені групи ліво- та правоцентристів двійсно утримують превалюючі впливи на рішення Європарламенту, кількість мандатів, що вони утримують, не дає можливості жодній з них домінувати над іншою. Партиїну систему Європарламенту за цією ознакою об'єктивно сприймають як «дво-плюс кілька» партиїну [135, с. 42]. І хоча, за статистикою, протягом останніх 10-15 років кількісний показник спільних голосувань двох провідних угруповань зменшується, що відтворює зростання конкуренції як між двома політичними формуваннями, так і ЄП в цілому [137, с. 223], останнє не відкидає домінування на рівні інституції відповідних ідеологічних і практико-політичних орієнтирів.

Додатковим чинником узгодження інтересів політичних груп є багаторівнева система підготовки і прийняття рішень на рівні Європарламенту, що забезпечує досягнення компромісних позиції через координаційні наради керівників партиїних груп як в межах Конференція голів, так і окремих коаліційних утворень; чітких процедурних форматів взаємодії політичних угруповань Європарламенту з іншими інституціями ЄС – Комісією, Радою та, своєю чергою, національними інституціями.

Так, рівень політичних впливів на процес прийняття рішень партиїних угруповань зумовлюється як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Останнє зумовлюється зв'язками політичних груп з відповідними європейськими партиями, а також національними політичними партиями (як складовими європейських партиї), національними урядами, громадськістю, що зумовлює демократичне представництво на Європарламентському рівні.

До проявів демократичних проявів організації і функціонування ЄС слід віднести, зокрема, затверджену на рівні Лісабонського договору так звану «громадянську ініціативу» як спроможність громадян держав-членів Союзу

висувати пропозиції щодо тих чи інших законопроектів, які (після контролю щодо додержання процедури оформлення відповідних звернень з боку Європейської Комісії) передаються надалі для розгляду Європейському парламенту [131; 139].

Отже, наднаціональна система ЄС, і насамперед з урахуванням наднаціональної структуризації ЄП, що функціонує з урахуванням ідеологічно і програмно-орієнтованих партійних груп, є дійсно унікальною, що, попри суперництво, виступає дієздатним інституційним механізмом. Партійне представництво у ЄП, як, власне, і сам Євросоюз, доводять, що сформовані на його рівні засади взаємодії політичних сил здатні обстоювати позиції своїх виборців і тим самим наближати інституції ЄС до демократичних принципів та інтересів громадян.

2.3. Досвід Національної Асамблеї Республіки Польща у форматі проєвропейської парламентської коаліції

Процес формування проєвропейської парламентської коаліції в Національній Асамблеї Республіки Польща від початкового етапу трансформаційних змін країни в посткомуністичний період відображав переважну тенденцію політичних партій орієнтуватись на Європейські (євроатлантичні) інтеграційні цінності. Однак сам процес формування коаліції набув вельми суперечливого характеру з урахуванням змінюваності партійної структури Національної Асамблеї відповідно до ідеологічних позицій діючих в парламенті структур.

Показово, що сам процес декомунізації країни не розпочався в Польщі – за прикладом інших посткомуністичних країн Європи – з одночасного приходу до влади проєвропейських антикомуністичних сил, хоча вже від початку 1980-х рр.

в країні почала діяти профспілка «Солідарність» як опозиційна до влади суспільно-політична сила. Хоча в грудні 1981 року її діяльність була визнана незаконною з боку комуністичної влади, навесні-влітку 1988 року, в умовах значного соціального піднесення в країні, комуністичне керівництво, представлене Польською Об'єднаною Робітничою Партією (ПОРП) та союзними до неї силами – Об'єднаною селянською та Демократичною партією – вимушені були підписати компромісну угоду із «Солідарністю» щодо принципів політичного устрою, що фактично означало легітимацію останньої. Водночас вже в 1989-му «Солідарність» набула статусу парламентської сили, що дозволило їй розпочати демонтаж комуністичного устрою. Серед результатів домовленостей став компроміс щодо проведення виборів до Сейму і Сенату за участю опозиції. За системою виборів до Сейму 35 % депутатських місць визначались внаслідок вільних виборів, а інші 65 % – виборами від партійно-урядового блоку, представленого Польською об'єднаною робітничою партією (ПОРП), Об'єднаною селянською партією (ОСП), Демократичною партією (ДП)). Таким чином було сформовано «контрактний» сейм [167].

«За результатами виборів до парламенту 1989 року Громадський комітет (що представляв на виборах «Солідарність») отримав 161 мандат у нижній палаті парламенту – Сеймі, тоді як ПОРП – 173 мандати, Об'єднана селянська партія – 76, Демократична партія – 27, Католицька асоціація – 10, Соціальний християнський союз – 8, Політичний соціальний католицький союз – 5. У Сенаті як верхній палаті парламенту країни Громадський комітет здобув 99 місць та 1 місце отримав незалежний кандидат» [161, с. 93].

Хоча президентом країни, за рішенням Національних зборів з переважанням в один голос, було обрано В.Ярузельського, лідеру опозиції Л. Валенсі вдалося сформувати парламентську більшість за рахунок підтримки Об'єднаної селянської та Демократичної партій. Прем'єр-міністром було обрано

представника «Солідарності» Т. Мазовецького, що поклало початок змінам соціально-економічного і політичного характеру посткомуністичної Польщі [161, с. 93].

Подальші державні процеси в країні, пов'язані з курсом реформ, прискорили політичну диференціацію польського суспільства та, як наслідок, трансформацію традиційних та утворення нових політичних партій. До середини 1991 року в країні налічувалось більше як 100 різних політичних партій і громадських об'єднань. Вони представляли значний спектр ідеологічних позицій, хоча більшість з них не були партіями в класичному розумінні.

Серед них:

– Соціал-демократія Республіки Польщі (СДРП) як спадкоємиця ПОРП, що проголошувала принципи багатопартійності, правової держави, ринкової економіки та претендувала на лівоцентристську позицію серед інших партійних структур.

– Польська селянська партія (ПСП), яка орієнтувалась на «неоаграризм» як певного симбіозу ідей: пріоритету сільського господарства в економіці та соціального вчення католицької церкви в суспільному житті.

– Демократична спілка (1990), що представляла інтелектуальну еліту «Солідарності», близькою до якої за її ідеологією був Ліберально-демократичний конгрес, який проголосив традиційні ліберальні цінності, такі як свобода особистості, політичний плюралізм, приватна власність, вільна ринкова економіка.

«Значна частина партій перебувала на правому фланзі політичного спектру: Християнсько-демократична партія праці, Національно-християнське об'єднання, Республіканська коаліція, Консервативна партія та ін.» [163, с. 73].

Пізніше (липень 1990 р.) був прийнятий закон про політичні партії. Він визначав правові критерії реєстрації партії за умов наявності 15-ти підписів і

юридичної адреси організації. Партії отримали переваги у виборчому процесі порівняно з іншими учасниками виборчих змагань. У цей же час, В. Ярузельський під тиском демократів, погодився на обмеження своїх повноважень та переходу до всенародного обрання президента країни. У листопаді–грудні 1990 року, після внесення Сеймом відповідних змін до Конституції, відбулися нові президентські вибори з перемогою на них Л. Валенси [161, с. 93].

Перші вибори до Сейму посткомуністичної Польщі на демократичних засадах відбулись в жовтні 1991 р. після його дострокового розпуску та чергового політичного структурування партійної системи. Так, прихильники ліберальних реформ за підтримки президента Л. Валенси створюють об'єднання центристських сил, яке стало основою виборчого блоку «Громадянська згода – центр».

«Християнсько-демократичне об'єднання сформувало виборчий блок «Виборча католицька акція». Окреме формування було представлене лівоцентристськими партіями, зокрема, Демократичним союзом, Ліберально-демократичним конгресом. Крім того, СДРП об'єднала навколо себе ліві сили, сформувавши Союз демократичної лівіці (СДЛ), до складу якого увійшли 17 партій та організацій, зокрема Польська соціалістична партія, Всепольська згода професійних союзів та інші» [161, с. 93].

Результатами виборів 1991 р. до Сейму стало обрання 29 партій, що зумовило його значну фрагментацію. Іншою тенденцією стала поляризація партійно-політичної структури парламенту, що включала в себе широку палітру сил – від правих до центристських і лівих.

«Поляризація політичних сил характеризувала склад парламенту й двох наступних каденцій від 1993 р. та 1997 р. при тому, що новий виборчий закон Польщі від 1993 р. обмежив проходження до Сейму й Сенату партій та коаліцій, що не пройшли бар'єр у 5% і 8% голосів відповідно» [153, с. 174-175].

За результатами виборів, до Сейму 1993 р. увійшли 7 політичних сил, де більшість здобули партії лівого спектру – Союз демократичної лівіці (СДЛ) (171) і Польська селянська партія (132). Порівняно з ними Демократичний союз (74) і Союз праці (Солідарність праці в 1991 р) (41) як правоцентристські партії втратили позиції, що пояснювалось зростанням популярності в суспільстві в умовах ліберальних реформ характерної для лівих позиції соціальних гарантій. Водночас в колі уваги партій – що отримали перемогу і певним чином програли вибори – темпи та умови економічних реформ, платформа соціальної політики та проблеми інтеграції [154; 166].

Наближеність по ряду найбільш актуальних для суспільства проблем лівих і правих зумовлювала у подальшому змінюваність їх першості у парламенті за умови певних трансформаційних змін існуючих коаліцій та формування нових політичних сил. Так, за результатами виборів до Сейму 1997 р. більшість голосів, а саме 201 мандат, здобула спадкоємиця «Солідарності» – Виборча акція «Солідарність» (ВАС), тоді як ліві – Союз демократичної лівіці – 164 мандати. Третьою силою стала центристська політична сила – Союз свободи (СС) Л. Бальцеревича (сформована 1994 р.). Розподіл голосів у Сенаті за виборами 1997 р. підтвердив відповідну до Сейму послідовність зазначених сил: Виборча акція «Солідарність» здобула 51 мандат, Союз демократичної лівіці – 28, Союз свободи – 8 [157]. Втім, щодо президентських виборів, які відбулись за два роки до парламентських (1995), перемога залишилась за лівими: президентом було обрано А. Кваснеєвського, який об'єднав 28 партій і угруповань лівого спрямування на противагу Л. Валенси, який підтримувався партіями й коаліціями правого сектора, націонал-патріотичними й католицькими колами [159].

Зростанню популярності А.Кваснеєвського сприяла стабілізація стану країни в ході проведених економічних реформ. Крім того, за часи першого президентства Кваснеєвського було розроблено нову демократичну Конституції

Польщі, яка набрала чинності в липні 1997р. Під час свого президентства А. Кваснєвський відіграв ключову роль у примиренні між різними народами - поляками, німцями, євреями, українцями. Він також підтримав молоду демократію в Україні і посприяв міжнародному посередництву під час Помаранчевої революції 2004 року.

А. Кваснєвський був активним прихильником євроатлантичної інтеграції і тому за час його президентства Польща вступила в ЄС і НАТО. Це забезпечило його нове обрання на пост президента у 2000 році, а за цим і зростання впливовості у суспільстві лівих сил. Водночас цьому сприяв й розкол у межах ВАС та СС внаслідок ідеологічних розходжень, що не могло не відобразитись на їх рейтингові як правих політичних партій.

Втім структурування парламенту Польщі від початку 2000-х р. повторювало в цілому партійно-політичну картину представництва лівих і правих як тенденції попередніх років при збереженні тенденції щодо чергування першості представлених на парламентському рівні партій та формування нових блокових утворень. За результатами виборів до Сейму від 2001 переконливу більшість отримав Союз демократичної лівиці (216), тоді як решта мандатів була поділена між Громадянською платформою як блоком, що утворився внаслідок розколу ВАС с СС; популістською партією Самооборона, що вперше пройшла до парламенту; правоцентристською партією Право і справедливість, Польською селянською партією, Лігою польських родин, Німецькою меншиною нижньої Сілезії [162, с. 84].

Так, в країні, яка однією з перших в регіоні перейшла до демократичних перетворень, до влади повернулися ліві сили – колишні комуністи, які еволюціонували до соціал-демократії. Втім, як вважають деякі дослідники, думка про безпосереднє відродження лівої ідеології навряд чи є обгрунтованою. Мова може йти, скоріше, про розчарованість населення непослідовністю політики

попереднього уряду, який прагнув використати владу в особистих чи корпоративних інтересах [162].

Так, складна соціально-економічна ситуація в країні, корупційні скандали, критика влади з боку опозиції привели до втрати домінування в Сеймі парламентської більшості. В березні 2003 року конфлікти між СДЛС і ПСП призвели до виходу останньої з коаліції. На виборах 2005 року перше і друге місця отримали правоцентристські Право і справедливість (155) і Громадська платформа (133), тоді як Союз демократичної лівіці посів лише четверте представництво (55), поступившись одним голосом популістській Самообороні (56). За ними йшли Ліга польських родин, Польська селянська партія, Німецька меншиною нижньої Сілезії.

Результати виборів до Сейму від 2007 року знову ж таки виявили перевагу правоцентристів з урахуванням першості Громадянської платформи (209 мандатів) і партії Право і справедливість (166 мандатів), тоді як ліві сили, а саме Ліві і демократи (виборча коаліція лівих сил, утворена першопочатково для участі в місцевих виборах 2006 р.) та Польська селянська партія значно втратили у своєму представництві. Зазначене може пояснюватись падінням рівня довіри громадян до СДЛ, а також чинником вступу Польщі до ЄС, що об'єктивно підвищувало увагу суспільства до тематиці поглиблення праворадикальних реформаційних перетворень.

Водночас новоствердженою тенденцією ставала конкуренція саме правих сил – партії Право і справедливість Ярослава Качинського і Громадянська платформа Дональда Туска, програми яких відрізнялись підходами до темпів і методів проведення реформ. Показово, що лідери зазначених політичних сил ставали від 2005 р. головними конкурентами на вищі державні посади.

Так, у результаті другого туру президентських виборів, що відбулися 23 жовтня 2005 року, Лех Качинський переміг Д. Туска з результатом у 54,04%

голосів. Внаслідок того, що Політсили Право і справедливість і Громадянська платформа виявилися нездатними домовитися про формування коаліційного уряду, було сформовано однопартійний уряд меншості. Однак, внаслідок нестабільності самих правлячих сил, через конфлікт президента Л. Качинського і прем'єр-міністра К. Марцинкевича, прем'єр пішов у відставку. Нова коаліція була створена партіями Право і справедливість, Самооборона та Ліга польських родин.

Однак після кількох криз, які відбулися у серпні 2007 року, коаліційний уряд на чолі з Я. Качинським розпався офіційно. Це призвело до саморозпуску Сейму та дострокових парламентських виборів. Основними претендентами на депутатські мандати знову виявились Право і справедливість (ПіС) та правоцентристська Громадянська платформа (ГП).

«За результатами виборів, ГП здобула 60 місць у Сенаті, ПіС – 39, 1 місце здобув незалежний кандидат. Посаду Прем'єр-міністра здобув Д.Туск» [158, с. 149-150].

«Показовою тенденцією при цьому стало звуження електорального простору для популістських і радикальних партій, тоді як основне протистояння залишилось між партіями ідеологічного центру» [161, с. 95-96].

Хоча деякі аналітики вважають, що саме вибори до Сейму 2005 і 2007 рр. з виявленням чинника конкуренції правих сил поклали кінець розподілу політичного структурування парламенту за принципом «праві – ліві» чи «постсолідаристи – посткомуністи» [162], останнє не виключало тенденцію на пошук нових політичних формувань на державному рівні з можливістю коаліції саме правоцентристів і лівих на противагу конкурентному протистоянню в таборі правих сил.

«Так, після виборів 2007 р. Громадянська платформа йде на укладання коаліції з Польською селянською партією, яка маючи стійку соціально-політичну базу та організаційну структуру при середній чисельності, зберігала

представництво в парламенті та, незважаючи на потужну конкуренцію, могла претендувати на підтримку серед інших структур політичного центру Польщі» [158, с. 150].

Щодо партії Право і справедливість, то з 2007 по 2015 рр. вона залишалась в опозиції до уряду ГП-ПСП. Так, вибори 2011 р. суттєво не змінили конфігурацію провідного партійного блоку Сейму, де Громадянська платформа представляла 207 депутатів і формувала коаліцію з ПСП при тому, що її головний конкурент – партія Право і справедливість змогла посісти друге місце, здобувши 157 депутатських місць [171]. Інноваційним чинником при цьому вважається проходження до Сейму (з третім кількісним показником в 40 мандатів) новоутвореною політичної сили «Рух Палікота», заснованої Я. Палікотом 2011 р. після його виходу з ГП [174]. Партія асоціювала себе як ліво-ліберальна, хоча по суті (через тенденцію поєднання несумісних ідеологічних позицій) представляла типовий показник популістської сили. Втім саме інноваційність Руху Палікота, вірогідно, сприяла його підтримці на певному етапі розвитку Польщі через намагання суспільства здобути альтернативу ствердженому ідеологічному дуалізму двох конкурентів в блоці правих партій – Громадянської платформи і партії Право і справедливість. Як зазначає з цього приводу дослідниця О. Балашова, «програма, квазіідеологія, і особливо риторика А. Палікота, яскраво протиставлялися консервативному ідеологічному дуалізму ГП-ПіС, тут знайшлося місце не лише для молодого покоління, орієнтованого на Європу, а й для усіх, хто шукає альтернативи корумпованій системі та усталеній конфігурації політичних сил» [158, с. 152].

Зазначене водночас не зменшило можливості двох політичних сил утримувати впливи щодо електорату, беручи до уваги перемогу на дострокових президентських виборах в липні 2010 р. (у зв'язку із загибеллю у Смоленській катастрофі в квітні 2010 р. президента країни Леха Качинського) лідера від

Громадянської платформи Броніслава Комаровського, тоді як другим кандидатом на посаду ставав лідер від партії Право і справедливість Ярослав Качинський [157]. Якщо взяти до уваги, що на чергових президентських виборах в травні 2015 р. перемогу отримав кандидат від партії Право і справедливість Анджей Дуда, обидві політичні сили могли претендувати на першість на парламентському і загальнодержавному рівні країни. Втім, саме перемога А. Дуди в 2015 р. певним чином забезпечило ситуацію, коли від президентських до парламентських виборів в жовтні 2015 р. найвищу підтримку, за опитуванням електорату, здобувала партія Право і справедливість [168]. Фактору першості партії ПiС сприяла й коаліційна угода з двома іншими політичними силами – «Солідрністю Польщі» З. Зіобра та «Польща разом» Я. Говіна про спільні списки на виборах, що суттєво сприяло збільшенню підтримки партії з боку електорату.

Так, за результатами виборів до Сейму в жовтні 2015 р. очікувану перемогу отримала саме партія ПiС (235 мандатів), тоді як Громадянська платформа опиняється на другому місці із 138 депутатськими місцями, переходячи до опозиції [157]. Окрім двох провідних політичних сил до Сейму, зокрема, також пройшли новостворені «Кукіз'15» (утворена безпартійним П. Кукізом перед парламентськими виборами 2015 року після його третьої позиції на президентських виборах), а також партія «Новочесна» (утворена 2015 році економістом Р. Петру). Політсила «Кукіз'15» спочатку позиціонувала себе як аідеологічний рух, але згодом – як соціально-консервативна та економічно-ліберальна група. На практиці ж угруповання часто асоціювалось з правим популізмом. «Новочесна» сприймалась як політична структура центристського та ліберального спрямування. Як зазначав сам лідер партії, основним електоратом політичної сили були «молоді люди, які бажали кращої роботи, підприємці, які хотіли “сприятливих умов гри”, сім'ї, які прагнули кращої якості життя, та люди похилого віку, які вимагали якісної системи охорони здоров'я».

Традиційним доповненням до політсил, які пройшли до Сейму, були Польська селянська партія та німецька меншина [158, с. 154-155; 169; 170].

Парламентські вибори 2019 р. також принесли переконливу перемогу партії Право і справедливість в Сеймі при 235 мандатах на противагу 134 мандатів «Громадянської коаліції» (як блоку від 2018 р. партії Громадянська платформа, «Новочесна» та деяких інших нечисельних угруповань ліберального формування) [156; 157]. Іншими партійно-політичними силами, що сформували склад Сейму IX скликання стали Польська селянська партія, «Демократичний лівий альянс», «Конфедерація свободи та незалежності», німецька меншина [157; 158, с. 156]. Водночас специфікою формування парламенту Польщі за цих обставин стала перемога опозиції при обранні Сенату. Адже, опозиційним силам під час виборчої кампанії до Сенату вдалося домовитися про спільних кандидатів на всіх округах. Така тактика дала позитивний результат: сумарно опозиційні кандидати здобули у верхній палаті 52 мандати, а представники партії «Право і справедливість» – 48 мандатів [157].

Така двоїстість або умовно двопартійність може сприйматися у вимірі традиційних політичних преференцій польського суспільства до правих політичних сил на етапі 2000-х рр., попри змінювану коаліційність (зокрема з лівими), на яку спиралась партія Громадянська платформа у своїх претензіях на владу. Порівняно з періодом 1990-х виборчий процес, які і діяльність парламенту 2000-х рр. може сприйматися у цьому відношенні як стабільно-діючий представницький і законодавчий орган.

Втім, попри багатопартійність структур різного ідеологічного спрямування у виборчому процесі – від лівих до центристів і правих (як тенденції майже усіх посткомуністичних країн), принаймні для початку 1990-х рр., а також змінюваність першості на рівні вищого законодавчого органу представників правих і лівих партій та тенденції формування різного роду коаліцій – парламент

першого десятиліття посткомуністичної Польщі обминув в цілому руйнівних дестабілізаційних процесів та роз'єднаності в цьому відношенні суспільства. Суттєву роль в цьому відіграла позиція лівих політичних сил як послідовників ПОРП, яким (на відміну від багатьох країн пострадянського простору) вдалося відійти від сталих комуністичних догматів та сприйняти ідеї ліберальних цінностей, ринкових реформ, що зближувало ці політичні партії з центристським і правими партіями за умови традиційності лівих щодо проблем соціального захисту громадян.

Зазначене ставало платформою достатньо послідовного курсу на впровадження реформ з реалізацією євроатлантичного інтеграційного курсу країни. Показово, що, попри заяви лівих (СДРП) на початку 1990-х рр. відносно перспектив стратегії Польщі на розвиток відносин із східними сусідами (як колишніми союзниками по Варшавському договору і СЕВ), вони також з часом стають прихильниками євроатлантичних інтеграційних процесів. Еволюція позицій лівих в даному відношенні зумовлювалась як зовнішніми факторами, пов'язаними з дестабілізаційними процесами на пострадянському просторі (зокрема, з урахуванням внутрішньополітичної нестабільності в Росії), так внутрішньополітичною ситуацією самої Польщі.

Так, враховуючи те, що президент країни Лех Валенса намагався підкреслити опозиційність до лівоцентристської коаліції при тому, що більшість суспільства підтримувала ідею євроатлантичної інтеграції, СДРП змушена була включитися у змагання між урядом та Президентом: Хто скоріше добіжить до НАТО [164].

Показово, що вже через півроку після чергових парламентських виборів 1993 року, на яких ліві виступали з традиційними ідеями орієнтованості на пострадянський регіон, делегація парламентарів від СДРП відвідала штаб-квартиру НАТО у Брюсселі, де підтримала ідею приєднання країни до Альянсу. Рішення

партії, за результатами III Конгресу Соціал-демократичної партії Республіки Польща у 1997 році, були вже досить однозначними: «Належність Польщі до НАТО – є найбільш надійною гарантією нашої безпеки. ... Непорушним пріоритетом економічної і зовнішньої політики Польщі є і участь у процесах економічної інтеграції, і приєднання до Європейського Союзу, – зазначалось в документах форуму» [164, с. 314-315].

До середини 1990-х рр. враховувалась організаційна структуризація блоку, що сприяла формуванню коаліції лівих і правих щодо зовнішньополітичних орієнтирів. Так, наприклад, політична сила Виборча акція Солідарність (ВАС), яка мала переважний вплив на рівні Сейму, за результатами виборів 1997 р., мала чіткі євроатлантичні орієнтири. У Преамбулі до її Програмного документу йшлося про повноправне членство у НАТО та здобування гідного місця у ЄС. В ній також наголошується на помилках лівих партій, що формували уряд протягом 1993-1997 рр. та досягненнях Солідарності і правих партій у 1989 – 1993 рр. [173].

Наголошується, що першим значним кроком щодо досягнення євроатлантичних орієнтирів правоцентристів і лівих став вступ Республіки Польща до Північноатлантичного альянсу 1999 року.

Однак, пізніше (на етапі ліберальних реформ 1997 – 2001 рр.) подальше просування Польської Республіки у напрямі ЄС пов'язувалось із необхідністю подолання євроскептичних настроїв серед низки політичних партій в умовах кризових явищ у сфері економіки та соціальної політики польського суспільства. Це були партія Самооборона, ліва Польська селянська партія та початково відверто антиєвропейська, крайньо права консервативна партія – Ліга польських родин, яким вдалося сформуванню платформу у 150 депутатів.

Пошук компромісу у 2001 році здійснила політична сила «Союз демократичної лівиці», яка виявила здатність зберегти відносини як із Польською

селянською партією, своїм партнером по коаліції, так і з партіями-евроскептиками в парламенті.

Помітним фактом у цьому відношенні стала переорієнтація позиції Ліги польських родин, яка пройшла шлях від гасла «Нехай Польща буде Польщею» на етапі виборів 2001 р. та негативного ставлення до євроінтеграції під час референдуму 2003 року до визнання рівноправного місця в ЄС та збереження євроатлантичної орієнтації зна заміну євроазіатської [172].

На етапі 2000-х років пошук компромісу та прагнення подолати євроскептичні настрої щодо співробітництва з ЄС характеризувало і партії правого блоку. Значимим стало те, що після виборів 2005 р. партії «Право і справедливість» та «Громадянська платформа» отримали у спадщину від лівих складну зовнішньополітичну ситуацію, пов'язану із загостренням відносин з РФ, Німеччиною і Білорусією; кризовими явищами у ЄС після провалу конституційного процесу; наростанням у польському суспільстві розчарування у політиці США. Але перемогла ідея підтримки євроінтеграційного курсу із заявами готовності проводити самостійну, орієнтовану на польські інтереси, політику [160].

Характерно також, що по багатьох позиціях зовнішньої політики погляди лідерів політичних партій Громадянська платформа та Право і Справедливість залишались доволі схожими. Обидві політичні сили не приховували своїх проамериканських симпатій, не сприймаючи в той же час будь-якого політичного чи економічного зовнішнього тиску на Польщу. Національна самобутність і самоідентифікація поляків визнавалися пріоритними, що і сприяло збереженню членства в ЄС і збереженню національної держави [160].

Такі націоналістичні погляди, зокрема щодо партії Право і справедливість, дозволяли їй не тільки виборювати першість на виборах 2015 і 2019 рр. по відношенню до свого конкурента – Громадянської платформи, а й долати

опозиційність політичних сил, що захищали популістські і євроскептичні погляди.

Зростання, євроскептицизму, зокрема, почало виявляти себе як доволі помітне явище в польському суспільстві від початку агресії Росії проти України 2014 року, де провідними ідеями ставало виведення військ НАТО з Польщі, розрив відносин з ЄС, поглиблення відносин із Росією, критичне ставлення щодо стосунків з Україною. Хоча такі підходи сприймаються як переважно пропагандистські у польському суспільстві, вони мають своїх прихильників: за них на виборах 2019 р. проголосувало понад 1,2 млн виборців із зростанням популярності та організаційних впливів політичних сил, що їх проповідують. Прикладом є «Конфедерація свободи та незалежності», як політична сила, яка була утворена внаслідок об'єднання таких політичних партій, як Національний рух Польщі, Конфедерація польської корони та організації «Союз християнських родин».

Платформу конфедерації сформували різні праві течії (націонал-консерватори, палеолібертаріанти), які об'єднались навколо євроскептичних постулатів, які виступають за демонтаж ЄС, але при цьому прагнуть зберегти Шенгенську і євроекономічну зони [177].

І, як зазначив В. Бусленко, в Польщі «демократизація відбувається на фоні перманентного формування та збереження в політичному полі двох протилежних полюсів [235, с. 5]. Науковець висловив справедливую думку про те, що будь яке відхилення від демократії збільшує дистанцію між двома конкуруючими / конфліктуєчими (провладною та опозиційною) партіями, що автоматично акумулює потенціал сили полюсів і створює децентралізовані сили. Тому важливо створювати такі взаємовідносини між владою й опозицією, які надають сили стратифікації та вирівнювання, дозволяють зменшити «дефіцит» демократії та привести політичну систему в рівноважний стан.

Так, якщо проаналізувати тенденції конструювання проєвропейської парламентської коаліції в Польщі на етапі 1990-2019 рр., то її форми стали ставали можливими за умов здатності партій різних ідеологічних орієнтацій знаходити компроміс за важливими внутрішньополітичними і зовнішньополітичними проблемами, і насамперед щодо досягнення європейських і євроатлантичних інтеграційних орієнтирів країни. Платформою таких компромісів ставали національні інтереси країни, що дозволяли як лівим, так і правим партіям (або відповідним коаліціям на кшталт партії Громадська платформа і Польська селянська партія) долати ідеологічні упередження заради досягнення державницьких цілей, стримувати негативні тенденції (популізм, євроскептицизм) та досягати цілей, які відповідали національним, безпековим потребам і прогресу країни.

Висновки до другого розділу

1. Формування і діяльність парламентських об'єднань в стабільних демократіях, поряд з їх традиційним структуруванням у форматі партійно-політичних та адміністративних структур, впродовж історичного розвитку набули певних, унікальних рис розвитку, що формують практики представництва у законодавчих органах з урахуванням інтересів суспільства (див. додаток 2).

Щодо США у цьому форматі, то специфікою діяльності Конгресу є однозначне конституційне формулювання його структури і функцій, хоча, деякі і тенденції почали набувати специфічних рис в ході історичного розвитку країни. Зокрема, це стосується партійного структурування фракцій Конгресу, хоча батьки-засновники американської конституції не передбачали реалізації партійних впливів на представницький орган влади з метою нейтральності даного органу в політичному процесі. Противагою заполітизованості вищого законодавчого органу стає обмежене партійне підпорядкування конгресменів

позиції власної партії або лідера партії-президента (за умов першочергової відповідальності перед виборцями), що зберігає функціональність Конгресу як впливового актора протистояння виконавчій владі в системі стримування і противаги і водночас утворює певний зв'язок конгресмена з партією, яку він представляє.

Суттєвим набуттям Конгресу США впродовж історичного розвитку стало формування, поряд з формальними, й значного кола неформальних утворень як ознаки політичного плюралізму думок й інтересів в законодавчому органі країни. З погляду дослідників і реальної практики традиційною частиною законодавчого процесу Сполучених Штатів стали неформальні організації. Вони сприяли створенню форумів з обговорення різних точок зору, нових ідей політики або більш конкретних складових проблем. Втім, щодо функціонального їх спрямування, то вони орієнтовані на суспільні інтереси, які зумовлені такими регуляторними нормами, як організаційні та етичні засади функціонування та фінансовий контроль за їх діяльністю. Це обмежує можливі негативні впливи неформальних інституцій на діяльність Конгресу, утворює умови для плюралізму підходів в системі парламентської діяльності, що, зберігаючи конституційні норми і формальні засади функціонування парламенту, враховує новітні виміри представництва і захисту інтересів громадян США.

2. На противагу формально деполітизованому Конгресу США ідеологічні партійні групи, що відображають позиції загальноєвропейських партій, складають основні формальні об'єднання ЄП як наднаціональної структури інтеграційного об'єднання. Рівень політичних підходів на процес прийняття рішень партійних угруповань ЄП зумовлюється як внутрішніми чинниками (спроможністю формування об'єднань з представників національних груп відповідно до наближеності ідеологічних позицій), так і зовнішніми впливами (зв'язками партійних груп як складових європейських партій з національними

урядами, громадськістю), що забезпечує в цілому багатоаспектність вимірів розгляду питань та їх наближеність до потреб Союзу.

Так, наднаціональна система ЄС, і насамперед з урахуванням наднаціональної структуризації ЄП, що функціонує з урахуванням ідеологічно і програмно-орієнтованих партійних груп, є дійсно унікальною, що, попри суперництво, виступає дієздатним інституційним механізмом. Партійне представництво у ЄП, як, власне, і сам Європарламент, доводять, що сформовані на його рівні засади взаємодії політичних сил забезпечують захист інтересів своїх виборців і таким чином сприяють наближенню надбудованих інститутів ЄС до демократичних принципів й інтересів громадян Європи.

3. Ідеологічні чинники виявили себе в якості основи утворення формальних об'єднань (фракцій, блоків) й парламенту (Сейму, Сенату) Республіки Польща як країни, що, пройшовши шлях посткомуністичних перетворень, досягла статусу повноправного члена європейських і євроатлантичних інтеграційних процесів. Специфікою функціонування існуючих формальних об'єднань, що відображали різні ідеологічні позиції відповідно до тенденції багатопартійності на етапі 1900-х – 2000-х рр. стала спроможність партій різних ідеологічних орієнтацій знаходити компроміс з важливих внутрішньополітичних і зовнішньополітичних проблем, і, насамперед, щодо досягнення європейських і євроатлантичних інтеграційних орієнтирів країни. Платформою таких компромісів стали національні інтереси країни, що дозволяли як лівим, так і правим партіям долати ідеологічні упередження заради досягнення державницьких цілей, стримувати негативні тенденції (популізм, євроскептицизм) та досягати цілей, які відповідали національним, безпековим потребам і прогресу країни.

РОЗДІЛ 3. ПАРЛАМЕНТСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

3.1. Парламентські об'єднання як суб'єкти реалізації суспільно-політичних зв'язків

Аналіз специфіки та політико-правових засад функціонування парламентських об'єднань в Україні об'єктивно передбачає формування загального наукового уявлення про політичні об'єднання, їх місця в системі реалізації суспільно-політичних зв'язків як виміру демократичних суспільств. Враховуючи складність суспільно-політичних зв'язків, що характеризують політичні процеси сучасних демократій, можна стверджувати, що політичні об'єднання – не прості формування залучених до політичної, зокрема, парламентської діяльності суб'єктів, а багатофункціональні, багатоцільові, багатосуб'єктні утворення, що відрізняються специфічним функціональним спрямуванням. У найбільш загальних вимірах науковці виокремлюють, як правило, два основних види таких об'єднань та утворень Це:

- політичні партії, які створюються на основі об'єднання активних громадян для виконання статутної діяльності;
- парламент і його органи (парламентські комітети, парламентська коаліція/більшість, парламентська опозиція / меншість), які об'єднують парламентарів для виконання легітимних програмних завдань.

Ці суб'єкти політичної діяльності є головними у формуванні політики держави з демократичною формою правління – коли парламенти формуються політичними партіями; коаліційні уряди – парламентами; політичні партії – політично зрілими громадянами.

Зв'язок громадян з державними структурами через політичні об'єднання є, власне, одним з головних принципів демократії, тоді як демократична система правління розглядається в якості найбільш поширеною і прогресивною формою організації сучасних країн. Стосовно статистичних даних розвитку демократії, у світі на сьогодні 167 країн щорічно беруть участь у міжнародному рейтингу з визначення Індексу демократії. Це свідчить про популярність саме такого напрямку розвитку держав. На цьому наголошували і наголошують провідні дослідники демократії – Ф.Фукуяма, С.Хантінгтон, А.Етціоні, Ф.Закарія, Е.Тоффлер та інші.

Френсіс Фукуяма, зокрема, ще на початку постбіполярного світу по закінченні холодної війни стверджував у роботі «Кінець історії та остання людина» (1992), що ліберальна демократія була і залишатиметься тріумфальною формою правління, яка не має альтернативи. Дослідник зазначав, що з усіх видів режимів, які виникали у світовій історії, лише демократія дійшла незмінною до наших днів і відносив до демократичних країн ті, що надають людям право обирати свій уряд шляхом виборів, які є регулярними, таємними, багатопартійними на засадах загального і рівного виборчого права для дорослих. А також вважає, що «демократія – це право усіх без виключення громадян бути носієм політичної влади, тобто право всіх громадян обирати, бути обраними та брати участь в політиці» [66, с 45].

Зрозуміло, що в основі даного твердження – рівність політичних прав при спроможності і прагненні громадян до участі в політиці. Зворотною стороною зазначеного є ідея розвинутого громадянського суспільства з гарантованими правами представників суспільства щодо впливу на процес прийняття політичних рішень.

Показово, що аналізуючи стан сучасної демократії в Україні на міжнародній конференції, яку організував на початку 2023 року Український

науковий інститут Гарвардського університету, Ф. Фукуяма спеціально акцентував на важливості розвитку громадянського суспільства, додаючи до цього чинника (серед «трьох уроків» демократичної трансформації країни) добре державне врядування та боротьбу з корупцією [67]. Таке поєднання не є випадковим, адже розвинуте громадянське суспільство – ключова умова демократичного врядування. Саме наявність громадянського суспільства суттєво полегшує захист, по-перше, індивідуальних і громадських інтересів громадян, по-друге, стримує узурпацію влади, по-третє, забезпечує підзвітність влади суспільству.

Зазначені підходи відображають практику становлення демократії в багатьох країнах, і саме це уможлиблює аналіз розвитку демократії і рівня політичної участі в Україні.

Так, на сьогодні Україна тільки перебуває на шляху досягнення визначених завдань. Аналізуючи стан демократії в Україні, вчені фіксують його перебування, принаймні впродовж останнього десятиліття, на перехідному етапі, тобто – між «проблемними демократіями» і «авторитарними режимами». За даними британського центру The Economist Intelligence Unit за 2020 рік, Україна посіла за рівнем демократії 79 місце зі 167 країн з Індексом демократії, який має показник 5,81, що відповідає «гібридному режиму». РФ (124 місце) і Білорусь (148 місце) були визначені як країни з «авторитарним режимом»; Словаччина (47), Польща (50), Угорщина (55), Румунія (62) – як країни з «небездоганною» демократією.

В цілому з 2014 року по 2020 рік Україна піднялася з 92 на 79 місце в рейтингу демократії [89]. Такий «стрибок» відбувся завдяки належно проведеним виборам у 2019 році і мирному переходу влади, хоча показники демократії показують скоріше тенденцію, а не характер демократичних змін.

Статус країни з «гібридною демократією» характеризує наявність низьких рівнів участі громадян у виборах, політичних процесах і функціонуванні уряду.

Недостатньою також залишався рівень політичної культури та політичного плюралізму у вимірі впливів суспільства на урядові структури, не зважаючи на те, що станом на початок 2020 року в Україні зареєстровано близько 50 тис. громадських формувань. Серед них – 66% становлять місцеві, всеукраїнські та міжнародні громадські організації, 0,3% – політичні партії, 31% – місцеві, всеукраїнські та міжнародні благодійні організації.

На останніх виборах до ВР України у 2019 році брали участь 22 політичних партій, 5 з яких стали парламентськими і які сформували відповідну кількість парламентських фракцій і груп [88]. В цілому станом на початок 2021 року зареєстровано 365 політичних партій [86]. Однак наявність такої кількості громадських організацій і політичних партій не сприяли швидкому розвитку демократичних інститутів, таких як свобода слова, виборність, гласність, рівноправність, розподіл влади.

Однією з проблем, на наш погляд, є недостатній рівень спроможності осіб, що формують представництво суспільства на державному (зокрема, парламентському) рівні, реалізовувати мету своєї діяльності – служіння інтересам громадян, і, головним чином, через обмежену спроможність політичних об'єднань, шляхом яких здійснюється представництво, реалізовувати свої функції. В основі даного феномену – як суперечливість процесу становлення демократії в Україні, що відбивається на суперечливості процесу формування і функціонування політичних об'єднань, так і нечітке усвідомлення суб'єктами політичних об'єднань особливостей їх діяльності на державному рівні в конкретно-історичних умовах розвитку України. Враховуючи зазначене, науково доцільним є характеристика функціонального спрямування політичних об'єднань, зокрема, тих, що діють у вітчизняному парламенті; визначення форм і методів їх взаємодії задля вдосконалення функціонування в державі і забезпечення реалізації політики консолідованої демократії. У колі спеціальної

уваги – визначення об'єктивно-суб'єктивна детермінація об'єднань як представницьких структур на парламентському рівні; мети об'єднань з точки зору реалізації суспільно-політичних зв'язків на рівні громадяни – парламент; визначення заходів, спрямованих на узгодження рішень, які виникають внаслідок максимального включення до їх обговорення всіх учасників суспільно-політичного процесу через забезпечення їх активності.

Так, суб'єктами об'єднання у політичних партіях є члени партії, які є активними громадянами і які мають власні політичні переконання; у парламенті – це парламентські фракції, парламентські комітети, парламентська коаліція, парламентська опозиція. У цих об'єднаннях член політичної партії виступає ключовою фігурою, ключовим політичним гравцем, який перебуває одночасно у декількох структурах взаємодії, зокрема таких, як:

- член партії – політичний лідер;
- член парламентської партії – керівник чи член парламентського комітету, коаліції, опозиції, фракції;
- член парламентської фракції – член парламенту.

У зазначених структурах, парламентар, як член політичної партії, повинен:

- демонструвати глибокі переконання щодо правильності позицій власної політичної партії;
- мати достатній досвід роботи у сфері задоволення інтересів громадян держави;
- вміти дотримуватись консенсусу [75].

Щодо політичних партій, то вони є найбільш дієвим каналом формування суспільних, загальнонародних інтересів та найбільш дієвим учасником державотворчого процесу. Вони репрезентують інтереси і потреби певних соціальних прошарків суспільства і сил, а також визначають пріоритетний

вектор стратегії розвитку держави і суспільства, несуть відповідальність за їх подальшу реалізацію.

Однозначно, політична партія – це політична організація, яка об'єднує на добровільних засадах людей зі спільними інтересами з метою оволодіння політичною владою та здійснення державного керівництва країною [76 - 77].

Мета кожної політичної партії визначена Законом України «Про політичні партії в Україні» [45], яка встановлюється її установчим з'їздом (конференцією, зборами) – (ст.10) та спрямовується на формування і вираження політичної волі громадян щодо їх участі у виборах й інших політичних заходах (ст.2). При цьому важливою є саме політична воля громадян, яка є складною в реалізації і зумовлює поліваріантні прояви в суспільно-політичній практиці.

«У західній політичній традиції політична воля – це, передусім, інструмент трансформації владних структур, які часто виступають ресурсом зловживання та ігнорування суспільних інтересів» [85, с. 273].

«Водночас, належний рівень політичної культури суспільства, зумовлює сукупність внутрішніх якостей і стану соціуму як політичного суб'єкта, що уможливорює послідовну реалізацію поставлених цілей у політичній сфері» [85, с. 273-274].

Отже, саме свідоме включення особистості в діяльність політичних інститутів, найбільш показовим прикладом яких є політичні партії, може характеризувати її активну участь у подальшому в інших політичних об'єднаннях, у т.ч. й парламентських. Саме це засвідчує її свідоме сприйняття засадничих ідей політичної партії, які відображають її конкретний життєвий досвід, традиції, культуру, цінності. Саме свідоме визнання конкретної ідеології політичної партії лежить в основі добровільного об'єднання.

Щодо другої позиції, то вона стосується участі політичної партії у виборах й інших політичних заходах суспільства. Статистична реальність України у

цьому відношенні така, що з 349 зареєстрованих на 2019 рік політичних партій участь у парламентських виборах брали 22 партії, тобто тільки 6,3% з відповідних політичних формувань. До цього кола партій відносились структури, які змогли досягти достатньо високого рівня електоральної активності різними заходами національного рівня, до яких відносять публічні акції (за і проти), національні або міжрегіональні ініціативи (проекти, програми тощо), великі партійні заходи національного або міжрегіонального рівня (форуми, з'їзди, наради, лекції, програмні засідання керівних органів тощо).

Втім важливим питанням у контексті аналізу діяльності політичних партій в Україні залишається рівень довіри до них населення, яка, попри велику кількість політичних сил, перебуває на дуже низькому рівні. Згідно з дослідженням, проведеним соціологічною службою Центру Разумкова з 22 лютого по 1 березня 2023 року, 63,3% респондентів висловили недовіру політичним партіям [228]. При цьому, за результатами соціологічного опитування, що проводилося Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічною службою Центру Разумкова з 5 по 12 серпня 2022 року політичним партіям не довіряло 55% українців [229].

Тобто, тенденція погіршення ставлення до політичних партій є цілком очевидною.

До загальних причин подібної ситуації слід віднести організаційну неспроможність та слабку інституціоналізованість вітчизняних партій, їх тісний зв'язок впродовж тривалого часу з інтересами фінансово-промислових (де-факто олігархічних) груп, активне використання адмінресурсу під час виборчих кампаній, непрозорість партійного фінансування, «купівлю партій» тощо.

«Як наслідок, для України достатньо довгий час ключовими тенденціями партійного будівництва були феномен швидкої–одноразової–штучної–гібридної партії, порушення партіями законодавства, принаймні у частині щодо

всеукраїнського масштабу діяльності та функціонування політсил, ворожих українській державності» [230, с. 42].

Аналітики також акцентують на наступних негативних тенденціях, які звужують суспільно-політичні зв'язки між партіями і громадянами, а за цим – й довіру громадян до політичних структур. Це:

- нездатність партій налагодити ефективну організаційну роботу на місцях, здійснювати координацію між центральним керівним органом партії та місцевими осередками. Зокрема, результати дослідження політичних партій свідчать, що у 2014 – 2019 роках лише кілька партій проводили ґрунтовну політичну роботу;

- недостатня увага більшості політичних партій щодо розробки програмно-проблемних пропозицій. Дана тенденція є особливо характерною для позапарламентських партій, що знижує їх можливість реалізовувати суспільно-політичні зв'язки;

- обмеженість фінансової підтримки значної кількості політичних партій (насамперед, позапарламентських), що утворює значні перешкоди їх включення в активний політичний процес [87].

Загалом, як визнають дослідники, партійне будівництво в Україні є непрозорим процесом, який недостатньо контролюється державою і не завжди співпадає із суспільними потребами та інтересами [87]. З іншої сторони, об'єктивною реальністю є обмеження з боку держави діяльності тих політичних об'єднань, які можуть складати опозицію до діючої влади. Чинне законодавство України про політичні партії визначає їхні права і гарантії (ст.12), серед яких є гарантія щодо свободи опозиційної діяльності, у тому числі:

- можливість публічно висловлювати власну позицію з питань державного і суспільного життя [45];

– брати активну участь в обговоренні та оприлюдненні критичної оцінки дій і рішень органів влади, використовуючи для цього державні і недержавні медіа, дозволені чинним законодавством [45];

– вносити до ОДВ та ОМС пропозиції, які є обов’язковими для розгляду в установленому законом порядку [45].

Втім зазначені положення мають загальний характер, які, без додаткового нормативно-правового врегулювання, не можуть стати достатньою гарантією опозиційної діяльності політичних об’єднань, що виборюють право формування державних, зокрема, парламентських структур. Відповідно до цього недостатньо врегульованим є й статус безпосередньо парламентських об’єднань, які формують партійно-політичне структурування парламенту згідно політичної платформи «своїх» партій.

Так, попри Висновки Конституційного Суду України [44], де пропонувалося доповнити статтю 82 Конституції України положенням про повноваження парламентської (депутатської) більшості та внесення гарантій функціонування парламентської (депутатської) меншості, відповідні зміни не були реалізовані. Тому і у Законі України [39] не йдеться про парламентську опозицію та парламентську коаліцію. Хоча положення про парламентську коаліцію знаходять відображення в Конституції України і відповідному рішенні Конституційного Суду України. А саме, мова йде про порядок утворення коаліції, її значення в аспекті легітимізації діяльності парламенту. Однак чіткої регламентації повноважень і обмежень даного типу об’єднання не існує.

Так, відсутність чітких політико-правових положень про коаліції депутатських фракцій і груп суттєво ускладнили процеси модернізації нашої країни у напрямі демократії через встановлення суспільно-політичних зв’язків між суспільством і парламентом. З іншої сторони, саме підтримка відповідних

зв'язків набула особливого значення для дієвого функціонування парламенту, що має узагальнювати і зводити до консенсусу суспільні інтереси.

Питанням водночас залишається процес узгодження позицій різних політичних сил на рівні парламенту, для досягнення яких парламентарі як члени політичних (парламентських) партій повинні ґрунтувати власну політичну діяльність на засадах ідей консолідованої демократії.

Це означає – створення умов для дотримання «єдиних правил гри» (the only game in town) [69 - 70]. Науковцями встановлено, що це досягається трьома шляхами:

- перший – поведінка (ніхто не може робити спроби досягнути своєї мети антидемократичним шляхом);
- другий – орієнтація (більшість у суспільстві орієнтована на вирішення соціальних проблем виключно у рамках демократичних процедур та інститутів);
- третій – якість конфліктів (конфлікти на рівні уряд-опозиція вирішується лише на основі усталених правових норм, законів, конституцій) [73].

Вважаємо, що для досягнення консенсусу у різних політичних об'єднаннях (політична партія, парламентська коаліція, парламентська опозиція) необхідно кожному її учаснику оволодіти цими практиками. Їх потрібно до цього готувати. Адже, «демократія є консолідованою, коли вибори та інші демократичні процедури розглядаються усіма основними політичними силами як єдиний спосіб приходу до влади у перспективі» [71, р. 69-71], а підготовка лідерів для демократії і дотримання її цінностей, набуває свого значення в умовах глобальних змін [231].

Утім важливим залишається співвідношення уявлень про консолідовану демократію як єдиних правил гри і особистої позиції кожного окремого парламентаря. У колі обговорення – питання імперативного або вільного мандату відповідно до існуючих практик парламентської діяльності в різних країнах.

Імперативний мандат – це інститут політичної та правової відповідальності депутата за власну діяльність перед виборцями і партією, а також право відкликати депутата за умову, якщо він не виконує їхньої волі, або прямо порушує пункти своєї передвиборчої програми. Однак, як правило, в сучасних сталих демократіях і демократіях, що перебувають на стадії становлення, превалює вільний мандат, що передбачає відповідальність кожного парламентаря за загальні суспільні інтереси та досягнення компромісу загальнодержавного рівня в реалізації законодавчої діяльності. Втім, маючи вільний мандат депутата, кожний член політичного об'єднання, демонструє й власне ставлення до політичної ситуації, яка визначена порядком денним і тим самим демонструє так зване «коаліційне мистецтво». В теорії коаліцій це пояснюється тим, що саме така коаліційна політика стає вершиною політичного мистецтва і використовує основи теорій ігор, що відображають, в свою чергу, спроможність парламентаря діяти відповідно ситуативним і стратегічним імперативам коаліційного об'єднання [78]. Таке мистецтво полягає в тому, щоб депутат, якого обирає народ, не тільки був добре підготовлений до виконання коаліційної дії, а й володів спеціально сформованою коаліційною компетентністю, яка сприяє забезпеченню консенсусу (порозумінню) між різними політичними силами та високим рівнем моральної відповідальності [232].

Слід зазначити, що фундаментальні основи цієї теорії були закладені двома американськими дослідниками Дж. Ньюманом і О. Моргенштерном в роботі «Теорія ігрової та економічної поведінки» (1944 р.). Робота початково використовувалась в галузі прикладної математики, однак, згодом її положення почали використовуватись в політичній науці при аналізові процесу створення і функціонування коаліції. Головною ідеєю тут для представників політичної думки стало те, що політичні партії у політичній боротьбі, як правило, керуються суто прагматичними мотивами.

Та, водночас, серед думок авторів – напрацювання з приводу коаліцій як об'єднань, що можуть набувати різних проявів відповідно до структури та тенденцій форматування. Відповідно до визначення авторів, коаліція – це оптимальне рішення у грі з нульовою сумою, n -числом учасників. Виграшною вважається коаліція, якщо її учасники отримують увесь прибуток, тобто представництво в урядових структурах; при цьому розмір цього прибутку не змінюється при входженні до коаліції нових членів. Коаліція вважається програшною, якщо її учасники не можуть покращити свій стан ані своїми зусиллями, ані шляхом утворення коаліції з тих, хто програв. Відповідно найбільш раціональною стратегією для акторів у такій грі – це сформувавши коаліцію, яка виграє. Дана стратегія виявиться оптимальною, якщо актор, дізнавшись про стратегію, обрану іншими учасниками, не виявляє бажання змінювати свою стратегію. Таким чином, протиборство з n -учасниками перетворюється у гру з двома учасниками: одна коаліція виграє, інша програє.

Одним із найбільш важливих положень цієї теорії є висновок про те, що оптимальним для учасників є формування мінімальних виграшних коаліцій і що найменш виграшною є, як правило, та коаліція, яка втрачає свій «виграшний статус», тобто, якщо з її складу виходить хоча б один учасник [80; 84].

Цю теорію вподальшому розвинув у своїх наукових пошуках У. Райкер, який стверджував, що в іграх з нульовою сумою і з n -числом учасників раціональні актори будуть утворювати коаліції виключно оптимального розміру, тобто «мінімальні виграшні коаліції» або «коаліції мініимального розміру». Принагідно політичного (парламентського) процесу

Так, партії як політичні суб'єкти парламенту, на думку У. Райкера, прагнуть обирати такі конфігурації коаліцій, які відповідають критерію найменшої загальної ваги. Такі конфігурації передбачають максимально великий прибуток для учасників, тобто збільшення власної влади. В умовах парламентаризму – це

участь в уряді, а збільшення влади ідентично збільшенню урядових постів. Допускаючи в коаліцію невелику партію, основні партнери скорочують власне представництво в уряді. Тому участь невеликих партій є прийнятною для них тільки тоді, коли без цього вони не здатні утворити парламентську більшість.

Отже, принцип мінімального розміру коаліції, за Райкером, полягає в тому, що чим більша за розміром коаліція, тим менша доля влади припадає на кожного її учасника. При цьому він визнавав, що не завжди можуть бути створені такі умови і зазначив чотири основні передумови для створення будь-якої коаліції. Це: представлення двох і більше учасників або груп учасників; всі коаліційні ігри мають статус гри з нульовою сумою; всі гравці повинні мати уявлення про дії інших гравців; всі ігроки завжди діють раціонально [79 – 80].

Так, за позицією дослідника, збереження зазначених умов або іншими словами, спроможність їх формувати з боку парламентарів є важливою передумовою формування і збереження коаліції. Для кожного члена політичної партії, парламентської фракції, парламентської коаліції чи опозиції ця компетентність є базовою. Втім для парламенту в цілому як складного механізму, представленого як політичними, так і адміністративними утвореннями, цього недостатньо. Важливим є підтримка не тільки системної єдності, а й високого рівня професійної компетентності парламенту для реалізації покладених на нього функцій. Основоположними принципами формування парламентських комітетів як адміністративних структур, зокрема, вважається не тільки збереження пропорційного партійного представництва, а й професійної компетентності його членів у конкретній галузі господарства.

Основними функціями парламентських комітетів, згідно чинного законодавства, визначено:

- підготовку до парламентських слухань;

- підготовчу роботу для призначення, звільнення, затвердження та надання згоди на призначення посадових осіб ВР України;
- звітування перед громадськістю;
- опублікування звіту в газеті «Голос України» [47].

Втім, це перелік суто формальних повноважень при тому, що значна частина роботи парламенту стосовно підготовки законопроектів до розгляду відбувається саме в комітетах.

Водночас комітет, хоча й є меншою політичною одиницею, яка повністю віддзеркалює політичну конфігурацію парламенту та професійну підготовку її складу, може проводити глибокий аналіз законопроектів за певною сферою, яка закріплена за комітетом, а також набагато оперативніше приймати рішення. Це зумовлює й певну автономність комітетів, які, поряд з регламентом й відповідним законодавством, мають повноваження самостійно регулювати свої власні процедури в межах мандату парламенту в цілому [47].

Іншим важливим аспектом професіоналізації комітетів як суб'єктів парламенту є їх відповідальність за рівень підготовки рішень, які формують загальностратегічні орієнтири держави. Однак в умовах загального ускладнення і підвищення комплексності проблем, з якими доводиться мати справу парламенту, ускладнюється і процес вироблення політики. В результаті очевидною є тенденція щодо посилення ролі уряду в підготовці законопроектів, підвищення ролі комітетів у роботі парламенту [82].

Зазначене об'єктивно зумовлює, своєю чергою, й посилення співпраці на рівні комітетів між урядом та коаліцією. Водночас, не зважаючи на пріоритетне право парламентської коаліції у забезпеченні зв'язків між урядом і парламентом, продовжуються дискусії й щодо законодавчого закріплення права меншості [74].

На сьогодні більшість політиків і науковців схиляються до необхідності формування від опозиції керівництва кількох ключових комітетів. На

підтвердження цієї позиції – досвід багатьох демократій, зокрема, традиція головування представника опозиції у бюджетному комітеті Бундестагу Німеччини [10; 81].

Зрозуміло, що мова може йти про демократичну меншість, яка функціонує у вимірі загальнонаціональних (а не вузькостанових чи олігархічних інтересів) та реалізує конструктивну позицію по відношенню до правлячої більшості. За цих обставин опозиція перетворюється на дієвого й впливового актора парламентського процесу. Так, замість поширеного розуміння опозиції як критика влади та фактично ворога коаліцій, більш популярним на сьогодні є підхід, відповідно до якого опозиція є скоріше союзником, який допомагає підтримувати необхідну рівновагу в парламенті. Крім того підтримка балансу сил у парламенті допомагає приймати рішення, які задовольняють максимальне коло виборців, а, отже, сприяє підтримці на належному рівні суспільно-політичних зв'язків між громадянами і парламентом.

Права опозиції в демократичному суспільстві поступово розширюються, оскільки одна з головних ознак опозиційності – це її тимчасовість, тобто спроможність після чергових виборів посісти місце правлячої коаліції. Так, конструктивне співвідношення коаліцій більшості і меншості в парламенті, а також змінюваність їх статусу за умов пошуку політичними елітами найбільш раціональних підходів до розвитку суспільства – показовий елемент консолідованої демократії. Адже демократія вважається консолідованою (незворотною) за умови, я на це наголошують науковці, коли «партія демократизаторів» передає владу після поразки на виборах, а потім повертається до влади у наступному електоральному циклі. Таким чином, у країні існують як мінімум дві політичні сили, які виборюють і віддають владу згідно демократичних правил [68].

Одним з прихильників такої позиції є відомий американський теоретик С. Хантінгтон, який розглядає сутнісний вимір демократії у двох аспектах – як «змагальність та участь». Крім того демократія, за Хантінгтоном, передбачає «існування громадянських і політичних свобод слова, друку, зборів та організацій, необхідних для політичних дебатів та проведення виборчих кампаній» [68, р. 7].

Останнє посідає у роздумах теоретика особливо важливе місце, враховуючи, що вагомою ознакою відсутності демократичної консолідації є недотримання основних принципів демократичних виборів – справедливості, рівності, альтернативності. Оскільки шлях до консолідованої демократії, на його думку, полягає в ослабленні вертикальних зв'язків у суспільній взаємодії та реформуванні політичної системи [72].

В умовах конституційної демократії коаліція й опозиція разом виконують властиві їм функції:

- більшість - втілює стратегію суспільного розвитку;
- меншість – здійснює контроль за дотриманням прав і свобод.

Залежно від того, як змінюється легітимність та ефективність кожної із сторін, змінюються і їхні владні повноваження. Як правило, ті, що представляли більшість, стають меншістю, а меншість – публічною владою в державі [232].

Як висновок зазначимо, що всі політичні об'єднання формуються на засадах добровільності та на основі спільних чи близьких цінностей. Відмінними в них є цілі об'єднання, тобто те, до чого прагнуть, чого вони намагаються досягти. Їх суб'єктність визначається різновидами діяльності у парламенті – парламентські політичні (фракції, коаліція, опозиція) або адміністративні (комітети) об'єднання. Різноманітність цілей політичних об'єднань у парламенті пов'язана з їхніми функціями і повноваженнями. Однак всі вони ґрунтують свою діяльність, посилаючись на ціль політичної партії, яка чітко сформульована

чинним законодавством України і передбачає сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, забезпеченню їх участі у виборах та інших політичних заходах.

Вищезазначені особливості вимагають пошук напрямів та механізмів удосконалення партійного представництва у ВР України. Що передусім треба зробити для того, аби політичні партії більш ефективно представляли інтереси різноманітних суспільних груп на рівні парламенту та, у кінцевому підсумку, сприяли якісному виконанню основних функцій, покладених на вищий законодавчий орган країни?

По-перше, слід продовжити реформу виборчої системи у напрямку зростання ролі регіональних виборчих округів (у нинішньому форматі – територіальних списків). Це змусить партії активно розвивати місцеві та регіональні структури, бути в курсі проблем та потреб територіальних громад, активно комунікувати з виборцями. Останні, у свою чергу, отримають додаткові важелі впливу та контролю над народними депутатами, що в цілому покращить систему представництва на рівні парламенту.

По-друге, необхідно удосконалити чинне законодавство у сфері забезпечення діяльності політичних об'єднань усіх видів як передумови їх програмно-проблемної ефективності та електоральної активності. Це передбачає:

- законодавче забезпечення процедур внутрішньопартійної демократії (зокрема, відкритість конференцій та зборів партійних організацій на різних рівнях);
- подальшу децентралізацію партій (суттєво підвищення значення місцевих партійних осередків);
- впровадження механізмів підвищення лояльності до партій з боку їх парламентських представників, що унеможливить проведення ними політики,

яка суперечить ключовим ціннісно-ідеологічним позиціям партії (при формальному збереженні «вільного мандату»);

- розробку та впровадження фандрайзингової політики партій;
- обов'язковість роботи зі стратегування та планування з метою представлення суспільству реальної комплексної програми дій, а також механізмів її втілення на практиці (зокрема, підвищення вимог до програм політичних партій тощо).

По-третє, слід удосконалити механізми державного фінансування політичних партій. Зокрема, чітко визначити:

- межі приватного фінансування (у тому числі, чітко визначити перелік суб'єктів, які не зможуть цього робити);
- порядок і терміни надання фінансової звітності (наприклад, щоквартально);
- механізми зменшення надмірного впливу «спонсорів» партії на прийняття стратегічних рішень без прямої участі у партійній діяльності.

Водночас досягненню зазначених цілей політичної партії сприяють:

- а) розвиток компетентності її членів, зокрема: професійної – для перебування у складі парламентського комітету; коаліційної – для перебування у складі парламентської коаліції, поведінкової та ціннісно-орієнтованої – для реалізації ідей консолідованої демократії та ідей служіння громадянам держави;
- б) удосконалення чинного законодавства у сфері забезпечення діяльності політичних об'єднань усіх видів як передумови їх програмно-проблемної ефективності і електоральної активності.

Важливими є розвідки й щодо інституційного розвитку політичних об'єднань в Україні, визначення результативності їх діяльності, наукове обґрунтування критеріїв міцності політичних об'єднань, розвитку принципів консолідованої демократії в парламентській діяльності.

3.2. Парламентські об'єднання як структурні утворення депутатського корпусу Верховної Ради України VIII і IX скликання: порівняльний аналіз тенденцій формування і політичної взаємодії.

Партійно-політична фрагментація, характерна для демократичних країн, знаходить своє відображення й на структурній характеристиці депутатського корпусу законодавчих і представницьких органів демократичних країн – парламентів. Водночас, після отримання мандата народного депутата, очікуваним є прагнення переважної більшості народних обранців об'єднати свої зусилля заради досягнення спільної мети. Спроби організуватись, як правило, зумовлюють формування різноманітних депутатських об'єднань.

Характеристика парламентів, як колегіальних органів державної влади, передбачає розгляд їх структурних елементів, таких як парламентські фракції та парламентські групи, керівні органи парламенту, парламентські комісії і комітети.

У більш широкому розумінні науковці беруть до уваги й формування та дію парламентських коаліцій, під якими розуміють коаліційну парламентську більшість чи коаліційну парламентську меншість, діючих у парламенті політичних сил.

Важливо відзначити, що на сьогодні регулювання діяльності депутатських об'єднань у ВР України та участі парламентарів у їх роботі здійснюється відповідними нормативно-правовими актами [63]. Ці акти, як справедливо зазначається в науковій літературі, не повною мірою відображають цілісну концепцію структурної організації парламенту, що призводить до деяких суперечностей у правовому регулюванні практичної діяльності депутатських об'єднань. Разом із тим, мова може йти про певні базові підходи сприйняття процесу, що формує методологічні засади розуміння проблеми утворення й функціонування депутатських об'єднань із виявленням перспектив їх

вдосконалення на засадах практики ВР України двох останніх (тобто VIII і IX) каденцій її скликання. Увага саме до зазначеного етапу структурного функціонування ВР України не є випадковою з урахуванням відновлення 2014 р. це стосується, зокрема Революції Гідності та положень Конституції України 2004 року, які повернули систему правління в державі до парламентсько-президентської, відповідного Закону [41]. Це надало нової актуальності питанням формування та діяльності парламентських об'єднань, як виразників загальної спроможності ВР України діяти у вимірі активного актора політичного процесу.

Так, за результатами парламентських виборів в жовтні 2014 р. структурування ВР України набуло наступного вигляду відповідно до складу пропорційної частини депутатів, що сформували фракційні утворення (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Фракційне структурування ВР України (жовтень 2014 р.)

Партія	% голосів	депутати
Народний фронт	22,14	64
Блок Петра Порошенка	21,82	63
Об'єднання «Самопоміч»	10,97	32
Опозиційний блок	9,42	27
Радикальна партія Олега Ляшка	7,44	22
ВО «Батьківщина»	5,68	17
Загалом		225

Джерело: авторська розробка на основі [191].

Як бачимо з табл. 3.1, разом зазначені політичні сили набрали близько 77,47% голосів, у той час як інші політичні партії не змогли набрати «прохідні» 5%. У свою чергу в мажоритарних округах перемогли представники партій ВО «Свобода» (6),

«Воля», ВАО «Заступ», «Правий сектор», «Сильна Україна» (по 1); на проміжних виборах – «Українське об'єднання патріотів – УКРОП» (2), «Наш край» (1).

З 27 листопада 2014 року ЦВК визнала обраними 421 депутата, пізніше – 18 листопада і 15 грудня – ще по одному депутату. Відповідно повноваження більшості народних депутатів України почалися з моменту складення присяги – 27 листопада 2014 року [191].

На посаду Голови ВРУ на етапі 2014 – 2019 рр. послідовно обирались Гройсман В. Б. (27.11.2014 – 14.04.2016, Блок Петра Порошенка) і Парубій А. В. (14.04.2016 – 29.08.2019, Народний фронт). Функції 1-го заступника Голови виконували Парубій А. В. (4.12.2014 – 14.04.2016, Народний фронт) і Геращенко І. В. (14.04.2016 – 29.08.2019, Блок Петра Порошенка); Заступника Голови – Сироїд О. І. (4.12.2014 – 29.08.2019).

На час закінчення повноважень у ВР України налічувалося 422 депутати, які входили до 8 офіційно зареєстрованих депутатських фракцій і груп:

Фракція партії «Блок Петра Порошенка» – 127 депутатів

Фракція політичної партії «Народний фронт» – 79

Фракція політичної партії «Опозиційний блок» – 39

Фракція політичної партії «Об'єднання “Самопоміч”» – 25

Група «Партія відродження» – 25

Фракція Радикальної партії Олега Ляшка – 21

Фракція всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» – 21

Група «Воля народу» – 17

Позафракційні – 68 [191].

Зазначимо, що принципи інституціоналізації парламентських об'єднань визначалися ст. 58 Регламенту ВР України [39], якою встановлювалось, що депутатські фракції формуються з числа народних депутатів, обраних за

виборчими списками політичних партій, а також з числа народних депутатів, які були висунуті політичною партією в одномандатних виборчих округах.

Разом із тим, під час формування депутатської фракції до її складу – але за умови додержання засад діяльності такої фракції – могли увійти народні депутати, які були обрані в одномандатних виборчих округах, як самовисуванці, або народні депутати, які були висунуті політичною партією, що за результатами виборів не взяла участь у розподілі депутатських мандатів [39].

У свою чергу, народний депутат, який не увійшов до складу депутатської фракції, навіть після її розпуску, набував статусу позафракційного (ст. 59.), який міг у подальшому входити до складу іншої депутатських фракцій або об'єднуватися у іншою депутатською групою народних депутатів [39].

Додамо, що від 4 грудня 2014 року почали утворюватись та діяти впродовж каденції парламенту VIII скликання й неформальні, головним чином, міжфракційні групи, орієнтовані на підготовку рішень з конкретизованих сфер діяльності відповідно до професійної або регіональної приналежності народних депутатів [191; 192]. Загалом у ВР України VIII скликання налічувалося 138 міжфракційних об'єднань. Найбільше число депутатів входило до об'єднання «За тверезе майбутнє» – 70 осіб; найменше – до «України спортивної» – 8 осіб.

Аналізуючи кількісний склад парламентських об'єднань ВР України VIII скликання, з'ясовано, що друге місце посідало об'єднання «За права споживачів енергетики» (68 осіб); у першу п'ятірку увійшли об'єднання – «За зв'язки з Європейським парламентом «Україна – Європейський Союз» (62 особи), «За дороги» (57 осіб), «За духовність, моральність та здоров'я України» (50 осіб), «Єврооптимісти» (23 особи), «Антипопулісти» (16 осіб), «Україна – космічна держава» (9 осіб), «Маємо право!» (4 особи), «Мажоритарники України» (6 осіб), «Запорізька Січ» (6 осіб), «Прозоре Євробачення» (7 осіб).

У ВР України VIII скликання налічувалося й багато об'єднань, утворених за територіальною ознакою. Наприклад, по 10 депутатів входили до об'єднань «Крим», «Буковина», «Вінничина», «За Житомирщину». Крім того 6 депутатів об'єднались навколо ідеї «За вільний Кавказ». Варто назвати і такі, по суті, регіональні об'єднання, як «Балтійсько-Чорноморська ініціатива «Міжмор'я» (12), за «Європейський Донбас» (7). До цього додавалися об'єднання зі спеціальним напрямом діяльності – За добудову національної дитячої спеціалізованої лікарні «Охматдит» (12 нардепів), «Або реально допомагати людям, або розпуститися!» (14), «Парламентарі за мир» (8) [192].

Варто додати до зазначеного (стосовно структурного складу парламенту VIII скликання), що на засадах обраного депутатського корпусу було сформовано 27 комітетів [56], партійно-політичне представництво в яких відповідало в цілому кількості депутатських мандатів від обраних політичних сил і утворювало (поряд з фракційним представництвом) достатньо функціональну орієнтованість парламенту на реалізацію проєвропейських демократичних реформ. Проблематичність, втім, діяльності ВР України зазначеного скликання, як показала практика, зумовлювалась не стільки характером партійного розподілу голосів в діючих суспільно-політичних і структурних об'єднаннях, скільки недостатнім рівнем спроможності діючих (переважно проєвропейських) політичних сил досягати і підтримувати консенсус в реалізації тих важливих суспільних проблем, які окреслились в Україні на етапі 2000-х і 2010- х років і по суті визначили характер суспільного вибуху, відомого як Революція Гідності, орієнтовану на поглиблення демократичних процесів в суспільстві, боротьбу з корупцією, подолання олігархату, протидію агресії РФ, пов'язану з окупацією Криму і частини східних регіонів країни.

Йдеться, насамперед, про суперечливість інституційного й політико-правового статусу парламентських коаліційних об'єднань у ВР України VIII скликання, що, з

урахуванням як загальноісторичних (від початку незалежності), так і конкретно-історичних (на етапі 2014 – 2019 рр.) тенденцій розвитку українського парламентаризму, ставало не тільки дестабілізуючим чинником у взаємовідносинах суб'єктів коаліційних об'єднань, а й чинником делегітимізації самих коаліційних об'єднань як проблемних питань функціонування Верховної Ради.

Так, наявність інституту парламентської коаліції, представленої парламентською більшістю та парламентською меншістю (опозицією), вважають одним з невід'ємних елементів сучасного парламентаризму демократичних суспільств. Втім, на відміну від Західних демократій, де формування, можливий розпуск і, в цілому, зміна, зокрема, правлячої коаліції відбувається за визначеними принципами відповідно сформованих реалій, навіть за умов формальної відсутності правового закріплення цих принципів у парламентському праві багатьох країн (як то у Великій Британії або Німеччині [182]), в Україні цей статус не набув своєї чіткої регламентації, враховуючи водночас існування певних правових засад його закріплення. В офіційному тлумаченні відповідних положень конституції України Конституційний Суд встановив, що фракційне структурування ВР України, а також формування коаліції депутатських фракцій мають бути обов'язковими умовами її повноважності українського парламенту [42; 182].

Втім, відсутність більш конкретизованих положень щодо цього у документах, що мали визначати принципові підходи формування і функціонування коаліції, зокрема, у Регламенті ВР України, створювало правові колізії, що давали можливість вільного тлумачення статусу і шляхів реалізації повноважень коаліції як передумови нестабільності процесу взаємодії його парламентських суб'єктів.

Саме це стало показовим елементом функціонування коаліції більшості в парламенті України VIII скликання, що знижувало спроможність ВР України цілеспрямовано діяти у вимірі назрілих проблем. Відзначимо в цьому плані, що провідна парламентська коаліція «Європейська Україна», будучи сформованою 27

листопада 2014 р з 5-ти парламентських фракцій – «Народний фронт», «Блок Петра Порошенка», «Самопоміч», «Радикальна партія Олега Ляшка», «Батьківщина» (окрім фракції «Опозиційний блок») налічувала початково (відповідно партійних списків) 302 народних депутата, що складало конституційну більшість від загального складу ВР України. Втім вже 1 вересня 2015 р. з коаліції вийшли представники «Радикальної партії Олега Ляшка» (що зменшило кількісний склад об'єднання до 281-ї особи), а в лютому 2016 р. – «Батьківщина» і «Самопоміч», що, по суті, означало припинення діяльності коаліції.

Показово водночас, що попри фактичну нелегітимність (фракції, що залишилися вірними об'єднанню – «Народний фронт» та «Блок Петра Порошенка») – не набирали разом навіть простої більшості у 226 голосів), існуюча коаліція як офіційна урядова більшість продовжувала функціонувати і навіть виявляла спроможність отримувати необхідну кількість голосів депутатів задля підтримки найбільш важливих законопроектів. Розглядаючи цю ситуацію, відомий український вчений В. Колух звертає увагу на суперечливі аспекти існуючого законодавства щодо парламентських коаліцій, які – відповідно рішення Конституційного суду України від 6 квітня 2010 р. – уможлилювали безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій окремих народних депутатів України [43; 182].

Слід визнати, що такі підходи піддавалися різкій критиці в колі правників і політологів, які – від самого моменту ухвалення відповідного рішення КСУ – вбачали в ньому прецедент суттєвої корекції конституційних норм щодо парламентського способу організації коаліції і формування уряду. Втім мова може йти у даному відношенні не тільки про інституціоналізацію коаліційного процесу поза норм правового поля, а й ствердження тенденції на примат політичної доцільності над верховенством права, коли прагнення провідних політичних фракцій зберегти свою роль та пріоритет в політичному процесі парламенту почав превалювати над принципом демократії в організації парламентської діяльності та

принципом консенсусного підходу до реалізації законотворчості з урахуванням позиції реальної більшості парламентських фракцій.

Зазначимо, що офіційне визнання нелегітимності урядової коаліції не виключало в принципі можливість втрати провідними фракціями (як представниками відповідних політичних партій) їх парламентського статусу за умов, коли нова коаліція не була б утворена, а парламент міг би бути розпущений. З іншої сторони, мова могла б іти щонайменше й про перехід провідних фракцій в опозицію та втрату ними реальних впливів на політичний процес за умов відсутності в парламентському праві України чіткого законодавчого закріплення статусу та функціональних повноважень коаліції меншості.

Так, одним з проблемних аспектів Верховної Ради України VIII скликання, як і всіх попередніх парламентів України періоду незалежності, залишалась недостатня правова врегульованість статусу опозиції в парламенті як чинника, який звужував демократичні тенденції парламентської діяльності та функціонування парламентських об'єднань.

Зауважимо в аспекті зазначеного, що наявність інституту парламентської опозиції як дієвого чинника системи стримування і противаг в політичному процесі визнається в якості невід'ємної складової представницької демократії [186]. Адже в умовах демократії парламентська опозиція, що дуже важливо, забезпечує не лише раціоналізацію політичної діяльності та критику влади, але й здійснює контроль за її діями, а також демонструє відкритість та альтернативність політико-управлінських рішень.

Для західних країн як стабільних демократій цей чинник знаходить свою реалізацію у двох вимірах – або на рівні безпосередньої інституціоналізації опозиції в системі державного механізму, що характеризує вестмінстерську (англосаксонську) модель організації влади і передбачає (на прикладі Великої Британії) формування опозицією власного тіньового кабінету для здійснення

конструктивної політичної боротьби та готовності, за умов зміни коаліції, фактично мінятися ролями з урядом; або на рівні загальноновизнаних традиції взаємодії опозиції і уряду як ознаки континентально-європейської моделі, що (на прикладі Німеччини) дає змогу опозиції приймати участь у розробці державно-управлінських рішень та контролювати діяльність органів публічної влади [189 – 190].

Мова може йти про гарантії опозиції через функціональність правової системи, як на прикладі Франції, де правовий статус опозиції визначається безпосередньо нормами Конституції Французької Республіки, Регламентом нижньої палати парламенту (Національних Зборів) та ін. [187]. Втім, щодо України, то, попри еволюційні підходи до проблеми коаліцій в парламентському праві після реформи 2004 р. та зростання уваги політиків до ролі опозиції в політичному процесі Верховної Ради України, її статус і повноваження на практиці не набули чітко визначених критеріїв.

Водночас, не можна повною мірою заперечувати наявність правових засад функціонування опозиції в парламенті країни. Сьогодні парламентська опозиція номінально має різні механізми впливу на публічну політику. Конституція України, зокрема, наголошує на праві депутатів (не менше за одну третину від конституційного складу ВР України) ініціювати питання про відповідальність Кабінету Міністрів України (ст. 87), що не обминає ролі в цьому коаліції або фракцій меншості. Опозиція, поряд з урядовою коаліцією, відповідно до Конституції, вповноважена здійснювати призначення на посади та звільнення з посад найвищих посадових осіб країни, включно з Прем'єр-міністром України (ст. 85) [37; 44].

При цьому згідно регламенту парламенту повинен відбуватися справедливий розподіл посад у комітетах ВР України між усіма фракціями і депутатськими групами – як опозиційними, так і провладними (залежно від їх фактичної кількості) [39]. Опозиція у ВР України традиційно могла претендувати на керівництво

ключовими парламентськими структурами. Також до квоти парламентської опозиції відносилася посада заступника Голови ВР України [183].

Водночас щодо реальної політичної практики, то зазначені підходи не набули в Україні стійкої тенденції, надаючи перевагу політичним, а не правовим вимірам у формуванні структур та розподілу впливів в парламенті. Черговим свідченням зазначеного став сформований склад ВР України VIII скликання, де всі ключові парламентські посади, разом із посадою віце-спікера, були розподілені лише між п'ятьма фракціями урядової більшості.

Окрім того, розподіл місць у керівництві комітетів у грудні 2014 року закінчився конфліктом між опозицією і коаліцією, коли парламентська опозиція не отримала керівних посад ні в одному з парламенських комітетів [188].

Констатуємо таким чином, що підходи коаліції до розподілу місць в комітетах ВР України суттєво відрізнялись від тих, що застосувались попередніми (більш консервативними за складом) парламентами. Для порівняння, у ВР VI скликання 10 комітетів очолювали представники опозиції, а у ВР VII скликання – 12 комітетів очолювала парламентська опозиція [178]. Більшість особливо значимих парламентських комітетів на цей час також були під повним контролем депутатських фракцій, які визначали себе як опозиційні [185].

Так, щодо угруповань меншості (представлених в парламенті VIII скликання «Опозиційним блоком», а також двома депутатськими групами, що не увійшли в коаліцію), то вони, в порушення попередніх традицій розподілу посад, як це слушно відмічається в літературі, фактично залишились «за бортом» парламентського життя [183]. Аргументами на користь цього підходу з боку парламентської більшості були факти, згідно яких багато опозиційних депутатів (особливо тих, хто представляв «Опозиційний блок») були безпосередньо причетні до політичної кризи в Україні. Такі оцінки відповідали реаліям часу, втім, щодо конкретизованого ставлення до опозиції, то рішення з обмеження

їхньої діяльності мали б знаходитись у сфері судової гілки влади, а не вирішуватись політичним шляхом в межах провідних фракцій як негативного прецеденту для майбутніх (у тому числі демократичних) коаліцій.

Зауважимо, що перебуваючи на чолі всіх комітетів парламенту, народні депутати від коаліції, на жаль, не надто проявили себе у справах соціального захисту населення, мобілізованих громадян, інвалідів, ветеранів. Також не приділили достанької уваги галузім освіти і культури. Це знаходило підтвердження як у відсутності вагомого законотворчого наробку у зазначених галузях, так і чисельною обмеженістю депутатів, залучених до відповідних комітетів з метою законотворчості.

Найменш «цікавими» для народних депутатів у ВР УІІІ-го скликання, станом на квітень 2015 року, виявились саме комітети із зазначених галузей [178; 194].

Іншою стороною політичного й організаційного превалювання урядової коаліції (представленої певними політичними силами Верховної Ради УІІІ скликання) ставало звуження можливостей колективної відповідальності фракцій парламенту за здійснювану ним законодавчу діяльність, а за цим – формування платформи популістської критики коаліції і уряду з боку деструктивної по суті опозиції, що формувала таким чином перспективи збереження нею своєї присутності в системі законодавчої влади на наступних парламентських виборах. У літературі наводяться приклади активних піар-акцій опозиції щодо політики урядових сил, які, будучи популістськими за своїм характером, формували негативний імідж влади в суспільстві відносно найбільш гострих соціальних проблем. Наприклад, під час процесу обговорення проекту державного бюджету на 2017 рік опозиція активно критикувала запропоновані урядом «недостатні» темпи підвищення мінімальної заробітної плати населення, фактично лобіюючи її збільшення майже вдвічі. Однак, як тільки КМУ підвищило мінімальну зарплату з 1 січня 2017 року, так опозиція зразу почала вимагати її чергового збільшення [183; 188].

Вищезазначені фактори в сукупності, пов'язані з неспроможністю правлячих фракцій коаліції утримати конструктивну більшість її складу, політичною й організаційною діяльністю на межі нігілізму правового поля при обмежених можливостях вирішення назрілих соціальних проблем, ставали платформою зниження довіри до парламенту з боку суспільства та втрати політичними партіями, що формували більшість ВР VIII скликання, переваги на чергових парламентських виборах 2019 р. Додатково – обмеженість тісних зв'язків парламентських партій з електоратом через віртуалізації їх діяльності, відсутність розгалужених партійних структур, ігнорування потреби в розробці орієнтованих на суспільство стратегій і партійних програм, вождизм як передумова зневіри громадян в потенціалі діючого керівництва, потреби у нових елітах, орієнтованих на реалізацію змін.

Саме це сформувало політичні позиції електорату на парламентських виборах 2019 р., які привели до системних змін парламентської партійно-політичної палітри та кардинальної ротації правлячої еліти.

Усього до ВР України IX скликання було обрано 424 депутати. Результатами виборів став вихід на політичну арену нової політичної сили – партії «Слуга народу», яка набрала абсолютну більшість, а саме 254 (43,16%) голосів.

Суттєво зменшилось представництво політичних сил, що мали пріоритет у парламенті VIII скликання від «Батьківщини – до 26 (8,18%) голосів, «Європейської солідарності» – до 25 (8,1%) голосів.

І, навпаки, зросла кількість мандатів від представників попередньої опозиції – Опозиційної платформи «За життя» (до 43, 13,5% голосів).

Інші партії та самовисуванці набрали сукупно 56 голосів.

До парламенту не пройшли представники об'єднання «Самопоміч» та Радикальної партії Олега Ляшка. Не брали участь у перегонах представники Народного фронту [195].

Станом на 4 грудня 2022 року у Верховній Раді налічувалося 416 депутатів, які формували 8 депутатських фракцій і груп (див.: Табл. 3.2.):

Таблиця 3.2

Фракційне структурування ВР України (2022, грудень)

Фрація, група	Дата створення	К-сть депутатів
Фракція політичної партії «Слуга народу»	29.08.2019	239
Фракція політичної партії «Європейська солідарність»	29.08.2019	27
Фракція політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	29.08.2019	24
Фракція політичної партії «Голос»	29.08.2019	20
Депутатська група «Платформа за життя та мир»	21.04.2022	25
Депутатська група «Відновлення України»	22.05. 2022	19
Депутатська група «За майбутнє»	29.08.2019	18
Депутатська група «Довіра»	6.12. 2019	18
Позафракційні		26

Джерело: авторська розробка на основі [196].

Чинне керівництво Верховної Ради України представляє Голова – Стефанчук Руслан Олексійович, 1-й заступник – Корнієнко Олександр Сергійович, заступник – Кондратюк Олена Костянтинівна.

Крім того характерним явищем функціонування Верховної Ради IX скликання, як і попередньої, стало утворення міжфракційних утворень. Так, якщо протягом першого року функціонування (на початку 2020 року) в парламенті налічувалося 62 об'єднання, то вже наприкінці 2021 року – вже 122 міжфракційні об'єднання.

Найчисленнішим стали міжфракційне об'єднання «За конституційну реформу та ефективну владу» (264 депутати) та «Цінності, гідність, сім'я» (259 депутатів). В об'єднаннях «Invest in Ukraine», «За велике будівництво» та «Intermarium» (понад 200

депутатів). У міжфракційне об'єднання «Кримська платформа» увійшли 42 народних депутати; «Збережи ФОП» – 38 депутатів.

Специфікою міжфракційних об'єднань парламенту IX скликання стало їх згуртування навколо ідей економічного зростання, впровадження новітніх технологій або інших гучних орієнтирів. Зокрема, за прискорену євроінтеграцію українського бізнесу виступало 44 нардепи, а до «Правозахисної та антикорупційної коаліції» – 42 парламентарі. Серед об'єднань соціально-економічного спрямування були й такі об'єднання, як «За доступні адміністративні послуги» (15), «Інтелектуальна Україна» (12 нардепів).

Традиційним для парламенту IX скликання, як і парламенту попередньої каденції, було формування територіальних міжфракційних утворень, хоча їх чисельність поступалась утворенням суспільно-політичного чи соціально-економічного характеру: до об'єднання «За рідну Сумщину» увійшло 10 нардепів, до об'єднань «Кіровоградщина», «Вінниччина», «Буковина» – по 9 депутатів, до об'єднання «Житомирщина» увійшло 8 осіб, до об'єднань «Чернігівщина» та «За Рівненщину» – по три депутати.

Здебільшого депутати входили до 3 – 5 об'єднань. Серед нардепів, які підтримували найбільше об'єднань (до 8) – Ірина Верещук («Слуга народу»), Нестор Шуфрич («ОПЗЖ»), Іванна Климпуш-Цицадзе («ЄС»). Співголова фракції «ЄС» Артур Герасимо підтримував 6 різних об'єднань, а голова президентської фракції Давид Арахамія – 4 об'єднання. Мустафа Джемільєв («ЄС») та Сергій Рахманін («Голос») долучились до трьох міжфракційних об'єднань, а лідер фракції «Батьківщина» Юлія Тимошенко – до двох [192 – 193].

На базі депутатського корпусу згідно відповідної постанови ВР України було сформовано 23 комітети [57] з наступним розподілом у них керівних посад, відповідно до сформованих на 29.08.2022 р. фракцій: «Слуга народу» – 19 голів комітетів і 49 посад заступників і секретарів; «Опозиційна платформа – За життя» –

1 голова комітету, 14 заступників та секретарів; «Батьківщина» – 1 голова комітету, 10 заступників і секретарів; «Європейська солідарність» – 1 голова комітету, 3 посади заступників і секретарів; «Голос» – 13 заступників і секретарів в комітетах; позафракційні – 1 голова комітету, 10 посад заступників та секретарів [197].

Якщо взяти до уваги, що політичними партіями, які виступали опонентами до партії «Слуга народу» і по суті сформували до неї опозиційні сили від початку діяльності парламенту ІХ скликання – проєвропейську з «Батьківщини» і «Європейської солідарності» та проросійську з ОПЗЖ – отримали головування лише в 3-х комітетах порівняно з головуванням найбільш чисельної фракції в 19 комітетах, підходи до сприйняття опозиції в новобраному парламенті повторювали ситуацію попередньої Верховної Ради.

Втім, зазначене могло мати й свої пояснення відповідно до унікальної ситуації, яка склалась в парламенті ІХ скликання і зумовлювала специфіку його діяльності. Мова йде про формат монобільшості однієї політичної сили – партії «Слуга народу», яка одноосібно конституційним шляхом сформувала не тільки фракцію більшості, а й проурядову коаліцію, що перебирала таким чином на себе усю відповідальність як за діяльність парламенту, так і урядових структур.

Розглядаючи ситуацію, яка склалась у ВР ІХ скликання, аналітики відзначали як надзвичайні можливості, що отримала провідна фракція щодо підтримки й реалізації програмних позицій новообраного президента Володимира Зеленського, так і виклики, які постали перед парламентом та провладними структурами України в цілому щодо вдосконалення системи управління країною. Висловлювались ідеї про те, що монопольне становище пропрезидентської фракції у ВР ставить під загрозу виконання Конституції України у частині забезпечення її гарантії, а також, що це одним із ризиків руху у бік авторитаризму чи фактором порушення системи стримування і противаги,

оскільки уряд формуватиметься парламентською більшістю, яка є пропрезидентською.

З іншого боку, ця ж ситуація могла б забезпечити однозначність і чіткість у визначенні відповідальності у реалізації державної політики, як парламенту, так і уряду. Відсутність можливості «перекладати» відповідальність неодмінно позначається на характері публічного запиту на контроль ключових державних інституцій, що потенційно веде до активізації діяльності державних органів та їх орієнтованості на суспільні інтереси [181].

Показовою в цьому відношенні, зокрема, стала активність законодавчої діяльності парламенту як визначального напрямку його функціонального спрямування, що характеризує роль в цьому процесі провладної коаліції. Так, загалом за 2 роки роботи ВР України ІХ скликання відбулося 9 582 голосувань по 3 868 зареєстрованих законопроектів. З них набуло ухвалення 480 законопроектів. Найбільше парламентарі підтримали законопроекти саме президента (62%), на другому місці – законодавчі ініціативи Уряду (18%), третьому – депутатів (9%). Законопроекти, які ініціював президент, найшвидше розглядалися у ВР [199].

Такі підходи відображали саме ту точку зору, що концентрація зусиль глави держави і коаліції у парламенті є найбільш слухним підходом для реалізації законотворчості, що забезпечуватиме передвиборчі програмні положення партії «Слуга народу», виразниками і відповідальними за які є коаліція і Президент. Втім, ключовий вплив Президента на законотворчий процес не набув однозначно позитивної оцінки, як через порушення принципу рівнозначності у виробленні рішень авторами законодавчої ініціативи в парламентсько-президентській системи правління, так і неспроможності по суті монобільшості діяти у вимірі стримування і противаги влади у цьому процесі. Основний акцент в зазначеному зводився до обмеженого кола радників Президента у формулюванні законодавчої

ініціативи, що уможливило суб'єктивізм підходів та недостатню опрацьованість рішень, які могли б пропонуватися главою держави.

Серед критичних зауважень й недостатня підготовленість значної частини від монобільшості діяти в якості професійного і незалежного від зовнішніх впливів законодавця, враховуючи короткі строки формування партії та відсутність у значної частини партійців, принаймні на початковому етапі досвіду парламентської діяльності, відповідного політичного та законотворчого досвіду. До цього додавалась й ідеологічна строкатість членів коаліції, що унеможливило єдність дій і, навпаки, ставало передумовою перманентної турбулентності в межах фракції. Серед негативних показників – зменшення чисельності фракції (від 252 до 239 членів станом на початок 2022 року), недостатня внутрішня координація, фрагментованість як перманентне утворення формальних і неформальних груп, що негативно впливало на єдність коаліції при голосуванні членів фракції. Показово, що чинник існування в коаліції угруповань, втім, без деструктивних наслідків впливів визнавав й голова фракції «Слуга народу» у Верховній Раді Давид Арахамія [200]. Хоча, з іншого боку, за підрахунками аналітиків, за перші два роки роботи Верховної Ради партія Президента змогла ухвалити законопроекти силами своїх депутатів, за різними показниками, лише у параметрі від 23% до 38% випадків голосувань, тому вона вимушена спиратись у більшості випадків на підтримку інших фракцій (переважно груп «Довіра» «Голос», «За майбутнє») [201; 202].

Додатково до вищевикладеного монобільшість не виявила чіткої тенденції на підтримку (задекларованих Президентом) демократичних принципів функціонування парламенту через зловживання владою провідної фракції: порушення Регламенту, фактичне ігнорування законодавчих ініціатив депутатів інших фракцій, відмова (через відсутність потреби) на консенсусну взаємодію з іншими, зокрема, фракціями проєвропейської орієнтації [203; 204].

Зазначене ставало передумовою зниження довіри до фракції, попри початкову майже абсолютну підтримку партії з боку суспільства. Показово, що за даними всеукраїнського опитування громадської думки, проведеним Київським міжнародним інститутом соціології на початку лютого 2022 року партія «Слуга народу» поступалась за рейтингом партії «Європейська солідарність» (16,4% проти 22,9%), хоча в грудні 2021 року різниця між «ЄС» і «Слугою народу» перебувала в межах статистичної похибки (фактично згідно опитувань партії ділили перше місце) [198].

Таким чином, тенденцій функціонування парламентських об'єднань як суб'єктів ВР України VIII і IX скликань не довели переконливої спроможності використати їх політичні можливості внаслідок абсолютизації статусу провладної сили, відчутного нігілізму щодо дотримання правових норм, неспроможності діяти узгоджено з іншими фракціями і групами з метою реалізації законотворчості в інтересах суспільства. Іншим реальним негативом ставала неузгодженість формального статусу опозиції в парламентах, що давало змогу провладним силам зловживати становищем і, найчастіше (як прецедент з «Європейською солідарністю») відіграло негативну роль проти них самих при переході в опозицію. Для монобільшості парламенту IX скликання – це втрата додаткового ресурсу впливу, особливо коли йдеться про політичні сили – на прикладі фракції «Європейської солідарності», що традиційно має електоральну підтримку в суспільстві та не є ідеологічно несумісною зі «Слугою народу». Так, нівелювання потенційних можливостей коаліції з проєвропейськими силами на противагу із ситуативним блокуванням з проросійськими партіями за умов недостатнього політичного досвіду та розшарування в межах коаліції утворювало серйозні виклики відносно подальшого збереження переваги як на рівні парламенту, так і на рівні електорального середовища держави.

Як висновок зазначимо, що широкомасштабна агресія РФ проти України стала мобілізаційним чинником щодо дії фракції монобільшості у парламенті і виявила значний потенціал ВР України, як провідного актора у політичному житті держави, зокрема і в умовах війни.

3.3. Парламентські об'єднання в умовах воєнного стану: специфіка функціонування, вплив на розвиток парламентаризму в Україні

Широкомасштабна агресія РФ проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, утворила принципово нову ситуацію в Україні, коли все суспільство – від керівництва країни до пересічних громадян – було орієнтовано на мобілізацію сил протидії агресії. Надзвичайно важливим для України стало те, що Верховна Рада не тільки не була паралізована, а продовжувала активно функціонувати в системі державного механізму країни.

Зазначимо, що від початку запровадження в Україні воєнного стану 24 лютого 2022 року за указом Президента України В. Зеленського [51] ВР України активно включилась в політичний процес, продовжуючи виконувати покладені на неї конституційним шляхом законодавчі і представницькі функції. Дослідники, відмічають, що від початку російсько-української війни в усіх засіданнях Верховної Ради, попри зменшення загальної кількості, брало участь більше 300 депутатів як конституційної більшості парламенту.

Кадрові зміни в депутатському корпусі пов'язувались з тим, що частина депутатів від ОПЗЖ виїхали з України ще до початку російської агресії. 15 березня 4 депутати парламенту вийшли з цієї фракції [205]. На той же час припала хвиля виходів з фракцій ОПЗЖ депутатів місцевих рад. Втім, загалом за перші місяці війни

на бік окупантів перейшли близько пів сотні політиків – народних депутатів, депутатів місцевих рад і представників органів місцевого самоврядування [206].

19 березня Указом Президента було введено в дію Рішення РНБО [52], яким було передбачено призупинення діяльності окремих політичних партій. Пізніше – 24 березня ще 5 депутатів ВР України вийшли з фракції ОПЗЖ. На парламентському рівні ОПЗЖ втратила чверть складу своєї фракції, а 14 квітня – припинила роботу в українському парламенті.

Зазначимо, що ухвалюючи рішення про призупинення, а не повну заборону діяльності політичних партій, РНБО, таким чином, залишила за Міністерством юстиції право на вирішення цього питання у судовому порядку щодо заборони ОПЗЖ й інших проросійських партій, у діяльності яких виявлено ознаки загрози національній безпеці держави.

28 березня у ВР України зареєстрували законопроект (№7172-1), який 3 травня був ухвалений конституційною більшістю голосів депутатів. Цей нормативно-правовий акт визначив процедуру заборони проросійських партій і встановив, що судом апеляційної інстанції є Верховний Суд України, рішення якого є остаточними і не підлягають оскарженню [50; 206].

Слід зазначити, що перші судові рішення по забороні проросійських партій були ухвалені у Восьмому апеляційному суді у Львові вже в червні 2022 року, хоча, за поглядами експертів, сам процес не набув однозначно визначених перспектив як з урахуванням вірогідного оскарження (у тому числі у Європейському суді з прав людини) рішень окремими політичними силами та загальмованості таким чином остаточного прийняття вердикту з означеного питання, так і неспроможності у законодавчому вимірі позбавити представників проросійських партій (ОПЗЖ) депутатських мандатів до чергових парламентських виборів [208].

Викладене відображає недосконалість існуючого законодавства по відношенню до депутатів, звинувачених у приналежності до антидержавних сил. Водночас сам процес кадрових ротацій не вийшов поза межі правового поля, що забезпечувало конституційність рішень, які приймались ВР України в умовах воєнного часу.

Зазначимо, що від початку війни ВР України був орієнтований на активну законотворчу діяльність, що сформувало політико-правову базу, якої особливо потребували суспільство і держава. І вже за перші місяці війни така база включила 69 законів, 8 законопроектів у першому читанні, 2 постанови про звернення до іноземних держав та міжнародних організацій [205]. Вся законотворча робота була спрямована на нові напрями, такі як обороноздатність країни, економічний блок, соціальний блок, покарання колаборантів, диверсантів, мародерів.

Сутністю прийнятих документів у сфері обороноздатності країни стало забезпечення спроможності країни активно протидіяти агресору військом шляхом, враховуючи потенціал Збройних сил України, підрозділів територіальної оборони і добровольчих формувань.

Економічний блок мав забезпечити функціональність господарського механізму з метою стійкості держави і суспільства в умовах воєнного стану.

Соціальний блок створював захисний бар'єр для суспільних прошарків, що потребували допомоги в умовах війни.

Блок, пов'язаний з покаранням колаборантів, диверсантів, мародерів мав очистити державні і громадські структури від зрадників, сприяти об'єднанню суспільства навколо ідеї протидії агресору та здобуття перемоги [205].

Варто звернути увагу та той чинник, що ухвалення більшості найбільш вагомих для держави і суспільства законопроектів, особливо на початковому етапі війни, здійснювалось конституційною більшістю депутатів, що

засвідчувало про потенційні можливості парламенту діяти злагоджено в умовах воєнного часу. Втім впродовж року війни тенденція об'єднання виявила й деякі суперечливі аспекти в діяльності фракцій й коаліції, що об'єктивно формувало критичні зауваження й щодо парламенту в цілому.

Так, у 2022 рік ВР України увійшла з неформальною коаліцією фракції «Слуга народу» з групами «За майбутнє» та «Довіра».

Найбільш яскраво це можна прослідкувати на прикладі голосування за головний фінансовий документ країни – Державний бюджет (три політичні фракції віддали за нього 255 з 268 голосів). Аналогічно голосувалися і всі інші законопроекти, які набували статусу закону [209]. Однак, чим ближчою ставала загроза широкомасштабного вторгнення, тим більше народні депутати гуртувались. Введення надзвичайного, а потім – воєнного стану, загальна мобілізація, посилення відповідальності за колабораціонізм і зміни до бюджету були підтримані, як правило, представниками всіх парламентських фракцій.

Таким чином утворилась оборонна коаліція [209].

Чинник синхронного голосування відбивав зміни в конфігурації парламенту. Так, повномасштабне вторгнення РФ і рішення суду щодо заборони ОПЗЖ поставили остаточну крапку на цій партії і, відповідно, фракції – у парламенті, яка розпалась на дві нові групи – «Платформу за життя та мир» і «Відновлення України», куди перейшли, відповідно 25 і 19 депутатів. Певна група депутатів від колишньої ОПЗЖ, що виїхала за кордон, була фактично позбавлена можливості брати участь у роботі парламенту. Серед таких журналісти називають Ю. Бойка, В. Столара, І. Суркіса, С. Львовичкіна, Н. Королевську, В. Рабіновича, Т. Козака та навіть А. Деркача, якого у США звинувачують у фінансових злочинах. Водночас окремі депутати самі відмовились від мандату, як-от Ю. Львовичкіна. В. Рабінович та І. Васильковський втратили і громадянство, і мандат. А зрадник О. Ковальов заплатив життям за рішення перейти на бік російських окупантів.

Відбулись й інші ротаційні зміни депутатського корпусу. А. Костін від фракції «Слуга народу» очолив Генеральну прокуратуру, О. Совгірю від тієї ж фракції обрали до Конституційного Суду, а Р. Умеров від фракції «Голос» став головою Фонду держмайна, а пізніше – міністром оборони. Фракцію «Батьківщина» покинув А. Яценко.

Замість депутатів, обраних за списками, до парламенту були прийняті нові, наприклад, М. Хлапук замість Р. Умерова. Водночас для заміни депутатів, обраних в одномандатних округах, потрібно організувати проміжні вибори, які неможливо провести під час воєнного стану. Відповідно з лютого ВР втратила п'ять мажоритарників. Потенційно, цих голосів рано чи пізно може не вистачити для ухвалення рішень [205; 209].

Зазначимо щодо стану коаліції, то вже у вересні 2022 року окремі опозиційні депутати висловлювали думку про те, що без голосів депутатів із забороненої ОПЗЖ монокоаліція не мала б голосів для ухвалення життєвоважливих рішень у перші дні війни. Про це засвідчує і голова партії «Слуга народу», яка визнала, що дійсно така співпраця існує і є достатньо конструктивною [210].

Показово, станом на грудень 2022 року, що законопроекти військового і загальносуспільного спрямування продовжували збирати конституційну більшість голосів у парламенті, однак принципи для влади як правило не проходили без підтримки ОПЗЖ. Як приклад можна нагадати про призначення членів Рахункової палати, запровадження конкурсу на посаду судді КСУ, внесення змін у склад уряду, ухвалення окремих законопроектів.

Таким став, зокрема, резонансний проект про реформу містобудування, ухвалений ВР 14 грудня 2022 р. Через значні корупційні ризики, проти нього виступили професійна спільнота архітекторів, місцеве самоврядування, представники багатьох громадських організацій. Крім того, Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) виявило в проекті численні корупціогенні

фактори, які не виправили в комітеті. Однак, цей законопроект підтримали 228 депутатів із фракцій і груп сформованої на цей час нової неформальної коаліції, до якої увійшли депутати від партій «Слуга народу» (176 голосів), «Довіра» (12 голосів), «За майбутнє» (11 голосів), «Відновлення України» (11 голосів), «Платформа за життя та мир» (9 голосів), «Голос» (1 депутат). Цей законопроект не підтримали фракції «Європейська «Солідарність» і «Батьківщина» [211].

Показовим є те, вперше українці упродовж кількох днів після голосування, подали петицію до Президента України щодо накладання ним вето на цю ініціативу. Цю петицію підписало майже 42 тис. осіб, що чітко відобразило несхвальне відношення громадян до цього документу.

Зазначимо водночас, що конституційну підтримку набували й деякі законопроекти суспільно-політичного характеру, які викликали критику громадськості. Це, наприклад, законопроект про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду (№ 5369), ухваленого 13 грудня 2022 року. 310 народних депутатів проголосували ці законопроекти, а громадяни висловили критику, сутність якої полягала в тому, що, ліквідовуючи дійсно сумнозвісну структуру, законодавці прагнули вирішити проблему притягнення до відповідальності винних у зловживанні владою в системі судових органів осіб половинчато, тобто поза створеної антикорупційної системи, включаючи НАБУ, САП, Вищого антикорупційного суду та всупереч кількох хвиль судової реформи [209; 211].

Ще одним рішенням суперечливого характеру, яке набуло критики громадськості і представників наукового середовища, став прийнятий 324-ма голосами законопроект про національні меншини (спільноти) України (8224 від 24.11.2022 р.), який частково перекреслював досягнення Закону про державну мову, дозволяючи, зокрема, не виконувати повною мірою норми щодо

застосування державної мови в навчальному процесі приватних навчальних закладів тощо [212].

Таку «єдність» навряд чи можна порівнювати з оборонною коаліцією, враховуючи, що вона була зумовлена ситуативною доцільністю, викликаною або суспільними настроями щодо корумпованої судової влади, або вимогами щодо євроінтеграційного курсу України. Втім, реально фракція «Слуги народу», яка початково формувала монобільшість, орієнтувалась в своїй законодавчій ініціативі на фракції, які традиційно сприймалися українськими громадянами як антидержавні, тоді як встановлення стійких коаліційних відносин з фракціями проєвропейського напрямку (фракцією «Європейська солідарність», «Батьківщина», «Голос») залишились поза її внутрішньопарламентського курсу.

Більш організаційно об'єднаними водночас фракції ВР України виявили себе у сфері міжнародної діяльності, яка, поряд із законотворчістю, стала вагомим напрямом сучасної політичної діяльності, орієнтованої на захист інтересів суспільства і держави в умовах війни, на чому наголошував, зокрема, Голова ВР України Р. Стефанчук [213]. Зупиняючись на цьому питанні О. Корнієнко, Перший заступник Голови ВР України уточнив, що ВР України залучає великий арсенал міжпарламентських зв'язків у боротьбі з російською агресією [214].

Такі підходи відображають новий формат парламентської діяльності, пов'язаний з парламнтською дипломатією ВР України. Це реалізується, як в індивідуальній роботі парламентарів (представництво керівних осіб, експертна, консультативні діяльність), так і в цілому парламенту – у вимірі двосторонніх та багатосторонніх відносин.

На двосторонній основі парламентська дипломатія здійснюється через механізми взаємодії парламентаріїв двох країн у рамках парламентських груп

дружби, комісій, комітетів та асамблей, які здебільшого доповнюють політичне та міжурядове співробітництво двох держав.

Багатосторонній вимір реалізовується через діяльність постійних делегацій національного парламенту в рамках міжнародних парламентських організацій або діяльності парламентаріїв національних парламентів у рамках глобальних мереж взаємодій парламентаріїв [184].

Надзвичайного впливу серед напрямів дипломатичної діяльності ВР України в умовах війни з РФ набули звернення:

- очільників Парламенту (Голови, його заступників) до парламентів, спікерів парламентів зарубіжних країн, двосторонні і багатосторонні міжпарламентські зустрічі з метою формування антиросійської коаліції, роз'янення позиції й потреб України у протистоянні з ворогом;

- Президента України В. Зеленського, який від початку широкомасштабної агресії РФ провів десятки виступів і звернень у форматі відеоконференції перед світовими парламентами з метою забезпечення підтримки України з боку світової спільноти [13; 179];

- представників комітетів Верховної Ради, які проводять безліч зустрічей з парламентарями інших країн, звертаються до світової спільноти із закликами військової підтримки України, надання їй економічної допомоги, допомоги у розслідуванні злочинів окупантів в Україні, протидії інформаційній агресії РФ тощо.

Не менш важливими в сучасних умовах постали спільні заяви низки комітетів у справі спільної стратегії на протидію дезінформації, пропаганді, маніпуляціям та інформаційному тероризму з боку РФ як щодо України, так і світової спільноти [220] та інші.

Вагомого значення в спільній роботі спеціалізованих комітетів набували й питання взаємодії із зарубіжними партнерами з питань гуманітарної політики,

захисту прав людини, інформаційних заходів в інтересах України, які сприяли, зокрема, захисту прав ветеранів, розвитку питань інтеграції України до ЄС, гуманітарної та інформаційної політики, прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин та ін.

За підсумками комітетських слухань були вироблені відповідні рекомендації в інтересах громадян України, які тимчасово перебувають за межами країни [221].

У цей час ВР України активізувала дипломатичну діяльність із застосуванням спільного потенціалу її фракцій і комітетів. Від початку вторгнення Росії візити (делегації) парламентарів України, орієнтовані на зустрічі лідерами та колегами провідних світових держав, відбуваються регулярно. Як приклад, можна згадати серію візитів українських парламентарів до США. Зокрема, одним з таких став візит української парламентської делегації до Сполучених Штатів 29 березня 2022 року у складі Є. Кравчук (фракція «Слуга народу»), М. Іонової (фракція «Європейська солідарність»), І. Климпуш-Цинцадзе (фракція «Європейська солідарність»), А. Радіної (фракція «Слуга народу»), Л. Забуранної (фракція «Слуга народу»). Метою візиту була зустріч із представниками Конгресу і Сенату США, медіа, громадськими об'єднаннями, українською діаспорою за кордоном з метою розповісти про реальну картину російської війни в Україні, відпрацювати спільну стратегію для активної військової та гуманітарної підтримки України [215].

На початку травня 2022 року відбувся візит до США парламентської делегації у складі народних депутатів України Г. Васильченко (фракція «Голос»), Я. Юрчишина (фракція «Голос»), А. Жупанина (фракція «Слуга народу»), яка відвідала Вашингтон і провела ряд зустрічей з представниками Конгресу, Сенату, Держдепартаменту.

Під час цього візиту народні депутати та міжнародні партнери обговорили військову, фінансову, гуманітарну допомогу для України, а також санкційний тиск на РФ. Головний акцент було зроблено на конкретних видах зброї, які вкрай необхідні українським збройним силам [216].

Черговий візит до США здійснила група українських парламентарів на чолі з головою фракції «Слуга народу» Д. Арахамією у вересні 2022 р.

Під час цього візиту було обговорено питання подальшої військової допомоги, зокрема, щодо пріоритетів і об'єму програм постачання озброєння для підтримки України [217].

Важливу роль у налагодженні міжнародних контактів в умовах військової агресії РФ відіграють і голови окремих спеціалізованих комітетів. Так, наприклад, 29.03.2022 р. І. Клімпуш-Цинцадзе взяла участь у ЄП у рамках дискусії Європейської Народної Партії «Війна Путіна проти України та демократій», на якій було наголошено на необхідності підтримки України з боку ЄС та визначено потреби України у цій допомозі [218].

У Берліні Клімпуш-Цинцадзе та В. Галайчук 22.05.2022 р. провели зустрічі в офісі канцлера Німеччини, у комітетах Бундестагу з метою посилення уваги до воєнної і фінансової допомоги Україні [219].

Зазначимо, що особливу роль у системі парламентської діяльності під час російської агресії відіграє й діяльність постійнодіючих делегацій ВР у міжнародних парламентських інституціях. Її наслідком стало прийняття великої кількості міжнародних резолюцій щодо підтримки України з боку світової спільноти на різних рівнях – ООН, Міжпарламентського Союзу, Парламентської асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО.

Розглянемо їх конкретно на кожному рівні.

На рівні ООН з ініціативи представника української делегації в РБ ООН вже 02.03.2022 р. було скликано Надзвичайну спеціальну сесію Генеральної

Асамблеї ООН з прийняттям резолюцій на підтримку України «Агресія проти України» від [26], а 24.03.2022 – резолюцію «Гуманітарні наслідки агресії проти України» [27].

У подальшому Генеральною Асамблеєю ООН було ухвалено ще резолюції:

– «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй», яка засудила російські псевдореферендуми на окупованих територіях України (12.10.2022 р.) [28];

– «Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України», в якій визнається, що РФ має бути притягнута до відповідальності за порушення міжнародного права, має понести відповідне покарання, включаючи відшкодування збитків, завданих нашій державі (14.11.2022 р.) [29].

На рівні Міжпарламентського Союзу відбулися ухвалення відповідних резолюцій, зокрема:

– 23.03.2022 р., якою визнано, що РФ розпочала повномасштабний військовий напад на Україну 24 лютого 2022 року, що цей напад загрожує довготривалому миру та безпеці європейського регіону, порушує статті 2(4) Статуту ООН, а саме – принцип суверенітету та територіальної цілісності [30];

– 15.10.2022, у якій враховані правки української делегації щодо воєнних злочинів, геноциду та засудження війни РФ проти України [31].

На рівні Парламентської асамблеї Ради Європи була прийнята 15.03.2022 р. резолюція щодо виключення РФ з Ради Європи.

У цій резолюції важливим є те, що було підтримано більшість пропозицій та поправок української делегації, зокрема:

– чітко визначено повну несумісність РФ з Радою Європи;

– заявлено про можливість створення окремого трибуналу щодо РФ;

– визначено необхідність надання Україні країнами-членами Ради Європи усієї можливої допомоги, а не лише гуманітарної підтримки [32].

13.10.2022 р. ПАРЄ ухвалила резолюцію, у якій – першою серед міжнародних інституцій – визнала російський режим терористичним [33].

На рівні Парламентської Асамблеї НАТО прийнято Декларацію від 21.05.2022 р. із закликом урядам країн-членів Альянсу здійснити конкретні наступні кроки щодо просування України до членства в НАТО та посилити протидію РФ. У цій декларації також були враховані всі правки від української делегації [34].

20.11.2022 р. ПА НАТО ухвалила резолюцію, в якій РФ визнана терористичним режимом. Було прийнято рішення на користь України щодо створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочинів РФ [35]; 23.11.2022 р. – РФ визнана спонсором тероризму на рівні ЄП [36].

Якщо узагальнити зазначене, то стає зрозумілим, що міжнародна діяльність ВР України проявила значний потенціал в реалізації дипломатії на захист інтересів України в умовах агресії РФ.

У традиційному вимірі парламентська дипломатія найчастіше сприймалась як напрям міжнародної діяльності на підтримку роботи зовнішньополітичного курсу держави; в умовах воєнного стану з'явилися абсолютно нові позиції ВР України, як ефективного механізму реалізації зовнішньополітичних пріоритетів держави.

Специфікою парламентської дипломатії при цьому стає її багатовимірна спрямованість задля реалізації завдань зовнішньої політики не лише через офіційні канали, а й створення нових – неформальних, які дозволяють покращити політичну комунікацію, дієві зв'язки між окремими державами або групами держав при вирішенні гострих міжнародних завдань [179; 180].

Слід наголосити також на функціональній спроможності парламенту підтримувати репрезентативну функцію в межах суспільства як політичного курсу на об'єднання громадян. Хоча громадськість висловлює критичні зауваження з приводу того, що ВР перестала бути публічною й зникла з прямих трансляцій, що утворює певні ризики втрати суспільного контролю над парламентом (коли про ухвалені рішення суспільство дізнається лише постфактум і вплинути на них – майже неможливо) [207], зазначене може знаходити пояснення умовами воєнного часу, що вимагає значного рівня секретності державних органів в умовах воєнного часу. Водночас парламент – як через діяльність інституційних об'єднань, так і окремих депутатів – підтримує прямі зв'язки з громадськістю, що формує певний рівень зв'язків по лінії суспільство – державні органи.

Так, показовою стала діяльність провідних фракцій та значної частини народних депутатів ВР України, що пов'язана:

- з евакуацією людей з регіонів, де відбувається відкрита фаза війни;
- зі збором і доставкою гуманітарної допомоги;
- з підтримкою військових і біженців.

Практично всі народні депутати включились у волонтерську діяльність, на що вказують різноманітні інформаційні джерела, зокрема щодо партій «Слуга народу» [222-223], «Європейська солідарність» [224; 225], «Батьківщина» [226; 227].

Окремою сферою діяльності депутатів ВР України стала участь у підрозділах територіальної оборони і в лавах ЗСУ. Останнє, зокрема, має набути правових засад через ухвалення відповідного законопроекту щодо права народного депутата України перебувати на військовій службі за контрактом у складі ЗСУ, Сил територіальної оборони Збройних Сил України, добровольчих формувань територіальних громад у період дії воєнного стану.

Перше читання такого законопроекту відбулося в березні 2022 р. [58].

Воєнні роки, таким чином, довели здатність ВР України функціонувати в якості повноцінного актора політичного процесу, попри агресію, постійні обстріли, бажання агресора обезголовити владу в Україні. Депутати реалізували покладені на них функції законодавця країни. Законопроекти, потрібні для успішної відсічі ворогу, майже завжди мали підтримку конституційної більшості. Ефективну діяльність розгорнули об'єднання парламенту в сфері міжнародної дипломатії. Депутатам вдалося налагодити певний рівень зв'язків із суспільством.

Перемога над ворогом і водночас перспективи повоєнної відбудови виявили необхідність вирішення завдань, які, будучи окресленими у попередні роки, набули в умовах широкомасштабної агресії особливої гостроти. Серед таких – збереження єдності демократичних сил у парламенті, підтримка стійкої коаліції, орієнтованої на євроатлантичні інтеграційні цілі. Провідну роль у цьому відношенні має відігравати здатність провідних фракцій досягати компромісних позицій щодо підготовки національно вагомих документів. Суттєву роль має відіграти законодавче закріплення повноважень і розподілу ролей в політичному процесі парламенту провідної коаліції і фракцій меншості, що (на прикладі ВР України IX) має гарантувати вплив на законодавчий процес демократичних сил поза коаліцією.

Подальшого вдосконалення потребує надання права на опозиційну діяльність та встановлення відповідних правил взаємодії влади і опозиції [234].

Крім того, чіткого законодавчого закріплення має набути процес очищення Верховної Ради від антиукраїнських угруповань, здатних гальмувати пріоритетні напрями розвитку України.

На порядку денному депутатського корпусу й підтримка зв'язків із суспільством задля обмеження тенденції законодавства, яке активно критикується в суспільстві, знаходячи водночас підтримку парламентською

більшістю. Зв'язки парламенту із громадськістю, підтримка волонтерських рухів – вагомий чинник ефективного публічного управління і повоєнного розвитку України.

Висновки до третього розділу

1. Суб'єктність політичних об'єднань демократичних суспільств, які мають відношення до парламентської діяльності, зумовлюється їх функціональним спрямуванням та системою взаємозв'язків на рівні парламенту: партії висувають лідерів для участі в парламентській діяльності; на основі партій формуються фракції, комітети, коаліції чи опозиція; фракції (коаліції) на основі узгодженості суспільних (загальнонародних) інтересів визначають діяльність парламенту як демократичного інституту в цілому.

Суб'єктність політичних об'єднань визначається різновидами їх діяльності у парламенті (парламентські фракції, коаліція, опозиція, комітети). Однак всі вони ґрунтують свою діяльність, посиляючись на ціль політичної партії, яка чітко сформульована чинним законодавством України і передбачає сприяння вираженню політичної волі громадян, забезпеченню їх участі у виборах та інших політичних заходах.

Досягненню зазначених цілей політичної партії сприяють: а) розвиток компетентності її членів, зокрема: професійної – для перебування у складі парламентського комітету; коаліційної – для перебування у складі парламентської коаліції, поведінкової та ціннісно-орієнтованої – для реалізації ідей консолідованої демократії та ідей служіння громадянам держави; б) удосконалення чинного законодавства у сфері забезпечення діяльності політичних об'єднань усіх видів як передумови їх програмно-проблемної ефективності та, відповідно, електоральної активності.

2. Тенденції функціонування парламентських об'єднань як суб'єктів Верховної ради України VIII і IX скликань не довели переконливої спроможності

цих утворень повною мірою використати їх політичні можливості внаслідок абсолютизації статусу провладної сили, відчутного нігілізму правових норм, неспроможності діяти узгоджено з іншими фракціями і групами з метою реалізації законотворчості в інтересах суспільства. Іншим реальним негативом ставала неузгодженість формального статусу опозиції в парламентах, що давало змогу провладним силам зловживати становищем і, найчастіше відіграло негативну роль проти них самих при переході в опозицію. Для монобільшості парламенту ІХ скликання – це втрата додаткового ресурсу впливів, особливо коли йдеться про політичні сили, що традиційно мають електоральну підтримку в суспільстві та не є ідеологічно несумісною з провладною коаліцією. Так, нівелювання потенційних можливостей коаліції з проєвропейськими силами на противагу із ситуативним блокуванням з проросійськими партіями за умов недостатнього політичного досвіду та розшарування в межах коаліції утворювало серйозні виклики відносно подальшого збереження переваги як на рівні парламенту, так і на рівні електорального середовища України.

3. Широкомасштабна російська агресія проти України стала не тільки мобілізаційним чинником щодо дії фракції монобільшості в парламенті, а й виявила значний потенціал ВР України. Депутати реалізували покладені на них функції законодавця країни. Ефективну діяльність розгорнули об'єднання парламенту в сфері міжнародної дипломатії. Депутатам вдалося налагодити певний рівень зв'язків із суспільством.

Серед орієнтирів чинної Верховної Ради – збереження єдності демократичних сил у парламенті, підтримка стійкої коаліції, орієнтованої на євроатлантичні інтеграційні цілі. Провідну роль в цьому відношенні має відігравати здатність провідних фракцій досягати компромісних позицій щодо підготовки національно вагомих документів. Суттєву роль має відіграти законодавче закріплення повноважень і розподілу ролей в політичному процесі парламенту провідної

коаліції і фракцій меншості, що (на прикладі ВР України ІХ) має гарантувати вплив на законодавчий процес демократичних сил поза коаліції. Крім того, чіткого законодавчого закріплення має набути процес очищення Верховної Ради від антиукраїнських угруповань, здатних гальмувати пріоритетні напрями розвитку України. На порядку денному депутатського корпусу й підтримка зв'язків із суспільством задля обмеження негативних тенденції законодавства, вагомого чинника ефективного публічного управління в умовах воєнного стану і повоєнного розвитку України.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз парламентських об'єднань з урахуванням світового досвіду та українських реалій, метою якого було вирішення поставлених завдань в межах дисертаційної роботи, дозволив зробити наступні висновки:

1. Показано, що напрям дисертаційної роботи, пов'язаний з дослідженням проблем формування й функціонування парламентських об'єднань з урахуванням світового досвіду та сучасних українських реалій, об'єктивно зумовив включення до джерельної бази роботи значного кола документальних, інформаційно-аналітичних матеріалів, а також науково-теоретичних публікацій, представлених у роботі напрацюваннями як вітчизняних, так у зарубіжних авторів за напрямами теоретичних аспектів парламентських об'єднань; практики функціонування парламентських об'єднань суб'єктів успішної парламентської діяльності – Конгресу США, Європарламенту, Сейму Польщі; аналізу функціонування парламентських об'єднань ВР України сучасного періоду з урахуванням складу та реалізації парламентської діяльності ВР України VIII і IX скликань.

Сукупно аналіз джерельної бази за темою парламентських об'єднань як суб'єкту дослідження з урахуванням світового досвіду та України доводить не тільки вагомість таких об'єднань у системі парламентської діяльності, а й багатоваріативність їх функціонального спрямування в сучасних демократичних парламентах, що потребує узагальнення і виокремлення як проблемних, так і перспективних тенденцій їх функціонування у вимірі вдосконалення діяльності парламенту України. Водночас, сучасне узагальнене дослідження з тематики дисертаційної роботи донині відсутнє, що актуалізує підготовку відповідної роботи у даному напрямі.

2. Визначено, що документальний та науковий вимір парламентських об'єднань дає змогу визначити їх класифікацію, зокрема, політичний, неполітичний та змішаний види, серед яких найпоширенішим є політичний вид, притаманний переважно державам з континентальною системою прав, на відміну від неполітичного виду, який лімітує становлення плюралізму й внутрішньо-парламентської демократії, та змішаного, який характерний для держав англосаксонської системи права та держав Східної Європи.

Доведено, що основними структурними елементами парламентських об'єднань є фракції, депутатські групи, міжфракційні об'єднання, коаліції, більшість та опозиція, що підтверджується практикою парламентів демократичних суспільств, включно з Верховною Радою України. За результатами аналізу структурних елементів парламентських об'єднань запропоноване авторське визначення даного поняття, яке розкриває сутність добровільного об'єднання народних депутатів різних фракцій та груп з суміжними поглядами щодо ключових аспектів їх згуртування з метою повної реалізації наявного особистісного потенціалу його учасників для досягнення пріоритетних політико-управлінських цілей.

3. Показано, що формування і діяльність парламентських об'єднань в стабільних демократіях, поряд з їх традиційним структуруванням у форматі партійно-політичних та адміністративних структур, набули протягом історичного розвитку певних, унікальних рис розвитку, що формують практики представництва у законодавчих органах з урахуванням інтересів суспільства. Щодо США, то специфікою діяльності Конгресу є однозначне конституційне формулювання його структури і функцій, хоча деякі тенденції і почали набувати специфічних рис в ході історичного розвитку країни. Зокрема, це стосується партійного структурування фракцій Конгресу, хоча батьки-засновники американської конституції не передбачали реалізації партійних впливів на

представницький орган влади з метою нейтральності даного органу в політичному процесі. Противагою заполітизованості вищого законодавчого органу стає обмежене партійне підпорядкування конгресменів позиції відповідної партій або лідера партії-президента (за умов першочергової відповідальності перед виборцями), що зберігає функціональність Конгресу як впливового актора протистояння виконавчій владі в системі стримування і противаги і водночас утворює певний зв'язок конгресмена з партією, яку він представляє.

Визначено, що суттєвим набуттям Конгресу США впродовж історичного розвитку стало формування, поряд з формальними, й значного кола неформальних утворень як тенденції політичного плюралізму думок й інтересів в законодавчому органі країни.

Показано, що неформальні організації є традиційною частиною законодавчого процесу Сполучених Штатів Америки, зокрема через різноманітні форуми, продукування нових ідей публічної політики тощо. Їх орієнтованість на суспільні інтереси зумовлюється значною кількістю нормативних актів, таких як організаційні, етичні, фінансові засади функціонування. Це обмежує можливі негативні впливи неформальних інституцій на діяльність Конгресу, утворює умови для плюралізму підходів в системі парламентської діяльності, що, зберігаючи конституційні норми і формальні засади функціонування парламенту, враховує новітні виміри представництва і захисту інтересів громадян США.

4. Зазначено, що на противагу формально деполітизованому Конгресу США ідеологічні партійні групи, що відображають позиції загальноєвропейських партій, складають основні формальні об'єднання Європейського парламенту як наднаціональної структури інтеграційного об'єднання. Рівень політичних підходів на процес прийняття рішень партійних угруповань Європарламенту зумовлюється як внутрішніми чинниками (спроможністю формування об'єднань

з представників національних груп відповідно до наближеності ідеологічних позицій), так і зовнішніми впливами (зв'язками партійних груп як складових європейських партій з національними урядами, громадськістю) що забезпечує в цілому багатоаспектність вимірів розгляду питань та їх наближеність до потреб Союзу.

Так, наднаціональна система ЄС, насамперед з урахуванням наднаціональної структуризації ЄП, що функціонує з урахуванням ідеологічно і програмно-орієнтованих партійних груп, є дійсно унікальною, що, попри суперництво, виступає дієздатною інституційним механізмом. Партійне представництво у ЄП, як, власне, і сам Європарламент, доводять, що сформовані на його рівні засади взаємодії політичних сил спроможні захищати інтереси своїх виборців, тим самим наближаючи надбудовчі інститути ЄС до демократичних принципів та інтересів громадян Європи.

5. Доведено, що ідеологічні чинники виявили себе в якості основи утворення формальних об'єднань (фракцій, блоків) й парламенту (Сейму, Сенату) Республіки Польща як країни, що, пройшовши шлях посткомуністичних перетворень, досягла статусу повноправного члена європейських і євроатлантичних інтеграційних процесів. Специфікою функціонування існуючих формальних об'єднань, що відображали різні ідеологічні позиції відповідно до тенденції багатопартійності на етапі 1900-х – 2000-х рр. ставала спроможність партій різних ідеологічних орієнтацій знаходити компроміс щодо актуальних внутрішньополітичних і зовнішньополітичних проблем, передусім у контексті досягнення європейських і євроатлантичних інтеграційних орієнтирів країни. При цьому платформою таких компромісів ставали національні інтереси країни.

6. Визначено, що суб'єктність політичних об'єднань демократичних суспільств, які мають відношення до парламентської діяльності, зумовлюється їх функціональним спрямуванням та системою взаємозв'язків на рівні парламенту:

партії висувають лідерів для участі в парламентській діяльності; на основі партій формуються фракції, комітети, коаліції чи опозиція; фракції (коаліції) на основі узгодженості суспільних (загальнонародних) інтересів визначають діяльність парламенту як демократичного інституту в цілому.

Суб'єктність політичних об'єднань визначається різновидами їх діяльності у парламенті (парламентські фракції, коаліція, опозиція, комітети). Однак всі вони ґрунтують свою діяльність, посилаючись на ціль політичної партії, яка чітко сформульована чинним законодавством України і передбачає сприяння не лише формуванню, але й безпосередньому вираженню політичної волі громадян, а також забезпеченню їх участі у виборах та інших політичних заходах.

Досягненню зазначених цілей політичної партії сприяють:

- а) розвиток компетентності її членів, зокрема: професійної – для перебування у складі парламентського комітету; коаліційної – для перебування у складі парламентської коаліції, поведінкової та ціннісно-орієнтованої – для реалізації ідей консолідованої демократії та ідей служіння громадянам держави;
- б) удосконалення чинного законодавства у сфері забезпечення діяльності політичних об'єднань усіх видів як передумови їх програмно-проблемної ефективності та, відповідно, електоральної активності.

7. Доведено, що тенденції функціонування парламентських об'єднань як суб'єктів Верховної ради України VIII і IX скликань не довели переконливої спроможності цих утворень повною мірою використати їх політичні можливості внаслідок абсолютизації статусу провладної сили, відчутного нігілізму правових норм, неспроможності діяти узгоджено з іншими фракціями і групами з метою реалізації законотворчості в інтересах суспільства. Іншим реальним негативом ставала неузгодженість формального статусу опозиції в парламентах, що давало змогу провладним силам зловживати становищем і, найчастіше відіграло негативну роль проти них самих при переході в опозицію. Для монобільшості

парламенту ІХ скликання – це втрата додаткового ресурсу впливів, особливо коли йдеться про політичні сили, що традиційно мають електоральну підтримку в суспільстві та не є ідеологічно несумісною з провладною коаліцією. Так, нівелювання потенційних можливостей коаліції з проєвропейськими силами на противагу із ситуативним блокуванням з проросійськими партіями за умов недостатнього політичного досвіду та розшарування в межах коаліції утворювало серйозні виклики відносно подальшого збереження переваги як на рівні парламенту, так і на рівні електорального середовища України.

Визначено, що широкомасштабна російська агресія проти України стала не тільки мобілізаційним чинником щодо діяльності фракції монобільшості в парламенті, але й виявила значний потенціал ВР України як провідного актора політичних, державницьких процесів в умовах війни. Депутати сповна реалізували покладені на них функції, ефективну діяльність розгорнули об'єднання парламенту в сфері міжнародної дипломатії. Також депутатам вдалося налагодити певний рівень зв'язків із громадянським суспільством.

Серед орієнтирів чинної Верховної Ради – збереження єдності демократичних сил у парламенті, підтримка стійкої коаліції, орієнтованої на євроатлантичні інтеграційні цілі. Провідну роль в цьому відношенні має відігравати здатність провідних фракцій досягати компромісних позицій щодо підготовки національно вагомих документів. Суттєву роль має відіграти законодавче закріплення повноважень і розподілу ролей в політичному процесі парламенту провідної коаліції і фракцій меншості, що (на прикладі Верховної Ради України ІХ) має гарантувати вплив на законодавчий процес демократичних сил поза коаліції. Крім того, чіткого законодавчого закріплення має набути процес очищення Верховної Ради від антиукраїнських угруповань, здатних гальмувати пріоритетні напрями розвитку України. На порядку денному депутатського корпусу й підтримка зв'язків із суспільством задля обмеження

негативних тенденції законодавства, вагомим чинником ефективного публічного управління в умовах воєнного стану і повоєнного розвитку України.

За результатами проведеного дослідження розроблено наступні рекомендації до чинного виборчого законодавства:

– внесення змін та доповнення Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» із чітким тлумаченням не тільки порядку формування та діяльності парламентських об'єднань, а й їх функціональних повноважень у реалізації парламентської діяльності. Законодавчого закріплення, насамперед, потребує статус коаліції меншості (опозиції) як складової депутатського корпусу, що забезпечує конструктивні, демократичні тенденції функціонування парламенту.

– регламентного впорядкування потребує діяльність не тільки формальних, а неформальних об'єднань (груп), які в умовах демократичного плюралізму парламенту здатні перебирати на себе повноваження законодавчо закріплених (партійно-політичних, адміністративних) парламентських утворень, обмежуючи або руйнуючи, таким чином, їх функціональну спроможність. Законодавчого закріплення (відповідно досвіду, зокрема, Конгресу США) потребує статус, порядок утворення та обсяг повноважень неформальних об'єднань і груп.

– подальшого вдосконалення потребує законодавство, пов'язане з фінансуванням парламентських політичних партій, що, з урахуванням досвіду західних демократій (Європарламенту) впливає на розбудову парламентських структур та, своєю чергою, посиленню суспільно-політичних зв'язків між громадянами і парламентом. Спеціальної уваги потребує й статус позапарламентських партій демократичної орієнтованості, фінансування яких державою сприятиме їх включенню в політичний процес, а також – закріплення на рівні Конституції України права на опозиційну діяльність;

– введення правового режиму воєнного стану в Україні визначило необхідність підвищеної відповідальності депутатів парламенту за реалізацію покладених на них повноважень. Це визначає нагальну необхідність підготовки та затвердження Верховною Радою України Морального кодексу депутата, покликаною сприяти вдосконаленню морального й професійного стану депутатського корпусу, відповідного завданням історичного етапу розвитку країни. Особливої уваги потребує й завершення процесу підготовки законодавства стосовно позбавлення членів парламенту депутатського мандата за державну зраду, корупційні, аморальні вчинки тощо.

– складність виконання депутатами (фракціями коаліцією більшості/меншості) своїх повноважень в умовах воєнного стану і повоєнної відбудови країни вимагає від депутатського складу спеціальної підготовки (компетенції), зокрема, щодо досягнення й підтримки єдності та дієздатності у розв'язанні нагальних суспільно-політичних проблем. Регуляторними засадами щодо цього мають стати затвержені на рівні Верховної ради України програми підвищення кваліфікації представників депутатського корпусу з метою досягнення необхідного рівня політичної підготовки; оволодіння сучасними навиками комунікативної діяльності, ознайомлення з кращими практиками і досвідом парламентської діяльності як Верховної ради України попередніх скликань, так і парламентів зарубіжних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Парламентаризм: підручник 2-ге вид., допов. й розшир. / В. А. Гошовська [та ін.]; за ред В.А. Гошовської. Київ : НАДУ. 2019. 704 с.
2. Основи вітчизняного парламентаризму: підруч. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 т. / за заг. ред. В. А. Гошовської ; уклад. : Н. Б. Ларіна та ін. К. : НАДУ, 2011. Т. 1. 408 с.
3. Основи вітчизняного парламентаризму: підруч. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 т. / за заг. ред. В. А. Гошовської. К. : НАДУ, 2012. Т. 2. 340 с.
4. Елітознавство : підручник / кол. автор.; за ред. В. А. Гошовської, Л. Г. Комахи. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ: Вид-во «Центр учбової літератури», 2022. 220 с.
5. Політична участь як показник рівня політичної культури суспільства : практич. посіб. / авт.кол. : В. А. Гошовська [та ін.] ; за ред. В. А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2021. 112 с.
6. Механізми запобігання політичній корупції в представницьких органах влади : навч.-метод. посіб. / авт. кол. : В. А. Гошовська [та ін.] ; за ред. В. А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2020. 288 с.
7. Комунікативна компетентність народного депутата. Практикум [Текст] / [В. С. Кубійда та ін.] ; за заг. ред. проф. В. А. Гошовської ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Каф. парламентаризму та політ. менеджменту. Київ : НАДУ, 2018. 171 с.
8. Цінності, стандарти, компетентність у парламентській діяльності : навч. посіб. / К. О. Ващенко, В. А. Гошовська, Л. А. Пашко [та ін.] ; за заг. ред. проф. В. А. Гошовської. 2-ге вид., розшир. Київ : НАДУ, 2017. 172 с.
9. Політичне лідерство: Навчальний посібник / В.А. Гошовська, Л.А.Пашко. Київ: НАДУ, 2013. 112 с.

10. Політична опозиція : навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Гошовської, К. О. Ващенко, Ю. Г. Кальниша. К. :НАДУ, 2013. 208 с.

11. Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади в Україні : монографія/ авт. кол. : В. А. Гошовська та ін.; за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ: НАДУ, 2021. 300 с.

12. Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства : монографія / авт. кол. : В. А. Гошовська та ін.; за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ: НАДУ, 2021. 144 с.

13. Гошовська В.А. Парламентаризм як особлива система публічного управління. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього*: монографія /авт. кол. Л. Г. Комаха, І. В. Алексеєнко, В. А. Гошовська та ін.; за заг. ред. Л. Г. Комахи, І. В. Алексеєнко. К.: ВПЦ «Київський університет», 2022. 976 с., С. 11- 57. ULR: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/333/files/a9765d11-a010-45fd-8927-75fad1b63a5e.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).

14. Крейденко В.В. Еволюція парламентаризму в сучасній Україні. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього*: монографія /авт. кол. Л. Г. Комаха, І. В. Алексеєнко, В. А. Гошовська та ін.; за заг. ред. Л. Г. Комахи, І. В. Алексеєнко. К.: ВПЦ «Київський університет», 2022. 976 с., С. 57-91. ULR: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/333/files/a9765d11-a010-45fd-8927-75fad1b63a5e.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).

15. Рейтерович І.В. Трансформація представницького правління в умовах глобалізації. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього*: монографія /авт. кол. Л. Г. Комаха, І. В. Алексеєнко, В. А. Гошовська та ін.; за заг. ред. Л. Г. Комахи, І. В. Алексеєнко. К.: ВПЦ «Київський університет», 2022. 976 с., С. 91- 127. ULR: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/333/files/a9765d11-a010-45fd-8927-75fad1b63a5e.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).

16. Almond G.A., G. Powell B. Comparative Politics Today: A Theoretical Framework. 5th ed. N.Y.: Pearson/Longman, 2008. 212 p.
17. Heidar K., Koole R. Parliamentary Party Groups in European Democracies: Political Parties behind Closed Doors. London : Routledge, 2000. 303 p.
18. Грін К. Більшість на основі коаліції фракцій; Університет штату Індіана (США). Програма сприяння Парламентові України, 2002.
19. Кречмер Г. Фракції. Партії в парламенті. К. : Заповіт, 1999. 301 с
20. Венгер В. Правові моделі функціонування парламентських об'єднань. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 2 (5). С. 61–64.
21. Ільницька У. Парламентська опозиція як інституційний аспект контрольної функції парламенту. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. Вип. 23. С. 76–85.
22. Литвин В.С., Романюк А.С. Конструкції більшості і меншості у сучасних системах всенародних президентських виборів: порівняльний аналіз. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Серія «Питання політології». 2015. Вип. 28. С. 5-21.
23. Мартинюк Р. Інститут парламентської більшості у вітчизняній політико-правовій практиці. *Вибори та демократія*. 2010. № 2-3 (24-25). С. 69-77.
24. Мироненко В.П. Політико-правові засади формування і діяльності парламентської коаліції: зарубіжний досвід і Україна : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України. Київ, 2016.
25. Лікарчук Д.С. Політико-адміністративні аспекти модернізації державного управління: конфліктологічний вимір. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 250-255.
26. Aggression against Ukraine : Resolution ES-11/1 adopted by the General Assembly on 2 March 2022. ULR: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/293/36/PDF/N2229336.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.03.2023).

27. Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine. Resolution ES-11/2 adopted by the General Assembly on 24 March 2022. ULR: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/301/67/PDF/N2230167.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.03.2023).

28. Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations. Resolution ES-11/4 adopted by the General Assembly on 12 October 2022. ULR: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/> (дата звернення: 15.03.2023).

29. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine. Resolution ES-11/5 adopted by the General Assembly on 14 November 2022. ULR: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/693/55/PDF/N2269355.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.03.2023).

30. Peaceful resolution of the war in Ukraine, respecting international law, the Charter of the United Nations and territorial integrity : Resolution adopted by consensus by the 144th IPU Assembly (Nusa Dua, 23 March 2022. ULR: https://www.ipu.org/sites/default/files/Item%208-Emergency%20item-e_0.pdf (дата звернення: 15.03.2023).

31. Condemnation of the invasion of Ukraine and of the subsequent annexation of territories, in defence of the territorial integrity of all States : Resolution adopted by consensus by the 145th IPU Assembly (Kigali, 14 October 2022). ULR: <https://www.ipu> (дата звернення: 15.03.2023).

32. Consequences of the Russian Federation's aggression against Ukraine : Opinion 300(2022). PACE. 15 March 2022 ULR: <https://pace.coe.int/en/files/29885/html> (дата звернення: 15.03.2023).

33. Further escalation in the Russian Federation's aggression against Ukrain : Resolution 2463 (2022). PACE. 13 October 2022. ULR: <https://pace.coe.int/en/files/31390/html> (дата звернення: 15.03.2023).

34. 2022 – Declaration on standing with Ukraine. Adopted by the NATO Parliamentary Assembly at its Plenary Sitting in Vilnius, Lithuania. 30 May 2022. URL: <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2022-05/111%20SESP%202022%20E%20rev.1%20fin%20-%20DECLARATION%20ON%20UKRAINE.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).

35. Supporting NATO’s post-Madrid summit deterrence and defense initiatives : Resolution 476. NATO Parliamentary Assembly. 21 February 2022. URL: <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2022-11/RESOLUTION%20476%20-%20SUPPORTING%20NATO%E2%80%99S%20POST-MADRID%20SUMMIT%20DETERRENCE%20AND%20DEFENCE%20INITIATIVE%20S.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).

36. European Parliament resolution of 23 November 2022 on recognising the Russian Federation as a state sponsor of terrorism (2022/2896(RSP)). Text adopted Wednesday, 23 November 2022 – Stresburg. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0405_EN.html (дата звернення: 15.03.2023).

37. Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020, підстава – 27-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

38. Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листопада 1992 року № 2790-ХІІ. Документ 2790-ХІІ, чинний, поточна редакція – Редакція від 20.05.2022, підстава – 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text>.

39. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI. Документ 1861-VI, чинний, поточна редакція – Редакція від 31.03.2023, підстава – 2849-IX. Регламент Верховної ради України. Затверджено Законом України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

40. Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 8 грудня 2004 року N 2222-IV. Документ 2222-IV, втратив чинність, поточна редакція – Визнання неконституційним від 30.09.2010, підстава – v020p710-10. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15#Text>.

41. Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21 лютого 2014 року № 742-VII. Документ 742-VII, чинний, поточна редакція – Прийняття від 21.02.2014 ULR: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/742-18>.

42. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України», частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України та офіційного тлумачення положень пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про перебування народного депутата України у депутатській фракції) від 25.06.2008 р. ULR: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-08>.

43. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України від 6.04.2010 року № 11-рп/2010. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-10#Text..>

44. Висновок Конституційного суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін і доповнень до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа щодо внесення змін до статей 81, 82, 85, 87, 89, 90, 94,

97, 98, 106, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 122 Конституції України та доповнення її статтею 89-1.). Справа N 1-22/2002. № 1-в/2002 м. Київ, 16 жовтня 2002 року. ULR: https://zakononline.com.ua/documents/show/236564_236629.

45. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III. Документ 2365-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 31.03.2023, підстава – 2849-IX. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.

46. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. Документ 4572-VI, чинний, поточна редакція – Редакція від 31.03.2023, підстава – 2849-IX. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

47. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року № 116/95-ВР. Документ 116/95-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 02.07.2023, підстава – 3218-IX. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text>.

48. Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України : Закон України від 27 квітня 2010 року N 2157-VI. Документ 2157-VI, чинний, поточна редакція – Прийняття від 27.04.2010. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-17#Text>.

49. Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України : Закон України від 8 жовтня 2010 року N 2600-VI. Документ 2600-VI, чинний, поточна редакція – Прийняття від 08.10.2010. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2600-17#Text>.

50. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій : Закон України від 3 травня 2022 року № 2243-IX. Документ 2243-IX, чинний, поточна редакція – Прийняття від 03.05.2022. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#Text>.

51. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. ULR: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

52. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій» : Указ Президента України від 19 березня 2022 №153/2022. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій. ULR: <https://www.president.gov.ua/documents/1532022-41765>.

53. Про депутатські групи (фракції) у Верховній Раді України: Постанова Верховної Ради України від 13 травня 1994 року N 11/94-ВР. Документ 11/94-ВР, втратив чинність, поточна редакція – Втрата чинності від 27.07.1994, підстава – 130/94-ВР. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

54. Регламент Верховної Ради України : Постанова ВР України від 27 липня 1994 року 1296/94-ВР. Документ 129а/94-ВР, втратив чинність, поточна редакція – Втрата чинності від 15.04.2006, підстава – 3547-IV. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129%D0%B0/94-%D0%B2%D1%80#%20Text>.

55. Про комітети Верховної Ради України сьомого скликання: Постанова Верховної Ради України від 25 грудня 2012 року № 11-VII. Документ 11-VII, чинний, поточна редакція – Редакція від 19.06.2014, підстава - 1524-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

56. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання : Постанова Верховної Ради України від 4 грудня 2014 року № 22-VIII. Документ 22-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 04.11.2018, підстава – 2581-VIII. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22-VIII#Text>.

57. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання. Постанова Верховної Ради України від 29 серпня 2019 року № 19-IX. Документ 19-IX, чинний, поточна редакція – Редакція від 23.02.2023, підстава – 2929-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20#Text>.

58. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо права народного депутата України перебувати на військовій службі за контрактом у складі Збройних Сил України, Сил територіальної оборони Збройних Сил України та добровольчих формувань територіальних громад у період дії воєнного стану: Постанова Верховної Ради України від 24 березня 2022 року № 2164-IX. Документ 2164-IX, чинний, поточна редакція – Прийняття від 24.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-20#Text>.

59. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2007. 1750 с.

60. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред-кол.: Ю. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 1998. Т. 2 : Д–Й. 744 с.

61. Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни / Б. Кухта, А. Романюк, Л. Старецька, Л. Угрин, О. Красівський, Г. Ткаченко. Львів : Кальварія, 2003. 500 с.

62. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-35534>

63. Процедурні та правові аспекти формування депутатських об'єднань Верховної Ради України. Аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2012. 37 с.

64. Міжфракційні об'єднання – що, коли та навіщо? *Лабораторія законодавчих ініціатив*. 2021. 11 листопада. URL: <https://parlament.org.ua/2021/11/11/mizhfraktsijni-ob-yednannya-shho-koli-ta-navishho/> (дата звернення: 01.06.2023).

65. Кісель Ю. Сутність парламентського об'єднання в політичному дискурсі. *Вісник Львівського університету*. Філософсько-політологічні студії. 2021. Вип. 35. С. 184-193.

66. Fukuyama F. The end of history and the last man. New York, London: Simon and Schuster, 2006. 464 p.

67. Фукуяма назвав три уроки демократичної трансформації України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-fukuiama-ukraina-uroky/31084782.html> (дата звернення: 01.06.2023).
68. Huntington S.P. *The Third Wave: Democratization in the Late 20th Century*. Norman:University of Oklahoma Press, 2012. 384 p.
69. Linz J. J. *Problems of Democratic Transitions and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996. 504 p.
70. O'Donnell G., Schmitter Ph. C. *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions About Uncertain Democracies*. Baltimore, London: The John Hopkins University Press, 2013. 120 p.
71. Valenzuela J. S. *Democratic Consolidation in Post-Transitional Settings: Notion, Process, and Facilitating Conditions / Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*. Working papers. 1990. URL: https://kellogg.nd.edu/sites/default/files/old_files/documents/150_0.pdf (дата звернення: 01.06.2023).
72. Бортніков В., Куницька А. Загальне та особливе демократичного транзиту України. *Наукові записки*. Серія «Політичні науки». 2008. Вип. 3. «Демократичний транзит в Україні: підсумки електорального циклу 2004-2007 рр.» Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2008. 266 с. С. 194-205.
73. Вонсович С. Г. Консолідована демократія: дефініції та методологія дослідження. *Нова парадигма*. 2012. Випуск 113. С. 159-168. URL
74. Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз: Пер. з фр. К. : Основи, 1996. 420 с.
75. Радченко Л.М. Реалізація політичних інтересів через діяльність політичних інститутів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені*

М.П.Драгоманова. Серія 22. «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін». 2009. № 1. С. 133- 138.

76. Радченко Л.М. Політичні інтереси: поняття, функції, типологія. *Держава і право*. 2012. Вип 56. С. 600-605.

77. Дудко І.Д. Участь у діяльності політичних партій та громадських організацій. *Політична участь як показник рівня політичної культури суспільства*. Практичний посібник. Авт. кол. : В. А. Гошовська [та ін.] ; за ред. В. А. Гошовської. К.: НАДУ, 2021. С. 52-65.

78. Шведа Ю. Р. Політичні партії: Енциклопедичний словник. Львів: Астролябія, 2004. 500 с.

79. Riker. W. H. The theory of political coalitions. New Haven, London: Yale University Press, 1962. 300 p.

80. Гончарова Т. Особливості процесу формування парламентських коаліцій. *Віче*. 2009. № 3. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1296/> (дата звернення: 01.06.2023).

81. Древаль Ю.Д. Організація і діяльність парламентів: теоретико-методологічні засади. Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2009. 185 с.

82. Заславський О., Соколова М., Жерибор О. Функції, склад і види парламентських комітетів та їх роль у співпраці парламенту з урядом: світові практики. *Часопис «Парламент»*. 2017. Вип. 3 «Роль та функції парламентських комітетів та фракцій». 56 с. С. 9-35. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Chasopis3.pdf> (дата звернення: 01.06.2023).

83. Соколова М., Жерибор О. Статус та роль коаліції/більшості та опозиції/меншості в парламентах світу. *Часопис «Парламент»*. 2017. Вип. 3 «Роль та функції парламентських комітетів та фракцій». 56 с. С. 47-54. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Chasopis3.pdf> (дата звернення: 01.06.2023).

84. Neumann J.von, Morgenstern O. Theory of Games and Economic Behavior: 60th Anniversary Commemorative Edition. Princeton: Princeton University Press, 2007. 776 p.
85. Смірнова В. О. Політична воля як чинник державотворчої діяльності: об'єктивні та суб'єктивні детермінанти. Київ: Логос, 2019. 384 с.
86. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 01.01.2021 року. Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4561> (дата звернення: 15.03.2023).
87. Рейтинг активності та ефективності політичних партій України. URL:http://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/files/rejting_efektivnost_pol_tichnih_part_u.pdf (дата звернення: 31.07.2023).
88. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства. URL:https://minjust.gov.ua/m/str_33565 (дата звернення: 31.07.2023).
89. Як змінювалося місце України у ключових рейтингах демократії за сім років. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/12/infografika/polityka/yak-zminyuvalosya-misce-ukrayiny-klyuchovyx-rejtynhax-demokratiyi-sim-rokiv> (дата звернення: 31.07.2023).
90. The Constitution of the United States: A Transcription. America's Founding Document. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution-transcript> (дата звернення: 31.07.2023).
91. The Structure Congress. URL: <http://collegeamericangovernment.org/the-structure-of-congress.html> (дата звернення: 31.07.2023).
92. United States House of Representatives. URL: <https://www.house.gov> (дата звернення: 31.07.2023).
93. US Senate. Committees. URL: [https://www.senate.gov/committees /index. htm](https://www.senate.gov/committees/index.htm) (дата звернення: 31.07.2023).

94. Rules of the House. *Congressional Record*. (January 4, 1995). Vol. 141. Part 1. P.469. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CRECB-1995-pt1/pdf/GPO-CRECB-1995-pt1-1-2.pdf>(дата звернення: 31.07.2023).
95. The Federalist Papers : No. 51. The Structure of the Government Must Furnish the Proper Checks and Balances Between the Different Departments From the New York Packet. Friday, February 8, 1788. URL: https://avalon.law.yale.edu/18th_century/fed51.asp (дата звернення: 31.07.2023).
96. Spitzer R.J. President and Congress. Executive Hegemony at the Crossroads of American Government New York: McGraw-Hill, Inc., 1993. 309 p.
97. Congressional Member Organizations: Their Purpose and Activities, History, and Formation. August 11, 2015. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20150811_R40683_ef389ae32c550903b3202cb85adcffb95b70548b.html (дата звернення: 31.07.2023).
98. Congressional Member Organizations (CMOs) and Informal Member Groups: Their Purpose and Activities, History, and Formation. Updated January 23, 2019. URL: <https://fas.org/sgp/crs/misc/R40683.pdf> (дата звернення: 31.07.2023).
99. Caldwell Ch.F. Government by Caucus: Informal Legislative Groups . *The Journal of Law & Politics*. 1989. Vol. V, no. 3. P. 625-655.
100. Barnett M.R. The Congressional Black Caucus. *Proceedings of the Academy of Political Science*. 1975. Vol. 32, no. 1 P. 34-50
101. Hammond S. W. Congressional Caucuses in National Policy Making. Baltimor, London: The John Hopkins University Press, 2001. 258 p.
102. Stevens A.G., Jr., Miller A.H., Mann T.E. Mobilization of Liberal Strength in the House, 1955-1970: The Democratic Study Group. *The American Political Science Review*. 1974. Vol. 68, no. 2. P. 667-681
103. Dilger R.J. Congressional Member Organizations: Their Purpose and Activities, History, and Formation. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20100628_

R40683_d24cfb3d49da21d4a94125b69ad652a7979ecabb.pdf (дата звернення: 31.07.2023).

104. Jacoby M. Republicans Ask GAO Audit of All Legislative Service Organizations. *Roll Call*. 1993. March 15. P. 8.

105. Love A.A. LSO Money: Where Will It All Go? *Roll Call*. 1994. December 8. P. 1, 21.

106. Mason D., Greenberg D. New House Rules: A Victory For Congressional Reform. URL . <https://www.heritage.org/political-process/report/new-house-rules-victory-congressional-reform> (дата звернення: 31.07.2023).

107. Ripley R.B. Congress: Process and Policy. 3rd ed. New York: W.W. Norton & Company, 1983. 473 p.

108. Rodriguez P.M. GAO Wants to Probe House Caucuses. *The Washington Times*. 1993. June 30. P. A1, A1.

109. Rodriguez P.M. Groups Don't Play by Congress' Rules. *The Washington Times*. 1993. June 30. P. A1, A10.

110. Singh R. The Rise and Fall of Legislative Service Organizations in the United States Congress. *Journal of Legislative Studies*. 1996. № 2(2). P. 79-102.

111. Burgin E. Congress, Health Care, and Congressional Caucuses: An Examination of the Diabetes Caucus. *Journal of Health Politics, Policy and Law*. 2003. Vol. 28, no. 5. P. 789-820.

112. Gertzog I.N. Women and Power on Capitol Hill: Reconstructing the Congressional Women's Caucus. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2004. 197 p.

113. Caldwell Ch.F. Government by Caucus: Informal Legislative Groups in an Era of Congressional Reform. *The Journal of Law & Politics*. 1989. Vol. V, no. 3. P. 625-655.

114. Cooper K.J. Cut Back, Caucuses Struggle to Go Forward. *The Washington Post*. 1995. March 23. P. A25.

115. Hammond S.W., Mulhollan D.P., Stevens A.G.Jr. Informal Congressional Caucuses and Agenda Setting. *Western Political Quarterly* 1985. Vol. 38, no. 4. P. 583-605.

116. Victor J.N. , Nils R. N. The Social Utility of Informal Institutions: Caucuses as Networks in the 110th U.S. House of Representatives. *American Politics Research*. 2009. Vol. 37, no. P. 742-766.

117. Matishak, M. (February 9, 2015). Senators launch Ukraine Caucus. *The Hill*. URL: <https://thehill.com/policy/defense/232192-senators-launch-ukraine-caucus> (дата звернення: 31.07.2023).

118. Sawkiw, M. House of Representatives forms Congressional Ukrainian Caucus. *Ukrainian National Information Service*. URL: <http://www.ukrweekly.com/old/archive/1997/279714.shtml> (дата звернення: 31.07.2023).

119. The Maastricht Treaty. Treaty on European Union. Maastricht, 7 February 1992 URL: <http://www.eurotreaties.com/maastrichteu.pdf> (дата звернення: 03.08.2023).

120. Treaty of Nice amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, signed at Nice, 26 February 2001. URL: http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12001C/pdf/12001C_EN.pdf (дата звернення: 03.08.2023).

121. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:en:HTML> (дата звернення: 03.08.2023).

122. Consolidated version of the Treaty on European Union. *Official Journal of the European Union*. 26.10.2012. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 03.08.2023).

123. Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 7.6.2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0006.01/DOC_3&format=PDFal (дата звернення: 03.08.2023).

124. The European Parliament: organisation and operation URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/20/the-european-parliament-organisation-and-operation> (дата звернення: 03.08.2023).

125. The Committees of the European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/organisation-and-rules/organisation/committees> (дата звернення: 03.08.2023).

126. European Parliament legislative resolution of 13 June 2018 on the draft European Council decision establishing the composition of the European Parliament (00007/2018 – C8-0216/2018 – 2017/0900(NLE)) (Consent). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:52018AP0249> (дата звернення: 03.08.2023).

127. European Council Decision (EU) 2018/937 of 28 June 2018 establishing the composition of the European Parliament ST/7/2018/REV/1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32018D0937> (дата звернення: 03.08.2023).

128. Rules of Procedure of the European Parliament. 9th parliamentary term - September 2021. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/lastrules/TOC_EN.html?redirect (дата звернення: 03.08.2023).

129. Regulation (EC) No 2004/2003 of the European Parliament and of the Council of 4 November 2003 on the regulations governing political parties at European level and the rules regarding their funding. *Official Journal of the European Union*, L 297. URL: <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2003R2004:20071227:EN:PDF> (дата звернення: 03.08.2023).

130. Regulation (EC) No 1524/2007 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2007 amending Regulation (EC) N 2004/2003 on the regulations governing political parties at European level and the rules regarding their funding. URL: <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:343:0005:0008:EN:PDF> (дата звернення: 03.08.2023).

131. Regulation (EU) No 211/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 on the Citizen's Initiative. *Official Journal of the European Union*, L 65. 11/03/2011. P. 1–22. URL: <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:en:PDF> (дата звернення: 03.08.2023).

132. Regulation (EU, Euratom) No 1141/2014 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 on the statute and funding of European political parties and European political foundations. URL: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014R1141> (дата звернення: 03.08.2023).

133. Regulation (EU, Euratom) 2018/673 of the European Parliament and of the Council of 3 May 2018 amending Regulation (EU, Euratom) No 1141/2014 on the statute and funding of European political parties and European political foundations. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018R0673> (дата звернення: 03.08.2023).

134. Агафонова Г. Партія європейських соціалістів: ідеологія та функціональні практики. *Політологічні записки*: збірник наук. праць. 2015. № 1(11). С. 156-164.

135. Вархов Г.В. Сім'ї політичних партій Європарламенту: засади функціонування та ідеологічні особливості. *Прикарпатський вісник НТШ*. Думка. 2013. № 3(23). С. 41-48.

136. Вархов Г.В. Партиїно-політичне структурування Європейського парламенту: організаційне оформлення та чинники впливу : дис. ... канд. політ.н : 23.00.02 / Івано-Франківськ, 2019. 209 с.
137. Коцан Л. Європейські політичні партії: особливості функціонування та формування коаліцій в Європарламенті. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2017. Вип. 2(19). С. 218-229.
138. Краснопольська Т.М. Узгодженість та вплив в Європейському парламенті крізь призму політичних груп. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 62. С. 103-113.
139. Святун О. В. Європейська громадянська ініціатива. *Наукові записки НаУКМА*. Серія «Юридичні науки». 2014. Т. 155. С. 45-48.
140. Шелемба М. Вибори до Європейського парламенту в 2019 р.: ідеологічні особливості. *Геополітика України: історія і сучасність*. Збірник наукових праць. 2019. Вип 2(23). С. 47-58.
141. Nix S., Noury A., Roland G. Dimensions of Politics in the European Parliament. *American Journal of Political Science*. 2006. № 50 (2). P. 494-511
142. Jacobs F., Corbett R., Shackleton M. The European Parliament. London: Cartermill, 1995. 357 p.
143. European People's Party (EPP). Manifesto 2019. EEP website. URL: <https://www.epp.eu/papers/epp-manifesto> (дата звернення: 03.08.2023).
144. Socialist & Democrats (S&D). Who we are. URL: <https://www.socialistsanddemocrats.eu/who-we-are> (дата звернення: 03.08.2023).
145. European Conservatives and Reformists. Who we are. URL: <https://www.ecrgroup.eu/> (дата звернення: 03.08.2023).
146. Renew Europe. Who we are. URL: <https://reneweurope-cor.eu/about/> (дата звернення: 03.08.2023).

147. Another Europe is possible. European United Left/Nordic Green Left European Parliamentary Group. URL: <http://www.guengl.eu/policy/priorities> (дата звернення: 03.08.2023).

148. The Left in the European Parliament. URL: <https://left.eu/about-the-group/> (дата звернення: 03.08.2023).

149. Rights and Freedoms. The European Free Alliance Group in the European Parliament. URL: <http://www.greens-efa.eu/rights-and-freedoms-11.html> (дата звернення: 03.08.2023).

150. The GREENS/EFA in the European Parliament. URL: <https://www.greens-efa.eu/en/> (дата звернення: 03.08.2023).

151. Identity and Democracy. Message from the president Marco Zanni. URL: https://www.idgroup.eu/message_from_the_president_marco_zanni (дата звернення: 03.08.2023).

152. Europe of Freedom and Direct Democracy. URL: <https://www.europarl.europa.eu/elections-2014/en/political-groups/europe-of-freedom-and-direct-democracy> (дата звернення: 03.08.2023). 153. Збірник виборчих законів країн Центральної та Східної Європи. К.: IFES, 1995. 390 с.

154. 1993 парламентські вибори в Польщі. URL: <https://uk.malaysiawiki.com/141522-1993-polish-parliamentary-election-NRMCFA#Sejm> (дата звернення: 03.08.2023).

155. Вибори в Польщі – Elections in Poland. URL: https://uk.wikijaa.ru/wiki/Elections_in_Poland#1997_parliamentary_elections (дата звернення: 03.08.2023).

156. Парламентські вибори в Польщі 2019. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%B2%D0

%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8_%D0%B2_%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D1%96_2019 (дата звернення: 03.08.2023).

157. Вибори в Польщі: Сейм – за владою, Сенат – за опозицією. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2799496-vibori-v-polsi-sejm-za-vladou-senat-za-opozicieu.html> (дата звернення: 03.08.2023).

158. Балашова О.В. Еволюція партійних систем України та Республіки Польща (1989-2019) : дис. д. філософії : 052/ Національний університет «Острозька академія». Острог, 2021. 263 с.

159. Білянський О. В. Президентські вибори у Республіці Польща 1995 р.: політичний та суспільний аспекти . *Університет. Історико-філософський журнал*. 2011. № 6. С. 111–117.

160. Жеребецький Є. Вибори в Польщі. *Вибори та демократія*. 2005. № 3 (5). С. 90-95.

161. Задорожний І. Еволюція партійної системи Польщі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. 2009. Випуск 13. С. 92-98.

162. Кукуруз О. Парламентська більшість та опозиція в Сеймі Республіки Польща. *Політичний менеджмент*. 2008. № 6. С. 79-89. ULR: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kukuruz_parlamentska.pdf

163. Стоєцький С. Концепція стратегічного партнерства в політиці Республіки Польща щодо України. *Політичний менеджмент* 2005. № 3. С. 147-158.

164. Яковлева І.В. Зовнішньополітичні чиники формування партійно-політичної системи Республіки Польща. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/301/app-37_Yakovleva_I_V_%28312-323%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 03.08.2023).

165. Saarts T. Comparative Party System Analysis in Central and Eastern Europe: the Case of the Baltic States. *Studies of Transition States and Societies*. 2011. Vol 3 (3). P. 83-104.

166. Tomczak Ł. Sojusz Lewicy Demokratycznej – od koalicji do partii, od rządu do opozycji. *Partie i ugrupowania parlamentarne III RP* / red. K. Kowalczyk, J. Sielski. Toruń: Dom wydawniczy DUET, 2006. S. 58–95.

167. «Солідарність»: польський шлях до незалежності за участі вихідців з України. URL: <https://ostrohcastle.com.ua/solidarnist-polskyj-shlyah-do-nezalezhnosti-za-uchasti-vyhidsiv-z-ukrayiny/> (дата звернення: 03.08.2023).

168. Najnowszy sondaż: PiS na czele, partia Kukiza wyprzedza Platformę. *Telewizja Republika*. Radio RMF 24. 2015. URL: <https://www.rmf24.pl/raporty/raport-wybory-parlamentarne2015/fakty/news-wybory-2015-najnowszysondaz-pis-po-i-kukiz-15-w-parlamencie,nId,1902603> (дата звернення: 03.08.2023).

169. Nowoczesna PL – Co powinniśmy wiedzieć o ugrupowaniu Ryszarda Petru. *Gazeta.pl*. 31 maja 2015. URL: https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,18031295,NowoczesnaPL__Kim_jest_Ryszard_Petru_i_jego_otoczenie_.html (дата звернення: 03.08.2023).

170. Oficjalna strona internetowa Kukiz'15. URL: <https://www.kukiz15.org> (дата звернення: 03.08.2023).

171. Oficjalna strona internetowa: Państwowa Komisja Wyborcza. URL: pkw.gov.pl (дата звернення: 03.08.2023).

172. Platforma Obywatelska. Historia i kolejne rządy. *Wprost*. URL: <https://www.wprost.pl/tematy/10127348/platforma-obywatelska.html> (дата звернення: 03.08.2023).

173. Program Akcji Wyborczej Solidarność. URL: www.rzeczpospolita.pl/Wybory/aws/program.html-19k (дата звернення: 03.08.2023).

174. Ruch Palikota jest lewicowo-liberalny. Polskieradio od 20 października 2011. URL: <http://wybory.onet.pl/parlamentarne-2011/sondaze-i-wyniki/kim-sawyborycy-janusza-palikota,1,4875788,aktualnosc.html> (дата звернення: 03.08.2023).

175. Program Akcji Wyborczej Solidarność. URL: www.rzeczpospolita.pl/Wybory/aws/program.html-19k (дата звернення: 03.08.2023).

176. Platforma Obywatelska. Historia i kolejne rządy. Wprost. URL: <https://www.wprost.pl/tematy/10127348/platforma-obywatelska.html> (дата звернення: 03.08.2023).

177. Rogacin K. Konfederacja KORWiN, Liroy, Braun, Narodowcy. Zaprezentowano nazwę i logo. Znamy szczegóły. URL: <https://i.pl/konfederacja-korwin-liroy-braun-narodowcy-zaprezentowano-nazwe-i-logo-znamy-szczegoly/ar/13923215> (дата звернення: 03.08.2023).

178. Державлюк О.М. Роль парламентських комітетів у відносинах між парламентом і урядом в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 4 (29). С. 91-100.

179. Дудко І. До питання про дипломатію і міжнародні зв'язки Верховної Ради України в умовах широкомасштабної агресії РФ. *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічні студії. 2022. № 42. С. 202-219.

180. Дудко І. Парламентська дипломатія як напрям загальнонаціонального спротиву агресії. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу* : матеріали щоріч. Всеукр. круглого столу (Київ, 23 листоп.2022 р.) : / за ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. 152 с. С. 53-55. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/63d065dc-20b2-4aac-b9f2-5a97a55ca011.pdf1>(дата звернення: 15.03.2023).

181. Заславський О. Аналітика дня: Коаліція та опозиція у Верховній Раді ІХ скликання. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. 2019. 22 серпня.

<https://parlament.org.ua/2019/08/22/analitika-dnya-koalitsiya-ta-opozytsiya-u-verhovnij-radi-ih-sklykannya/>(дата звернення: 15.03.2023).

182. Колух В. Інституціоналізація парламентської коаліції у Верховній Раді України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. № 2(2). С. 12-14.

183. Колух В. Інституціоналізація парламентської опозиції в Україні. 2017. URL: <http://mego.info/> інституалізація-парламентської-опозиції-в-україні (дата звернення: 15.03.2023).

184. Максак Г. Парламентський вимір діяльності міжнародних організацій. *Портал зовнішньої політики*. URL: <http://fpp.com.ua/topic/parlamentskyj-vymir-diyalnosti-mizhnarodnyh-organizatsij/> (дата звернення: 15.03.2023).

185. Матейчук Р.І. Порядок створення парламентських комітетів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2018. № 32. С. 12-15.

186. Пеньковська Н.К. Інституціоналізація парламентської опозиції як складова підвищення ефективності урядування. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 259-267.

187. Пивовар М.С. Правові гарантії опозиційної діяльності: досвід Французької Республіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2019. Вип. 58. Том 1. С. 39- 42.

188. Радчук О. Парламентські комітети: в полоні політичних квот. Слово і діло. Аналітичний портал. 16 квітня 2015 року. URL: www.slovoidilo.ua/articles/8872/2015-04-16/parlamentskie-komitetyv-plenu-politicheskikh-kvot.html (дата звернення: 15.03.2023).

189. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. Посібник /М.С.Горшеньова, К.О. Закоморна, В.О.Ріяка та ін.; За заг.ред. В.О.Ріяки. 2-е вид., допов.і перероб. К.: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

190. Шаповал В. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс. К.: Юрінком Інтер, 2018. 464 с.

191. Верховна Рада України VIII скликання. URL: https://www.wikiwand.com/uk/%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_VIII_%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F187 (дата звернення: 15.03.2023).

192. Які міжфракційні депутатські об'єднання створюють нардепи. *Слово і діло*. Аналітичний портал. 2020. 28 січня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/01/28/infografika/polityka/kuban-ta-turbaza-yaki-mizhfrakczijni-deputatski-obyednannya-stvoryuyut-nardepy> (дата звернення: 15.03.2023).

193. Парламентські МФО: в яких депутатських об'єднаннях найбільше, а в яких найменше нардепів. *Слово і діло*. Аналітичний портал. 2021. 19 листопада. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/11/19/infografika/polityka/parlamentski-mfo-yakux-deputatskux-obyednannyaх-najbilshe-a-yakux-najmenshe-nardepiv>

194 Комітети Верховної Ради України VIII скликання. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_komitis (дата звернення: 15.03.2023).

195. Вибори до Верховної Ради України 2019. Результати підрахунку голосів. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/07/21/7221526/> (дата звернення: 15.03.2023).

196. Верховна Рада України IX скликання. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_IX_%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F (дата звернення: 15.03.2023).

197. Парламент затвердив склад 23 комітетів ВР. Список і керівництво. *Українська правда*. 2019. 29 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/08/29/7224813/> (дата звернення: 15.03.2023).

198. Динаміка рейтингу партій на виборах до Верховної ради України і кандидатів на виборах Президента України: результати телефонного опитування, проведеного 5-13 лютого 2022 року. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1100&page=1> (дата звернення: 15.03.2023).

199. Два роки Ради: ключові тенденції та вплив президента. URL: <https://www.oporaua.org/report/parliament/23289-dva-roki-radi-kliuchovi-tendentsiyi-ta-vpliv-prezidenta> (дата звернення: 15.03.2023).

200. У "Слузі народу" є чотири неформальні групи депутатів, – Арахамія. URL: <https://ukranews.com/ua/news/679255-arahamiya-rozpoviv-pro-neformalni-grupu-v-sluzi-narodu> (дата звернення: 15.03.2023).

201. Чи вистачає монобільшості у парламенті голосів для самостійного ухвалення рішень. Дослідження ОПОРИ. URL: https://www.oporaua.org/news/parliament/rada_9/23345-chi-vistachaie-monobilshosti-u-parlamenti-golosiv-dlia-samostiinogo-ukhvalennia-rishen-doslidzhennia-opori (дата звернення: 15.03.2023).

202. Більшість без «моно»: де «Слуги народу» шукають і шукатимуть голоси під важливі законопроекти. URL: <https://www.unian.ua/politics/bilshist-bez-mono-de-slugi-narodu-shukayut-i-shukatimut-golosi-pid-vazhlivi-zakonoproekti-novini-ukrajina-11625838.html> (дата звернення: 15.03.2023).

203. Стешенко А. Переписати Регламент. Плани «Слуги народу» та реакція опозиції. *LB.ua*. 2021. 26 листопада. URL: https://lb.ua/news/2021/11/26/499521_perepisati_reglament_plani_slugi.html (дата звернення: 15.03.2023).

204. КВУ: Майже всі прийняті Верховною Радою законопроекти були подані Слугою народу. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/rada-priymaye-zakonoproekti-tilki-slugi-narodu-novini-ukrajini-50058628.html> (дата звернення: 15.03.2023).

205. Що робила Верховна Рада протягом місяця війни? URL: <https://zn.ua/ukr/internal/shcho-robila-verkhovna-rada-protjahom-misjatsja-vijni.html> (дата звернення: 15.03.2023).

206. Більше 50% політиків-колаборантів представляють ОПЗЖ. URL: <https://espresso.tv/bilshe-50-politikiv-kolaborantiv-predstavlyayut-opzzh> (дата звернення: 15.03.2023).

207. Бондарчук А. Складні часи для ОПЗЖ: тимчасова заборона, державні зрадники у лавах, перспективи залишитися без фракцій. *Українська правда*. 2022. 30 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/03/30/7335679/> (дата звернення: 15.03.2023).

208. Заборона проросійських партій: безпека країни чи імітація бурхливої діяльності? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zaborona-rosiya-partiyi-viyna-okupatsiya/31909540.html> (дата звернення: 15.03.2023).

209. Воєнний рік Верховної Ради: як працювали і що ухвалювали депутати у 2022-му. *LB.ua*. 2022. 30 грудня. URL: https://lb.ua/news/2022/12/30/540814_voienniy_rik_verhovnoi_radi_yak.html (дата звернення: 15.03.2023).

210. «Слуги народу» конструктивно співпрацюють з представниками ОПЗЖ – Шуляк. URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/sluhy-narodu-konstruktyvno-spivpratsiuiut-z-predstavnykamy-opzzh-shuliak/> (дата звернення: 15.03.2023).

211. Верховна Рада ліквідувала ОАСК. URL: https://lb.ua/news/2022/12/13/538965_verhovna_rada_likvidovala_oask.html (дата звернення: 15.03.2023).

212. Кулик В. Законопроект про «національні спільноти»: неякісниц товар у гарному пакуванні. *Українська правда*. 2022. 09 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/9/7362359/> (дата звернення: 15.03.2023).

213. Руслан Стефанчук: Верховна Рада України вдячна тим, хто стоїть пліч-о-пліч з Україною. *Голос України*. 2022. 29 квітня. URL: <http://www.golos.com.ua/article/359292> URL: (дата звернення: 15.03.2023).

214. Олександр Корнієнко: Верховна Рада України залучає весь арсенал міжпарламентських зв'язків у боротьбі з російською агресією. *Прес-служба Апарату Верховної Ради України*. Опубліковано 28 березня 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Top-povyna/221020.html> (дата звернення: 15.03.2023).

215. Використовуємо м'яку силу на максимум. Триває візит української парламентської делегації до США: народні депутати провели зустріч із заступницею адміністратора Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). *Голос України*. 2022 29 березня. URL: <http://www.golos.com.ua/article/357957> (дата звернення: 15.03.2023).

216. Парламентська делегація у складі народних депутатів України Галини Васильченко, Ярослава Юрчишина та Андрія Жупанина, відвідала Вашингтон, де провела низку зустрічей з представниками Конгресу, Сенату та Держдепартаменту. Інформаційне управління Верховної Ради України. Опубліковано 02 травня 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/222318.html> (дата звернення: 15.03.2023).

217. Давид Арахамія: Українська парламентська делегація у США працює над тим, щоб наша держава якнайшвидше отримала обіцяну зброю. *Офіційний вебпортал парламенту України*. 2022. 29 вересня. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/228470.html> (дата звернення: 15.03.2023).

218. Надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС стане для українців променем надії у ці важкі часи – Голова Комітету з питань інтеграції України до ЄС Іванна Климпуш-Цинцадзе. Інформаційне управління Верховної Ради України.

Опубліковано 29 березня 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221056.html> (дата звернення: 15.03.2023).

219. Іванна Климпуш-Цинцадзе: «Лише український народ, а не росія, вирішує долю України». *Голос України*. 2022. 22 травня. URL: <http://www.golos.com.ua/article/360360> (дата звернення: 15.03.2023).

220. Спільне рішення Комітетів Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу, з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва і з питань гуманітарної та інформаційної політики. *Інформаційне управління*. Опубліковано 03 травня 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/222456.html> (дата звернення: 15.03.2023).

221. Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів проведе спільні з іншими парламентськими комітетами слухання щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав – членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи внаслідок війни. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/222810.html> (дата звернення: 15.03.2023).

222. Великий звіт: Підтримка переселенців та постраждалих регіонів, допомога фронту, розвиток освіти й медицини. URL: <https://sluga-narodu.com/velykyy-zvit-pidtrymka-pereselentsiv-ta-postrazhdalikh-rehioniv-dopomoha-frontu-rozvytok-osvity-y-meduysnyu/> (дата звернення: 15.03.2023).

223. Великий Звіт: Підтримка військових, залучення гуманітарної допомоги, енергетична безпека. URL: <https://sluga-narodu.com/velykyy-zvit-pidtrymka-viyskovykh-zaluchennia-humanitarnoi-dopomohy-enerhetychna-bezpeka/> (дата звернення: 15.03.2023).

224. Європейська солідарність. Волонтерство. URL: <https://www.google.com/search?q=%> (дата звернення: 15.03.2023).

225. Ірина Геращенко: команда «Європейської Солідарності» за 6 місяців розгорнула широку волонтерську мережу і допомагає ЗСУ. URL:

<https://eurosolidarity.org/2022/08/24/iryna-gerashhenko-komanda-yevropejskoyi-solidarnosti-za-6-misyacziv-rozgornula-shyroku-merezhu-volonterskyh-czentriv/> (дата звернення: 15.03.2023).

226. Волонтери. Батьківщина. URL: <https://ba.org.ua/tag/volonteri/> (дата звернення: 15.03.2023).

227. Гуманітарна допомога. Батьківщина. URL: <https://ba.org.ua/tag/gumanitarna-dopomoga/> (дата звернення: 15.03.2023).

228. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий-березень 2023 р.). Разумков Центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r>

229. Довіра до держави: як зберегти національну єдність заради перемоги. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberegti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi>

230. Кармазіна М. Тридцять років української багатопартійності (кінець 1990 – початок 2020 рр.). Київ: ППіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 88 с.

231. Даниленко Л.І. Традиції і цінності парламентаризму в умовах глобальних змін. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Державне управління. Том 18 № 2 (2023) С. 25-30. URL: <https://gov.bulletin.knu.ua/article/view/1609/1307>

232. Даниленко Л.І. Моральна відповідальність - критерій оцінки якості діяльності представницьких органів влади. *Наукові перспективи*: журнал. 2023. № 6(36) 2023. С.93-105. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/5273>

233. Ковальчук В. Роль опозиції в демократичному парламенті: пошук балансу між легітимною владою та тиранією більшості. *Вісник Національного університету*

«Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2022. Т. 9. № 2(34). С. 179-190.
URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/nov/28988/29.pdf>

234. Ковальчук В., Пивовар М. Принципи взаємодії державної влади та опозиції в Україні: конституційно-правовий аспект. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2020. № 3(27). С. 224-232. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/printsipi-vzaemodiyi-derzhavnoyi-vladi-ta-opozitsiyi-v-ukrayini-konstitutsiyno-pravoviy-aspekt/viewer>

235. Бусленко В.В. Тенденції взаємодії влади та опозиції в Польщі в контексті процесів демократизації. Політичне життя. №1. 2020. С. 5-12. URL: https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=eidDXO0AAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=eidDXO0AAAAAJ:isC4tDSrTZIC

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Публікації у наукових фахових виданнях України:

1. Кісель Ю.Г. Сутність парламентського об'єднання в політичному дискурсі. *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічні студії. № 35/2021. С. 184 - 193. (Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща). URL: <http://www.journal@fps-visnyk.lnu.lviv.ua>

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.35.22>

2. Кісель Ю.Г. Неформальні об'єднання у Конгресі США: досвід для України. *Науковий журнал «Політикус»*. Випуск 2. 2021. С. 100-108. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/12035/1/Kisiel%20Yurii.pdf>

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.17>

3. Кісель Ю.Г. Особливості партійного представництва у Верховній Раді України. *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічні студії. 2023. Випуск 51. С. 175-182. (Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща). URL: <http://www.journal@fps-visnyk.lnu.lviv.ua> DOI <https://doi.org/>

Статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних

Web of Science Core Collection та/або Scopus:

4. Valentyna Goshovska, Iurii Kisiel, Lyudmyla Lukina, Olga Gorulko, Ihor Nehulevskyi. Development of democratic values as a basis for the consolidation of modern Ukrainian society. *Amazonia Investiga*. 2022. 11(57), С. 221-231. (Scopus)

URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2160>

DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.57.09.23>.

Публікації у зарубіжних виданнях:

5. Kisel, Y. Subjectivity and peculiarities of functioning of political associations in Ukraine. *Social and Human Sciences*. Polish-Ukrainian scientific journal. 2021. № 01 (29). URL: https://issn2391-4164.blogspot.com/2021/04/social-and-human-sciences-polish_30.html

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Кісель Ю. Види політичних об'єднань та їх вплив на політику України. *Практична політологія: тенденції і перспективи* : зб. матеріалів І-ї Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 17 березня 2-21 р.) /за заг. ред. В.А.Гошовської. Київ.: НАДУ. 2021. С. 30 - 35. URL: <http://academy.gov.ua/parliaments/?lang=ukr&tip=dop&tipn=Page&page=3>

7. Кісель Ю.Г. Неформальні об'єднання як приклад учасницької демократії (на прикладі Конгресу США). *Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства: монографія* /авт. кол.: В.А.Гошовська [та ін.]: за ред. В.А.Гошовської. Київ : НАДУ, 2021. 220 с. С. 132- 147. Наукова школа вітчизняного парламентаризму. Серія «Бібліотека народного депутата».

8. Кісель Ю.Г. Реалізація стратегії взаємодії влади, бізнесу і громадського суспільства: загальна **короткострокова програма** підвищення кваліфікації державних службовців. 2022. /укладачі: Гошовська В.А., Кісель Ю.Г., Дудко І.Д. (затверджено на НМР ННІ публічного управління та державної служби КНУ імені Тараса Шевченка, протокол № 4-22 від 25.05.2022.).

9. Кісель. Ю.Г. Цінності та соціальна відповідальність політичної еліти. *Елітознавство: підручник* / В.А. Гошовська [та ін.]. 2-е видання, перероблене та доповнене. К.: КНУТШ, 2022. 220 с., С. 138-149. (у співавторстві).

10. Гошовська В.А., Кісель Ю.Г. Формування проєвропейської коаліції з досвіду сейму Республіки Польща. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* : матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 7–8 черв. 2022 р.) / за

заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. 467 с., С. 17-19. ULR: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/316/files/dbca2488-6b24-4608-9db6-0931798c158b.pdf>

11. Юрій Кісель. Монобільшість як дієвий фактор політичних процесів в умовах воєнного стану. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу* : матеріали щоріч. Всеукр. круглого столу (Київ, 23 листоп. 2022 р.) : / за ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. 152 с., С. 62-65. <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/63d065dc-20b2-4aac-b9f2-5a97a55ca011.pdf>

12. Кісель Ю. Парламентський контроль: функціональність, напрями реалізації в умовах воєнного часу (політико-правовий аспект). *Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей* : матеріали 10-го ювілей. щоріч. Всеукр. наук.-практ. круглого столу до Дня Соборності України (Київ, 25 січ. 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2023. 169 с., С. 62-65. ULR: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/4c2653df-781c-46aa-91c0-b5009e44965f.pdf>

13. Юрій Кісель. Роль Конституції України у її цивілізаційному виборі. *Конституційний вимір українського цивілізаційного вибору* : матеріали IV-го Конгресу парламентаристів до Дня Конституції України (Київ, 28 черв. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2023. 84 с., С. 36-39. ULR: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/da0ed2fb-3d14-439a-9939-f48ea7aefb34.pdf>

14. Юрій Кісель. До питання про депутатський корпус Верховної Ради України як актора суспільних процесів в умовах війни. *Вітчизняний парламентаризм: виклики в сучасному геополітичному вимірі*: матеріали щоріч.

Всеукр. круглого столу (Київ, 21 лист. 2023 р.) /за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ: Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, а, 2023. 129 с., С. 63-65. ULR: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2080/files/66ebb283-22b2-4094-af88-ee41280504eb.pdf>

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ
СЛУЖБИ**

**ЗАГАЛЬНА КОРОТКОСТРОКОВА ПРОГРАМА
підвищення кваліфікації**

«Реалізація стратегії взаємодії влади, бізнесу і громадського суспільства»

Шифр програми

Рік запровадження програми: 2022

Програму затверджено

Програму погоджено¹

ПРОФІЛЬ ПРОГРАМИ

1. Загальна інформація	
Назва програми	Реалізація стратегії взаємодії влади, бізнесу і громадського суспільства
Шифр програми	
Тип програми за змістом	Загальна короткострокова програма підвищення кваліфікації
Форма навчання	дистанційна
Цільова група	підвищення кваліфікації державних службовців, які займають посади державної служби категорій "Б" та "В", посадових осіб місцевого самоврядування
Передумови навчання за програмою	-
Найменування замовника освітніх послуг у сфері професійного навчання за програмою ²	Національне агентство України з питань державної служби
Найменування партнера (партнерів) програми	
Обсяг програми	0,67 кредиту ЄКТС
Тривалість програми та організація навчання	загальна тривалість програми: 10 днів протягом двох тижнів
Мова(и) викладання	українська мова
Напрямок(и) підвищення кваліфікації, який (які) охоплює програма	з питань інформаційної безпеки

Перелік професійних компетентностей, на підвищення рівня яких спрямовано програму	знання законодавства комунікація та взаємодія цифрова грамотність
Укладач(і) програми	Гошовська Валентина Андріївна , д.політ.н., професор, зав. каф. парламентаризму, v.goshovska@gmail.com Дудко Ірина Дмитрівна , д.політ.н., професор, професор каф. парламентаризму, idudko@hotmail.com Кісель Юрій Григорович , аспірант кафедри парламентаризму, народний депутат України IX скликання, голова Комітету з питань транспорту та інфраструктури Верховної Ради України, kisiel@rada.gov.ua
2. Загальна мета	
підвищення професійної компетентності державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування з питань взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства, використання інформаційно-комунікаційного потенціалу, розробки інформаційних комунікаційних систем в органах державної влади	
3. Очікувані результати навчання	
За результатами навчання слухачі повинні демонструвати:	
знання	чинників, які визначають рівень комунікаційного потенціалу влади, бізнесу і громадянського суспільства в органах державної влади; понять «міжсекторальна взаємодія», «інформаційно-комунікаційний потенціал» та «інформаційні комунікаційні системи»; досвіду зарубіжних країн і України щодо взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства
уміння	аналізувати й узагальнювати інформацію щодо міжсекторальної взаємодії, влади, бізнесу і громадянського суспільства; орієнтуватися в методах, підходах розвитку стратегічних комунікацій влади, бізнесу і громадянського суспільства; формувати передумови, що сприяють раціональному використанню інформаційно-комунікаційного потенціалу органів влади;
навички	організації міжсекторальної взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства; застосування отриманих знань і технології розвитку стратегічних комунікацій в практичній службовій діяльності
4. Викладання та навчання (методи навчання, форми проведення навчальних занять)	
навчання здійснюється у формі проведення відеолекції, відеоконференції, семінарів (вебінарів), тематичних (групових та індивідуальних) дискусій із застосуванням соціальних мереж, чатів інтернет-форумів та у режимі реального часу (онлайн), самостійного вивчення відповідної ресурсної бази.	
5. Ресурсне забезпечення дистанційного навчання	
Назви вебплатформи, вебсайту, електронної системи навчання, через які здійснюватиметься дистанційне навчання із зазначенням посилання (вебадреси)	<i>Платформа</i> «Система дистанційного навчання Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка: http://ipacs.knu.ua/?lang=ukr&tip=dop&tipn=Page&page=22

Назва дистанційного етапу/модуля	<p><i>Тема 1.</i> Міжсекторальна взаємодія органів влади, бізнесу і громадянського суспільства як феномен суспільно-владних відносин: науковий і практичний виміри</p> <p><i>Тема 2.</i> Світова практика взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства: інформаційно-комунікаційний аспект.</p> <p><i>Тема 3.</i> Передумови виникнення та специфіка міжсекторальної взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства : порівняльні характеристики.</p> <p><i>Тема 4.</i> Тенденції та напрями поглиблення взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства в Україні в сучасних умовах</p>
6. Оцінювання і форми поточного, підсумкового контролю	
Критерії оцінювання та їх питома вага у підсумковій оцінці (%)	<p>Відвідування занять – 30 %;</p> <p>Пройдення дистанційного навчання – 50 %;</p> <p>Поточний контроль (кількість) –</p> <p>Підсумковий контроль – 20 %</p> <p>Документ про підвищення кваліфікації видається за умови набрання учасником навчання не менше ніж 75 % обрахованих з урахуванням питомої ваги кожного із критеріїв оцінювання.</p>
Форма підсумкового контролю	комп'ютерне тестування

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ

Назва теми	Кількість годин				
	загальна кількість годин / кредитів ЄКТС	у тому числі:			
		аудиторні заняття	дистанційні заняття	навчальні візити	самостійна робота слухачів
<i>Тема 1.</i> Міжсекторальна взаємодія органів влади, бізнесу і громадянського суспільства як феномен суспільно-владних відносин: науковий і практичний виміри	3	–	2	–	1
<i>Тема 2.</i> Світова практика взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства: інформаційно-комунікаційний аспект	4	–	3	–	1
<i>Тема 3.</i> Передумови виникнення та специфіка міжсекторальної взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства : порівняльні характеристики	7	–	6	–	1
<i>Тема 4.</i> Тенденції та напрями поглиблення взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства в Україні в сучасних умовах	5	–	4	–	1

<i>Підсумковий контроль результатів навчання</i>	1	–	1	–	–
РАЗОМ	20/0,67	–	16	–	4

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Тема 1. Міжсекторальна взаємодія органів влади, бізнесу і громадянського суспільства як феномен суспільно-владних відносин: науковий і практичний виміри

Міжсекторальна взаємодія як публічно-приватне партнерство влади, бізнесу і громадянського суспільства. Цілі, пріоритети, рівні публічно-приватного партнерства. Принципи, розподіл ролей в межах взаємодії суб'єктів міжсекторальної взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства

Тема 2. Світова практика взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства: інформаційно-комунікаційний аспект.

Публічно-приватне партнерство влади, бізнесу і громадянського суспільства як характерне явище розвинутих демократій. Форми і методи взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства в країнах Заходу і США. Лобізм як напрям взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства.

Тема 3. Передумови виникнення та специфіка міжсекторальної взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства : порівняльні характеристики.

Передумови поглиблення взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства в Україні в умовах викликів сучасного світу. Правові засади формування міжсекторального публічно-приватного партнерства. Кіберпростір, інформаційний простір як напрями міжсекторального публічно-приватне партнерство влади, бізнесу і громадянського суспільства.

Тема 4. Тенденції та напрями поглиблення взаємодії влади, бізнесу і громадянського суспільства в Україні в сучасних умовах

Влада, бізнес і громадянське суспільство в Україні в умовах російсько-української війни: напрями і форми взаємодії. Перспективи розвитку міжсекторального публічно-приватного партнерства в Україні.

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Відвідування занять є обов'язковим компонентом оцінювання. Документ про підвищення кваліфікації учаснику навчання видається за умови отримання ним підсумкової оцінки не менше ніж 75 %, обрахованих з урахуванням питомої ваги кожного із критеріїв оцінювання, з яких 30 % – відвідування занять, 40% – проходження дистанційного навчання, 10 % – самостійне опрацювання обов'язкової літератури, інформаційних матеріалів та нормативно-правових актів, 20 % – підсумковий контроль результатів навчання (комп'ютерне тестування). Облік відвідування здійснюється на підставі електронної реєстрації учасників навчання.

ЛІТЕРАТУРА, ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ

• *список літератури:*

○ Драгомирецька Н.М., Піроженко Н. В., Матвеєнко І. В. Державно-громадянське партнерство у сфері соціального розвитку : навч. пос. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017 290 с.

- Муляр В. Громадянське суспільство в Україні: до питання про політичну інституціоналізацію. Історичні і політологічні дослідження. 2019. № 2(65). С. 96-106.
- Бакалінська О.О., Бакалинский О.О. Правове забезпечення кіберзахисту в Україні. Адміністративне право і процес. 2019. № 9. С. 100-108.
- Василенко М. Підвищення стану кібербезпеки інформаційно-комунікаційних систем: якість у контексті вдосконалення інформаційного законодавства. Юридичний вісник. 2018. № 3. С.17-24.
- Горовий В.М. Громадянське інфотворення в підвищенні ефективності функціонування стратегічних комунікацій України. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: Х Всеукраїнська науково-практична конференція. Збірник тез наукових доповідей (Київ, 4 квітня 2019 року). Київ, 2019. С. 29-31.
- Миколаєць А.П. Підходи до розвитку міжсекторного соціального партнерства в системі публічного управління. Держава та регіони. 2018. № 4 (64). С. 107-110.
- **список нормативно-правових актів:**
  - Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
  - Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 15 березня 2016 року № 96/2016. Стратегія кібербезпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016#Text>
  - Про державно-приватне партнерство: Закон України від 1 липня 2010 року № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>.
- **список інформаційних ресурсів (матеріалів):**
  - Державно-приватне партнерство у сфері кібербезпеки: міжнародний досвід та можливості для України. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. 2018. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/AD_Dubov_206x301_pp1-84_press-b44d7.pdf

Базові особливості досвіду політичної діяльності парламентських об'єднань в країнах західної демократії.

Парламентські об'єднання			
США		ЄС	Республіка Польща
Конгрес (двопалатний)		Європейський парламент (однопалатний)	Сейм (двопалатний)
Формальні об'єднання	Неформальні об'єднання	Формальні об'єднання	Формальні об'єднання
<ul style="list-style-type: none"> Палата представників, Сенат, фракції, постійні і тимчасові комітети, комісії і підкомісії, формальні партійні кокуси (СМО) 	<ul style="list-style-type: none"> неформальні кокуси, неформальні організації членів Конгресу (СМОs), неформальні групи конгресменів (СМОs), Демократична дослідницька група (DSG), «Група по середам», «За мир через право» (MCPL) та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> постійнодіючі внутрішні підрозділи; керуючі політичні діячі - голова (президент) ЄП, заступники голови, конференція голів, бюро, парламентські комітети, комісії, квести, генеральний секретаріат, фракції (парламентські політичні утворення), партійні групи 	<ul style="list-style-type: none"> проєвропейська парламентська коаліція; сформована опозиція, яка разом із коаліцією долає ідеологічні упередження заради досягнення державницьких цілей, стримує негативні тенденції (популізм, євроскептицизм) та досягає цілей, які відповідають національним, безпековим потребам і прогресу країни
<ul style="list-style-type: none"> Конгрес конституційно закріпив структури і функцій Фракції - партійно структуровані Основа законодавчого процесу США - неформальні організації 	<ul style="list-style-type: none"> ЄП функціонує з урахуванням ідеологічно і програмно-орієнтованих партійних груп Основа наднаціональної структури ЄП - формальні організації 	<ul style="list-style-type: none"> Парламент функціонує з урахуванням різних ідеологічних партій, спроможних знаходити компроміс Основа законодавчого процесу - формальні об'єднання 	

Джерело: авторська розробка

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
"АКАДЕМІЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ"

03124, м. Київ, пров. Радищева, 5
E-mail: academ.parlement@ukr.net
www.academ.parlement.org.ua

NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION
"ACADEMY OF PARLAMENTARISM"

5 Radishcheva lane, Kyiv, 03124, Ukraine
E-mail: academ.parlement@ukr.net
www.academ.parlement.org.ua

02.02.23 № 4
На № _____

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Результати дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Кіселя Юрія Григоровича на тему «Парламентські об'єднання: світовий досвід та українські сучасні тенденції», використані під час проведення щорічних Конгресів парламентаристів до Дня Конституції України, починаючи з 2019 року, в рамках яких була оприлюднена й апробована модель парламентського консенсусу між політичними конкурентами на засадах коаліційної компетентності.

Віце-президент ГО «Академія парламентаризму»
Доктор педагогічних наук, професор Лідія ДАНИЛЕНКО

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ**

04050, м. Київ, вул. Академіка Ромоданова, 12/2
телефон (044) 481-21-61

22.10.2023/ № *24-16-09-510*

ДОВІДКА

про участь у науково-дослідних роботах

Видана **Кіслю Юрію Григоровичу** з підтвердженням про те, що він дійсно брав участь у виконанні науково-дослідних роботах за комплексним науковим проектом «Державне управління та місцеве самоврядування» (номер державної реєстрації 0199U002827) Національної академії державного управління при Президентові України, а саме:

- у 2021 році - виконавець на громадських засадах (наказ Національної академії: від 15 березня 2021 року № 182-ос «Про залучення до виконання науково-дослідних робіт»); науково-дослідницької роботи «Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства» (номер державної реєстрації № 0120U101662), у рамках якої обґрунтовано питання політичної культури та напрями консолідації та єдності українського суспільства.

Довідка видана на підставі оригіналів наказів Національної академії «Про залучення до виконання науково-дослідних робіт», які зберігаються в архіві Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м.Київ, вул.Антоня Цедіка, 20).

Відповідно до Указу Президента України від 05 листопада 2020 року № 487/2020 «Про впорядкування використання об'єктів державної власності, що перебувають в управлінні Державного управління справами», розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реорганізації закладів освіти» від 24 лютого 2021 року № 147-р, наказу Міністерства освіти і науки України від 16 березня 2021 року № 316 «Про реорганізацію закладів освіти» (зі змінами)

Національну академію реорганізовано шляхом приєднання до Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Історична довідка: Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Указ Президента України від 25 листопада 1999 року № 1496/99 “Про Київський національний університет імені Тараса Шевченка” носив назви:

з **1959 р.** – Київський ордена Леніна державний університет ім.Т.Г.Шевченка;

з **1984 р.** – Київський ордена Леніна і ордена Жовтневої революції Державний університет ім.Т.Г.Шевченка (Статут зареєстровано в мінвузі УРСР за № 6. Наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР від 29 квітня 1984 року № 290).

Директор Інституту

Лариса КОМАХА